

e-ISSN: 2667-4602
kisbu

ilahiyat dergisi
journal of kisbu ilahiyat

KIBRIS
SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
DİNİ İLİMLER FAKÜLTESİ

e-ISSN: 2667-4602

kisbu

ilahiyat dergisi

journal of kisbu ilahiyat

KIBRIS SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
DİNİ İLİMLER FAKÜLTESİ

YIL / YEAR: 2019/2 SAYI / ISSUE: 2
LEFKOŞA / KKTC

kid: kisbu ilahiyat dergisi
journal of kisbu ilahiyat

e-ISSN: 2667-4602

Yıl / Year: 2019/2 | Sayı / Issue: 2

Kapsam / Scope

İlahiyat (Dini Araştırmalar ve İslam Araştırmaları) ve Sosyal Bilimler
Theology (Religious Researches and Islamic Researches) and Social Sciences

Periyot / Period

Yılda 2 Sayı (15 Haziran & 15 Aralık) / Biannual (15 June & 15 December)

Yayın Dili / Language Publication

Türkçe & İngilizce & Arapça / Turkish & English & Arabic

Kisbu ilahiyat dergisi, bilimsel hakemli bir dergidir.
Journal of kisbu ilahiyat is a peer-reviewed academic journal

Dergide yayınlanan makalelerin telif hakları, Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Dini İlimler
Fakültesi Dekanlığı'na, hukuki sorumluluğu da yazarlarına aittir. / Copyrights of the articles
published in the journal belongs to the Dean of the Faculty of Religious Science of Cyprus Social
Sciences University and the legal responsibility belongs to the authors.

İletişim / Communication

Adres: Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi,
Haspolat Kavşağı Yanı, Lefkoşa, KKTC

Tel: +90 392 233 55 22

e-mail: ilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr

<http://dergipark.gov.tr/kisbu>

kid: kisbu ilahiyat dergisi
journal of kisbu ilahiyat

KIBRIS SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ

DİNİ İLİMLER FAKÜLTESİ

Yayıncı | Publisher

Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Dini İlimler Fakültesi
Cyprus Social Sciences University Faculty of Religious Sciences

Sahibi | Owner

Prof. Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR (Dekan/ Dean)

Yazı İşleri Müdürü | Responsible Manager

Doç. Dr. Abdullah Hikmet ATAN (KISBÜ)

Editör | Editor

Prof. Dr. Ömer KARA (KISBÜ)

Editör Yardımcıları | Editorial Assistants

Öğr. Gör. Büşra MOLLAAHMETOĞLU (KISBÜ)

Öğr. Gör. Servet YALÇINKAYA (KISBÜ)

Arş. Gör. Nihal SOLAK (KISBÜ)

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ömer KARA (KISBÜ)

Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY (KISBÜ)

Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ (Uludağ Üniv.)

Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (Yakın Doğu Üniv.)

Prof. Dr. Bilal GÖKKIR (İstanbul Üniv.)

Doç. Dr. Ahmet Erkan ŞEKERCİ (Yakın Doğu Üniv.)

Doç. Dr. Hayati YILMAZ (Sakarya Üniv.)

Dr. Öğr. Üyesi Halit ZEVALSİZ (KISBÜ)

Öğr. Gör. Büşra MOLLAAHMETOĞLU (KISBÜ)

Öğr. Gör. Servet YALÇINKAYA (KISBÜ)

Arş. Gör. Nihal SOLAK (KISBÜ)

Danışma Kurulu ve Alan Editörleri | Advisory Board and Field Editors

Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY

Prof. Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR

Sakarya Üniv. (İslam Hukuku)

KISBÜ (Arap Dili ve Belağatı)

Prof. Dr. Çağfer KARADAŞ	Uludağ Üniv. (Kelam)
Prof. Dr. Ahmet ÖGKE	Akdeniz Üniv. (Tasavvuf)
Prof. Dr. Mehmet Emin MAŞALI	Marmara Üniv. (Kıraat)
Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ	Hitit Üniv. (İslam Mezhepler Tarihi)
Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA	İstanbul Üniv. (İslam Felsefesi)
Prof. Dr. Asım YAPICI	Ankara SB Üniv. (Din Psikolojisi)
Prof. Dr. Hamit ER	İstanbul Üniv. (Din Eğitimi)
Prof. Dr. Mustafa TEKİN	İstanbul Üniv. (Din Sosyolojisi)
Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU	Marmara Üniv. (İslam Sanatları Tarihi)
Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ	İstanbul Üniv. (Dinler Tarihi)
Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU	Atatürk Üniv. (Din Felsefesi)
Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU	Atatürk Üniv. (Mantık)
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN	İstanbul Üniv. (İslam Tarihi)
Prof. Dr. Bünyamin BEZCİ	Sakarya Üniv. (Siyasal Bilgiler)
Prof. Dr. Erdinç AHATLI	Sakarya Üniv. (Hadis)
Doç. Dr. Muhammet ABAY	Marmara Üniv. (Tefsir)
Doç. Dr. Ümit HOROZCU	İstanbul Üniv. (Din Psikolojisi)
Dr. Öğr. Üyesi Emre ÇETİN	KISBÜ (Eğitim Bilimleri)
Dr. Öğr. Üyesi Zeki AKÇAM	KISBÜ (Türk Dili ve Edebiyatı)

Dil Editörleri

Prof. Dr. Necmettin GÖKKIR
Doç. Dr. Cemal Abdullah AYDIN
Doç. Dr. Hale ERDEN
Öğr. Gör. Gizem ARSLAN

Hakem Kurulu

Language Editors

İstanbul Üniversitesi (İng.)
İstanbul Üniversitesi (Ar.)
KISBÜ (İng.)
KISBÜ (İng.)

Referee Board

Kisbu ilahiyat dergisi, en az iki hakemli çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır.

Journal of *kisbu ilahiyat* uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers.

Açık Erişim Politikası | Open Access Policy

Kisbu ilahiyat dergisi içeriğine anında açık erişim sağlanmaktadır.
Journal of kisbu ilahiyat provides immediate open access to its content.

Dizgi ve Tasarım | Typesetting and Design

Editorya Ekibi / *Kisbu*
Yayın Tarihi / Publication Date: 15 Aralık/December 2019

İÇİNDEKİLER / CONTENT

İçindekiler / Content		1-2
Editörden / Editorial		3-5
Black Bar		
Necmettin GÖKKIR	Tefsir Tarih Yazıcılığında Oryantalist Hegemoni: Taberi Tefsiri Matbuatı Örneği <i>Orientalist Hegemony the Historiography of Tafsir: The Case of Printing Tabari's Tafsir</i>	7-24
İrfan BAŞKURT	Kürtzade: Hayatı, Kişiliği ve Eğitim Anlayışı <i>Kurtzade: His Life, Personality and Education</i>	25-50
Nazım BERATLI	Sokollu Kıbrıs'ın Fethine Gerçekten Karşı Mıydı? <i>Was Sokollu Against to The Battle of Cyprus Indeed?</i>	51-64

Abdullah AKIN	Avusturya İslam Enstitüsünün Faaliyetlerine Genel Bir Bakış (1999-2012) <i>A Comprehensive Overview Of Austrian Institute of Islam (1999-2012)</i>	65-91
Haluk ENÖNLÜ	La'lizâde Abdülbâkî'nin Aşk ve Cezbe Hakkındaki Görüşlerinin Tasavvufî Açıdan Değerlendirilmesi <i>The Sufism Evaluation of La'lizâde Abdülbâkî's Views on Divine Love and Divine Attraction</i>	93-109
Merve Nur KILIÇ	Necip Fazıl Kısakürek ve Eserlerinde Tasavvufi Düşünce <i>Thesis Summary: Necip Fazil Kısakurek and The Sufistic Thought in His Works</i>	111-114
YAYIN İLKELERİ		115-117

EDİTÖRDEN

Uzun bir uğraştan sonra ikinci sayımızla karşınızdayız. İtiraf etmeliyim ki, makale bulmakta ciddi düzeyde zorlandık. Akademisyen kardeşlerimizin ve hocalarımızın himmetiyle gelen makaleler içinden beş araştırma makalesi ve bir kitap tanıtımını yayına kabul ettik.

1,5 yıl Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Dini İlimler Fakültesinde misafir öğretim üyesi olarak görev yaptım. Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Mustafa Tümer ve Rektör Yardımcımız/Dekanımız Prof. Dr. Abdurrahman Özdemir Beyefendilere sağladıkları huzurlu ortam ve alicenaplıklarından dolayı şükranlarımı arz ediyorum. Bizim için güzel bir tecrübe oldu. Üniversite için elimizden geleni yapmaya gayret ettik; gerek idari görevleri gerekse akademik işleri ciddiyet içerisinde yürütmeye çalıştık. Türkiye’den benimle birlikte gelen Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay, Doç. Dr. A. Hikmet Atan, Prof. Dr. Çağfer Karadaş hocalarımızla da güzel bir birlikteliğimiz oldu. Dergi konusunda da bize ciddi katkıları oldu. Hepsine teşekkür ediyorum.

Dergi ekibimdeki arkadaşlarım Öğr. Gör. Büşra Mollaahmetoğlu, Öğr. Gör. Servet Yalçınkaya, Ar. Gör. Nihal Solak ve dergiye sonradan katılan Dr. Öğr. Üyesi Volkan Nurçin’e gayretlerinden dolayı şükranlarımı arz ediyorum. Türkiye’ye dönmek durumunda kaldığım için dergideki bayrağı, Volkan Nurçin hocama devrettim. Bu arada ciddi bir kaza geçiren Nihal Hanım’a geçmiş olsun dileklerimi tekrar iletiyorum.

Dergimiz yeni olduğu için gerek Kıbrıs içinden (Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi ve Yakın Doğu Üniversitesi) gerekse Türkiye’den akademisyenlerin desteğine ihtiyacı var. Ben bulunduğum yerden yardım etmeye çalışacağım. Akademisyenler de omuz verirlerse çiçeği burnunda bir derginin hayatıyeti devam eder.

Bu sayımıza gelen makaleleri altı aylık bir çalışma neticesinde son haline getirmiş bulunuyoruz. Gelen tüm makalelerin editöryal ön incelemeleri ve

hakem süreçlerini tamamladık. Yaklaşık 10 küsur makale gönderildi. Bunlar içerisinde beş makale yayına kabul edildi. Bir de kitap tanıtımına yer verdik.

Makalelerimiz Tefsir, Din Eğitimi, Tarih, Kurumlar Tarihi, Türk İslam Edebiyatı/Tasavvuf alanlarına aittir. Şimdi makalelerimizle ilgili kısa bilgiler vermeye çalışalım.

Birinci makalemiz, Prof. Dr. Necmettin Gökür'ın kaleme aldığı "Tefsir Tarihi Yazıcılığında Oryantalist Hegemoni: Taberi Tefsiri Matbuatı Örneği" adlı çalışmasıdır. Yazar bu makalesinde Tefsir tarihi yazıcılığında oryantalist baskıyı Taberi Tefsirinin basımı düzeyinde irdelemektedir.

İkinci makalemiz, Prof. Dr. İrfan Başkurt'a ait olup "Kürtzade: Hayatı, Kişiliği ve Eğitim Anlayışı" adlı çalışmasıdır. Makalede yazar, Kürtzade adlı şahısın hayatını ve kişiliğini ortaya koyduğu gibi eğitim anlayışını da resmetmektedir.

Üçüncü makalemiz, Nazım Beratlı'ya aittir. "Sokullu Kıbrıs'ın Fethine Gerçekten Karşı mıydı?" adlı bu makaleyle Beratlı ilgili istifhamı sorgulamaktadır.

Dördüncü çalışmamız, Abdullah Akın'a ait olan "Avusturya İslam Enstitüsünün Faaliyetlerine Genel Bir Bakış (1999-2012)" adlı makaledir. İlgili tarihler arasında Avusturya İslam Enstitüsünün faaliyetlerini aralamaktadır.

Beşinci makalemiz, Haluk Enönlü'nün kaleme aldığı "La'lizade Abdülbaki'nin Aşk ve Cezbe Hakkındaki Görüşlerinin Tasavvufi Açıdan Değerlendirilmesi" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada La'lizadenin aşk ve cezbe merkezindeki görüşleri tasavvuf açısından ele alınmaktadır.

Son çalışmamız ise bir tez özetidir. Öğr. Görevlisi Merve Nur Kılıç'ın "Necip Fazıl Kısakürek ve Eserlerinde Tasavvufi Düşünce" adlı yüksek lisans çalışmasını özetlemiştir.

Dergiyi kurduk; iki sayısını inşa ettik. Sistemi genç arkadaşlara öğrettik. Biz üzerimize düşeni yaptık. Bayrağı Volkan Bey ve ekibine emanet ettik. Bundan sonraki sayılar kuşkusuz ilklerinden daha iyi olacaktır. Tüm sosyal bilim ve ilahiyat alanındaki akademisyenlerden makalelerini dergimiz

beklemektedir. Bu sayının çıkarılmasında dergimize yazılılarıyla katkıda bulunan yazarlarımıza, değerlendirmeleriyle makalelerin yayına kabul edilmesini sağlayan hakemlerimize, derginin bütün süreçlerinde yoğun tempoyla çalışan editörya ekibime şükranlarımı arz ediyorum.

İlk sayımızla “bismillah” demiş, huzurlarınıza çıkmıştık. Bu ikinci sayımızla da tüm yazar, hakem ve editörya ekibime hoşçakalın diyor, emaneti omuzlarına gönül rahatlığıyla bırakıyorum.

Prof. Dr. Ömer KARA

ARAŞTIRMA MAKALELERİ
RESEARCH ARTICLES

**Tefsir Tarih Yazıcılığında Oryantalist Hegemoni: Taberi
Tefsiri Matbuatı Örneği**

Orientalist Hegemony the Historiography of Tafsir: The Case of
Printing Tabari's Tafsir

Necmettin GÖKKIR

Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Bölümü, Tefsir Ana Bilim Dalı

Professor Dr. Istanbul University, Faculty of Theology, Department of Basic
Islamic Sciences, Department of Tafsir, İstanbul/Turkey

ngokkir@istanbul.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0875-550X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 29 Ekim / October 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Kasım / November 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Gökçir, Necmettin. "Tefsir Tarih Yazıcılığında Oryantalist Hegemoni: Taberi Tefsiri Matbuatı Örneği Orientalist Hegemony the Historiography of Tafsir: The Case of Printing Tabari's Tafsir". *kid: kisbu ilahiyat dergisi / journal of kisbu ilahiyat* 2 (Aralık / December 2019/2): 7-24.

DOI:

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/kisbu> | <mailto:ilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr>

Copyright © Published by Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi / Cyprus Social Sciences University, Faculty of Religious Sciences, Nicosia, TRNC

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz*

Bu makale Tefsir tarih yazıcılığının Batı oryantalist hegemonyası altında kaldığını Taberi'nin Camiu'l-Beyan adlı tefsiri hakkında söylenen iki iddiayı temel alarak tartışmaktadır. Bu iddialardan birincisi Theodor Nöldeke'ye ait olup Taberi Tefsirinin uzun bir süre kaybolduğunu dile getirmektedir. İkincisi ise Goldziher'e ait olup bu tefsirin 1901 yılında bulunup ilk kez Mısırda basıldığıdır. Her iki oryantalistin iddia Batılı, Müslüman, Arab ve Türk Tefsir tarihçilerince sorgusuzca alınmış ve hakikat olarak kabul görmüştür. Bu araştırma birinci iddianın doğru olmadığını kütüphane kayıtlarından çıkarmaktadır. Dolayısıyla kaybolma ve bulunma gibi bir durum söz konusu değildir. İkinci iddia ise Osmanlı devlet arşivleri belgelerine dayanarak basım girişiminin Mısır'dan önce İstanbul'da olduğunuur. Araştırma oryantalistlerin Tefsir Tarihine dair öne sürdükleri iddiaların dikkatli incelenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Oryantalizm, Tefsir Matbuatı, Tefsir Tarihi, Taberi Tefsiri, Oryantalist Hegemonya.*

Abstract

This article discusses the hegemony of wetern scholars on the historiography of Tafsir, focusing particularly on two orientalist claims on Tabari's Tafsir, Jami'al-Bayan. The first claim which comes from Theoder Nöldeke is that Tabari's Tafsir was been lost for a long time. The second claim belong to Goldziher is that the Tafsir was discovered and published in Egypt. These two prominent figures' arguments have been accepted as unquestionable and absolute knowledge by successive scholars, Western, Muslim, Arab or Turks. The article argued the claims of Nöldeke by using Library catalogues and of Goldziher by Ottoman Archives documents. Library catalogues and Ottoman documents prove that Tafsir of Taberi was never been lost and hence did not need to be discovered since the libraries has full of manuscripts. Moreover the Tafsir was been tried to beprinted in Istanbul before in Egypt. It is suggested that western claims, arguments or knowledge on Tafsirs need to be carefully investigated.

Keywords: *Orientalism, Printings of Tafsir, Historiography of Tafsir, Taberi's Tafsir, Orientalist Hegemony.*

Giriş

Günümüz Tefsir tarihi yazıcılığı Ignaz Goldziher'in Die Richtungen der Islamischen Koranauslegen adlı eseriyle birlikte şekillenmiş görünmektedir.

---

* Bu çalışma "Has Tabari's Tafsir, Jami' al-Bayan Ever Been Lost? Rethinking the Historiography of Tafsir in the Light of Ottoman Documents" (Hemisphere 32/2 2017 ss. 15-24) adlı İngilizce makalemizin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş Türkçe hazırlanmış halidir. Bu çalışmamız 113K241 nolu TÜBİTAK projesi çerçevesinde hazırlanmıştır. Desteginden dolayı TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.

Goldziher bu eserinde başlangıcından itibaren modern döneme kadar olan tefsir literatürünü, farklı perspektif ve yaklaşımlara göre sınıflandırmaktadır. İslam dünyasında yazılan önemli eserlerden belki de ilki olan Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'ye ait olan *et-Tefsir ve'l-Müfessiriûn*¹ adındaki eserde Goldziher'in yolunun takip edildiği görülür. Nitekim Zehebî öncesi Tefsir tarihi yazıcılığı genel olarak *Tabakatü'l-Müfessirin* tarzı olup tanımlama, tasnifleme yerine müfessirleri hoca-talebe çizgisi içerisinde tarafsızca tanıtmaktadır². Zehebî ise bu tarzı terk ederek Goldziher'in tasnifci yaklaşımını benimsemiştir. Zehebî eserini üç bölüme ayırmakta, ilk bölümde Hz. Peygamber ve Sahabe dönemindeki, ikinci bölümde ise Tabiun dönemindeki Tefsirlerden bahsedilmektedir. Bu haliyle klasik tabakatlardaki kronolojik tarih yazımını gerçekleştirmektedir. Ancak üçüncü bölümden itibaren tefsir tarihi yazımını farklı bir tasavvura göre yapmaktadır. Bu yeni tasavvurda kronolojinin yerini kategorik sınıflandırmalar almaktadır. Burada Zehebî'nin sınıflandırması Goldziher'in yaptığı sistemin daha da geliştirilmiş bir şekli olarak görülmektedir. Kronolojik sıralamada öne çıkan hoca talebe ilişkisi, nesiller arası etkileşim daha da önemli olan tefsirin gelişim çizgisinin gösterilmesi şeklindeki klasik tefsir tarihi yazımı, artık farklılıkların gösterilmeye çalışıldığı bir görünüme bürünmüş olduğu dikkatlerden kaçmaz. Böylece Tefsir tarihi yazımı farklı tipolojilerde yazılan temsili belli eserlere indirgenmiş oldu. Özellikle ilk Oryentalist Tefsir tarihi eserlerinde genellikle İslam dünyası siyasi-coğrafik olarak ayrıştırılarak Mısır ve Hindistan tefsir temsilcileri üzerinde yoğun şekilde durulmuştur. Bu yaklaşım Tefsir literatürlerinin değerlendirilmesinde oldukça dikkat çekici bir ayrıntıdır. Zira neden bu iki ülkenin müfessirlerinin özel olarak incelendiği büyük bir soru olarak karşımızda durmaktadır. Goldziher eserinde sadece Mısırlı Muhammed

¹ Eser Hilvan'da 1961 yılında basılmıştır.

² Tabakatü'l-Müfessirin hakkında daha fazla bilgi için bk. Wilhelm Heffening, "Tabakat", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 11/591; Sir Hamilton Gibb, "Islamic Biographical Literature", *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis - P. M. Holt (London: Oxford University Press 1962), 54; Muhammed Abay, "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası: Tefsirler, Haşiyeler, Sure Tefsirleri, Tercümeler", *Dîvân: İlmî Araştırmalar* 4/6 (1999), 249; İsmail Çalıışkan, "Tefsir Tarihi Tasavvurunun Yeniden İnşâ Edilmesinin Gerekliği Üzerine", *İslâmiyât* 8/1 (2005), 11-24; Mesut Kaya, "Hadis ve Tarih İlimleri Arasında Tefsir Tabakat Literatürü: Histografik Bir İnceleme", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 31, (2014), 33-65; Muhammed Abay, "Kur'an ve Tefsire Dair Başvuru Kaynakları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10/19-20 (2012), 404-407.

Abduh ve talebesi Muhammed Reşid Rıza'dan bahsetmekte ancak Osmanlı ve Türkiye'ye yer vermemektedir.³ Aynı şekilde *Modern Muslim Interpretation (1880-1960)*⁴ adlı kitabında Baljon, Goldziher'in başlattığı bu listeye Hindistan âlimlerini katmış ancak Osmanlı'yı yine dışarda tutmuştur. Baljon bunu Türkçe bilmemesine bağlar ancak bu bahane dahi problemlidir. Zira Osmanlı bilim dili olarak Arapçayı kullanmış ve Tefsir eserlerinin çoğunu bu dilde yazmıştır. Mısırlı Zehebi *et-Tefsir ve'l-Müfessirun* (Kahire 1961) adlı eserinde, sonraki Müslüman tarihçiler de kendi çalışmalarında adı geçen oryantalistlerin yolunu takip ederek sadece Mısır ve Hindistan âlimlerini ve tefsirlerini eserlerinde öne çıkarırken Osmanlıya yine yer vermezler. Durum gerçekten de böyle midir? Kültürel geçmişe ve birikime sahip Osmanlı Devleti'nin tefsire dair bir faaliyette bulunmamış olması büyük bir eksiklik. Oysa durum iddia edildiği gibi değildir. Zira Osmanlı klasik döneminde yazılan Tefsir eserleri hakkında yapılan çalışmalar, bu külliyyatın varlığını ve etkinliğini gösterir niteliktedir. Ayrıca Tanzimat döneminden itibaren gelişen ihtiyaçlara binaen tefsir çalışmaları özel bir ilgi gösterilecek kadar yoğunluk kazanmıştır. Nitekim Tanzimatla birlikte yeni bir bürokratik yapı ortaya çıkmış ve bu yapı bize, yapılan tüm Tefsir faaliyetlerini resmi belgelerle aktarmış bulunmaktadır. Bu dönemde ayrıca medreseler gelişmiş, yeni mektepler ve üniversiteler açılmış ve yeni sisteme göre müfredat ve ders kitabı ihtiyacı doğmuş, dolayısıyla da matbuat ve tercüme hareketleri artmıştır. Tanzimat dönemini Tefsir faaliyetleri açısından önemli kılan nokta, Osmanlı Devleti'nin kurumlarıyla bu matbuatı teşvik etmesi ve aynı zamanda kontrol etmesidir. Tefsir matbuatı bu dönemde Osmanlı devlet politikasının bir sonucu olarak bürokrasi tarafından yönlendirilmiş ve denetlenmiştir; yurt dışından getirilen İslamî eserler gümrüklerde titizlikle incelenmiştir. Bu nedenle Avrupa'dan ve İran'dan İslam topraklarına getirilen başta mushafklar olmak üzere, Kur'an tercümeleri ve Tefsir eserlerinin ülke topraklarına girişi yasaklanmıştır. Tefsir matbuatının denetimi dönemin Osmanlı politikaları ile uyumlu bir şekilde bürokrasi tarafından gerçekleştirilmiştir. Tanzimat dönemi bürokratlarının bizzat "Tefsir" ilmine olan katkıları bize bu dönemde devlet politikaları ile Tefsir

---

³ Bu eserle ilgili tartışma için bk. Düccane Cündioğlu, "Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: Osmanlı Tefsir Mirası -Bir Histografik Eleştiri Denemesi-", *İslamiyat* 2/4 (Ekim-Aralık 1999), 51-73.

⁴ Leiden, 1961.

yazımı ve matbuatı arasında bir ilişki olduğunu gösteren önemli örneklerdendir. Mesela Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895), Kur'an tarihinin ilk eserlerinden biri olan *Hulâsatü'l-Beyân fi Te'lîfi'l-Kur'ân* (İstanbul 1886)'ı yazan, Osmanlı'da ilk mushaf matbuatını gerçekleştiren bir devlet adamıdır. Giritli Sırrı Paşa (1844-1895) da birçok sure tefsirine imza atan "müfessir" bir devlet adamıdır. Dolayısıyla Osmanlı'da tefsir faaliyetleri ve Tefsir ile ilgili her türlü bilgi ve belge bürokrasinin arşivlerinde yer almıştır. Bu belgeler Tefsir tarihi yazımı için önemli bilgiler barındırmaktadır. Bu çalışmada belgelerden bazılarını ele alarak Nöldeke ve Goldziher'in dile getirdiği ve sonraki Tefsir tarihçilerince tekrarlanan iddiaları değerlendireceğiz. Taberi Tefsirinin kaybolması ve tekrar bulunmasına dair Nöldeke ve Goldziher'in dile getirdiği iddiaları Osmanlı devlet arşivlerinde yer alan belgeler ve Kütüphane kataloglarındaki bilgilerle karşılaştırıp Tefsir tarihi yazıcılığında oryantalist kaynakların bilimsel değerini tartışmaya açacağız. Böylece Tefsir tarihi yazıcılığında Oryantalist kaynakların Osmanlı tefsir faaliyetlerine olan uzak duruşunun ne gibi olumsuz sonuçlara yol açtığını ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Taberi Tefsiri Örneğinde Batı Oryantalist İddialar

Osmanlı tefsir faaliyetlerinin ihmali ile ilgili belki de en çarpıcı örnek Taberi (v. 310/923)'ye ait olan tefsirin matbuat hikâyesinde yer alır. Taberi'ye ait olan *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, adlı tefsir birçok tabakat eserine konu olmuş ve Tefsir ilmi için önemi sıkça vurgulanmıştır. Suyuti (v.911/1506)'ye göre Taberi müfessirlerin başı (*re'sül-müfessirin*) ünvanına sahip, tefsiri ise tefsir eserlerinin en büyüğü ve en önemlilerindedir.⁵ Eser değerini kendisinden önce nakledilmiş tefsir rivayetlerinin çoğunu toplayarak ve tasnif ederek yazılmasından almaktadır. Taberi tefsiri bu anlamda rivayetler hazinesi niteliğinde olup, araştırmacılar için önemli bir veri kaynağıdır. Bu eserin basımı ile ilgili bilgiler Tefsir tarihine dair yazılmış son dönem eserlerinin çoğunda Nöldeke ve Goldziher'den aktarılan bilgilerden ibarettir. Bu bilgiler gerçek birer hakikat gibi sunulmakta ve tekrarlanmaktadır. Bu iddiaları ve tarihçilerimizin aktarımlarını görelim:

---

⁵ Celâlüddin es-Süyûtî, *Tabakatü'l-müfessirin* (Kahire: y.y., 1977), 1/264; Süyûtî, *el-İtkan* (Beyrut: y.y., 1987), 2/1235. Benzer ifadeler için ayrıca bk. Muhammed b. Ali ed-Davudi, *Tabakat al-Mufassirin* (Kahire 1972) 2/106, Ahmed b. Muhammed el-Edirnevî, *Tabakatü'l-Müfessirin* (Medine: y.y. 1997) 48-51; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakatü'l-Müfessirin* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973), 1/264-5.

1. İddia: Nöldeke: "Taberi Tefsiri kayıp!"

Günümüz tefsir tarihçilerinden Salah Abdulfettah el-Halidi, Suyuti'nin *İtikan*'da ve tabakatında yazılan Taberi hakkındaki bilgileri verdikten sonra bir başkasının Taberi'yi anmadığını ve dolayısıyla eserin nüshalarının kaybolduğunu iddia ettiğini görüyoruz. El-Halidi iddiasını *Keşfu'z-Zunun* gibi fihrist kitaplarında bu eserin isminin zikredilmemesiyle delillendirmektedir.⁶ el-Halidi bu konuda yalnız değildir. Aslında Taberi'nin tefsiri *Camiu'l-Beyan*'ın kaybolduğunu ilk söyleyen kişi Alman oryantalist Theodor Nöldeke (1836-1930)'dir. Nöldeke'nin "Bu kitap elimizde olsaydı kendisinden sonra yazılmış diğer kitaplara ihtiyacımız olmayacaktı, fakat maalesef tamamen kaybolmuştur"⁷ iddiası Taberi ve Tefsiri hakkında söylenen önemli ve Tefsir tarihi eserlerinde tekrarlanan bir cümledir. Nöldeke eserden bahseden en son kişinin Suyuti olduğunu ve bundan sonra kaybolduğunu söyler. Nöldeke bu iddiasını *Geschichte Des Qorans* adlı eserinin 1860 yılında yayınladığı ilk baskısında aktarmaktadır.

Nöldeke'den sonra, diğer bir Alman oryantalist Otto Loth (1844-1881) Taberi'nin bir nüshasını Mısır'da bulduğunu söylemiş ve bu iddiasını dile getirdiği bir makaleyi⁸ 1881 yılında yazmış, fakat Nöldeke'nin iddiasını çürütememiş ve kendisi de fazlaca dikkate alınmamıştır.

2. İddia: Goldziher: "Taberi Tefsiri Bulundu ve Mısır'da İlk Kez Basıldı!"

Goldziher, Nöldeke'nin iddiasını tekrarlamaya devam edecek ve yeni bir iddia daha ortaya atacaktır. Goldziher'e göre Taberi'nin tefsiri 1901 yılında bulunup Mısır'da 1903 yılında ilk kez basıldığını, ikinci baskısının ise 1910 yılında tekrarlandığını şu cümlelerle iddia edecektir:

Nöldeke 1860'da tefsirin bulunamadığını ve istifade edilemediğini "Bu kitap elimizde olsaydı kendisinden sonra yazılmış diğer kitaplara ihtiyacımız olmayacaktı, fakat maalesef tamamen kaybolmuştur" şeklinde söyleyerek belirtmişti. Ancak tam nüshası Emir Hail Kütüphanesinde bulunarak, tamamı

⁶ Salah el-Halidi, *Ta'rifu'd-Darisin bi menahici'l-Müfessirin* (Cidde: Daru'l-Beşir, 2008), 354.

⁷ Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorans* (Göttingen: Verlag der Dieterichschen Buchhandlung, 1860), 1/ XXVII.

⁸ Otto Loth, "Tabari's Korancommentar", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen* (Leipzig: y.y., 1881), 35/588-628.

hacimli ve 30 cilt (yaklaşık 5200 sayfa) halinde basılarak Kahire'de ortaya çıktı. Daha sonra ayrıca 1910 yılında yine basıldı.⁹

Taberi tefsirinin Mısır'da Mustafa el-Babi el-Halebi şirketince basıldığı, diğer bir baskısının 1910 yılında Mısır Bulak' da yapıldığı doğru bir bilgidir. Ayrıca tefsirin daha sonraki baskısı da yine Mustafa el-Babi el-Halebi şirketince Mısır' da 1958 yılında gerçekleştirilmiştir.

Nöldeke ve Goldziher'in vermiş olduğu bu bilgiler birçok Tefsir tarihçisi tarafından tekrarlanmakta, hatta sorgulanmadan kabul görmektedir. Salah el-Halidi'nin yanında diğer tarihçilere bakalım. Zehebi başta olmak üzere Arap dünyasından tarihçiler Taberi Tefsirinin kaybolduğu ve daha sonra bulunarak Mısır' da basıldığı kanaatine sahiptirler.¹⁰

Türkiye'den İsmail Cerrahoğlu ise Nöldeke'nin meşhur sözünü naklettikten sonra "bir müddet sonra bu eser bulunmuş ve 1331 tarihinde... 30 cilt olarak tabedilmiş 1323-1330' da da Bulak' ta basılmıştır. Buna Hermann Haussleiter bir fihrist tanzim etmiştir. (Register Zum Qoran-Kommentatar des Taberi, Strassburg, 1912)..."¹¹ ifadeleri ile aynı iddiayı aktarmaya devam etmektedir.¹² Ancak Cerrahoğlu İslam Ansiklopedisi'nde yazdığı "Camii'l-Beyan" maddesinde eserin basımı hakkında biraz daha geniş bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre Taberi Tefsiri:

Nöldeke'nin 1860'lı yıllara kadar tam bir yazma nüshasının bulunmadığına işaret ederek, "Bu kitap elimizde olsaydı daha sonra yazılmış tefsir kaynaklarının hepsinden müstağni olurduk"¹³ dediği Taberî tefsiri, nâşir Mustafa b. Muhammed el-Bâbî el-Halebî'nin anlattığına göre (bk. Fihrist, s. 2), Necid emirlerine ait özel bir nüsha esas alınarak Mısır'daki Hidiv ve Halep'teki Ahmediyye kütüphanelerinde mevcut nüshalarla karşılaştırılmış...¹⁴

⁹ Ignaz Goldziher, *Die Richtungen der Islamischen Koranauslegen* (Leiden: Brill, 1920), 87.

¹⁰ bk. Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirîn* (Kahire: y.y., 1971) 1/207-208; Ebu el-Yakzan Atiyye el-Caburi, *Dirasat fi't Tafsir ve Ricâluhu* (Beyrut: y.y., 1987) 89.

¹¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 2/145.

¹² Tefsir tarihçilerinin aksine Tabakat yazarları Taberi tefsirinin kaybolması hakkında herhangi bir bilgi vermezler. Mesela Ömer Nasuhi Bilmen'de Taberî'ye ayrılmış olan bölümde bu bilgi yoktur. bk. Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakatu'l-Mufessirin*, 1/363-369. Bunun nedeni muhtemel oryantalist bir etkinin bu eserlerde olmamasıdır.

¹³ Goldziher, *Die Richtungen der Islamischen Koranauslegen*, 108.

¹⁴ İsmail Cerrahoğlu, "Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*

Cerrahoğlu, Nöldeke'nin "elimizde olsaydı... ama tamamen kaybolmuştur" dediği cümleyi "tam bir yazma nüshasının bulunmadığına işaret" şeklinde anlamış görülmektedir. Nitekim bulunan nüshanın karşılaştırıldığı başka nüshaların varlığını görmezlikten gelmemektedir. Burada Cerrahoğlu'nun Nöldeke'nin kayboldu idiasına kısmen; Goldziher'in basım iddiasına ise tamamen katılmış olduğu görülür.

Tefsir tarihi eserlerine bakıldığında Taberi tefsiri hakkında Nöldeke ve Goldziher'in etkisi ile ortak iki kanaat ortaya çıktıği görülmektedir:

1- Taberi tefsirinin nüshaları Suyuti'den sonra ortadan kaybolmuş ve istifade edilememiştir.

2- Taberi tefsiri kaybolduktan sonra 1901 yılında Mısır'da bulunmuş ve ilk kez Mısır'da basılmıştır.

Kütüphane Verileri ve Tefsir Referanslarına Göre Taberi Tefsirinin Varlığı

Taberi ile ilgili yukarıdaki iddialar Tefsir tarihi eserlerinde tartışmasız kabul edilmektedir. Zira bilgi Nöldeke ve Goldziher'den gelmektedir. Ancak Kütüphane katalog taraması ve Tefsir eserlerinde Taberi'ye yapılan atıfların incelenmesi bize tam da kaybolduğu düşünülen tarihlere rastlayan birçok nüshasının var olduğunu göstermektedir. Türkiye'de mevcut kütüphane kataloglarında yapılan araştırma neticesinde aşağıdaki nüshalara ulaşılmıştır:

- 1) Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 100 (cilt: 1, yıl: bilinmiyor)
- 2) Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 101 (cilt: 1, yıl: 1144/1732)
- 3) Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 102 (cilt: 1, yıl: bilinmiyor)
- 4) Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 103 (cilt: 1, yıl: 1144/1732)
- 5) Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 104 (cilt: 1, yıl bilinmiyor)
- 6) Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 105- 106 (cilt: 2, yıl: bilinmiyor)
- 7) Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 107-109 (cilt: 3, yıl: bilinmiyor)

- 8) Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 110 (cilt: 1, yıl: 1148/1736)
- 9) Süleymaniye Kütüphanesi Feyzullah Efendi, 39-42 (cilt: 4, yıl: 1112/1700)
- 10) Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 111-114 (cilt: 4, yıl: 1115/1704)
- 11) Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 115-119 (cilt: yıl: 1114/1703)
- 12) Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 120-121 (cilt: 2, yıl: 1162/1749)
- 13) Süleymaniye Kütüphanesi, Atf Efendi, 186-190 (cilt: 5, yıl: 1140/1728)¹⁵
- 14) Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim, 30-32 (cilt: 3, yıl: 1221/1710)
- 15) Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim, 33-36 (cilt: 4, yıl: 1133/1721)
- 16) Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim, 28-29 (cilt: 2, yıl: 1132/1720)
- 17) Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 150-151 (cilt: 2, yıl: bilinmiyor)
- 18) Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 152- 153 (cilt: 2, yıl: bilinmiyor)
- 19) Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 154-156 (cilt: 3 yıl: 1144/1732)
- 20) Süleymaniye Library, Fatih, 169-172 (cilt: 3, yıl: 1140/1728)
- 21) Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, 85-88 (cilt: 4, yıl: 1083/1673)¹⁶
- 22) Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu 19-20 (cilt: 2, yıl: 1138/1726-1141/1729)
- 23) Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye 35 (cilt: 1, yıl: 1156/1744)
- 24) Süleymaniye Kütüphanesi, Hacıbeşirağa, 15 (cilt: 1, yıl: 1125/1714)
- 25) Nevşehir, Damad İbrahim, 50 Damad İbrahim 25/1-2 (cilt: 2, yıl bilinmiyor)
- 26) Çorum, Hasan Paşa, 19 Hk 3 (cilt: 1, yıl: 1152/1740)
- 27) Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, 21 (cilt: 1, yıl: 946/1540)¹⁷
- 28) Samsun, Halk Kütüphanesi, 55 Hk 863 (cilt: 1, yıl 975/1568)

---

¹⁵ Tam nüshadır.

¹⁶ Süleymaniye Kütüphanesindeki en eski Taberi nüshasıdır.

¹⁷ Bu yazma, Süleymani koleksiyonlarındaki en eski Farsça Taberi tefsiri tercümesidir.

29) Bursa, İnebey Kütüphanesi 16 Ha 131 (cilt: 1, yıl: 1163/1750)

Listedeki 29 Taberi tefsirinin birçok nüshası 1540 ile 1750 yıllarına ait elyazmalarıdır. Bu tarih aralığı tam da Suyuti ile Nöldeke arasındaki ara döneme aittir. Bu bize Taberi tefsirinin Suyuti'den sonra kaybolmadığını açıkça gösterdiği gibi ayrıca oldukça yaygın bir şekilde ilim merkezlerinde, kütüphanelerde yer aldığını ve kullanıldığını da gösterir. Nöldeke'nin bundan haberdar olmaması araştırmasının eksikliğine ve aktardığı bilginin yetersizliğine işaret eder. Dolayısıyla Taberi hakkında temenni niteliğinde aktardığı bilgi şahsi sorun olarak anlaşılmalıdır. Sonraki tarihçilerin bunu bilimsel bir bilgi olarak algılayıp bu bilgiye güvenmeleri ve tartışmaksızın kabullenmeleri dikkate alınması gereken bir durumdur. Zira Süleymaniye, Çorum, Niğde ve Bursa kütüphanelerinde var olan bu nüshalara ulaşmak yerine, yanlış veya kişisel temenni cümlesini tekrarlamak oldukça sorunlu bir davranış olsa gerektir.

Kütüphane kayıtlarındaki varlığının yanında Taberi Tefsiri, söz konusu tarih aralığında yer alan müfessirlerin de temel kaynağı olma konumundadır. Suyuti sonrası kayıp olduğu düşünülen dönemde -mesela- Ebussuud Efendi (v. 982/1574) *İrşadu'l-Akli's-Selim* adlı tefsirinde, Taberi Tefsirinden nakillerde bulunduğunu yaptığımız araştırmada gördük. Ebussuud Efendi'nin, Bakara Suresi 81. ayette geçen *سَيِّئَةٌ* ve *حَطِيئَةٌ* kelimelerinin tefsirinde İbn Cerir'e müracaat ettiği görülmektedir: "Ve İbn Cerir'in, Ebû Vail, Mücahid, Katede ve Rebi'den aktardığına göre *سَيِّئَةٌ* Küfür ; *حَطِيئَةٌ* ise büyük günah olduğunu bildirmiştir; bunun tam tersi olduğu da söylenmiştir"¹⁸ şeklinde bir açıklama Taberi Tefsiri referans gösterilerek yapılmıştır. Bu bize Ebussuud Efendinin Taberi tefsirini kullandığını göstermektedir. Taberi Tefsirini en fazla kullanan müfessirler arasında Şevkani (v. 1250/1834) ve onun *Fethu'l-Kadir* adlı eseri Nöldeke öncesi bir isim olması nedeniyle oldukça önemlidir. Şevkani eserinde Taberi'yi ve rivayetlerini önemsemiş ve çokça alıntı yapmıştır. Mesela Fatıha suresi¹⁹ tefsirinde hemen her sayfasında Taberi'den aktardığı rivayetler bulunmaktadır. Tüm bunlar Taberi'nin İslam dünyasında yaygın olduğunu ve

¹⁸ Muhammed b. Muhammed Ebussuud el-İmâdi, *İrşadu'l-Akli's-Selim ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Daru't-Turas'il-Arabi, ts.), 1/122.

¹⁹ Mesela bk. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh Şevkani, *Fethu'l-Kadir* (Şam/Beyrut: Daru İbn Kesir, ts.) 1/18, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29.

kayıp olmadığını gösteren önemli bulgulardır. Dolayısıyla Nöldeke'nin "Bu kitap elimizde olsaydı kendisinden sonra yazılmış diğer kitaplara ihtiyacımız olmayacaktı, fakat maalesef tamamen kaybolmuştur"²⁰ iddiası doğru olmayıp, belki kişisel bir eksiklik olarak anlaşılmalıdır.

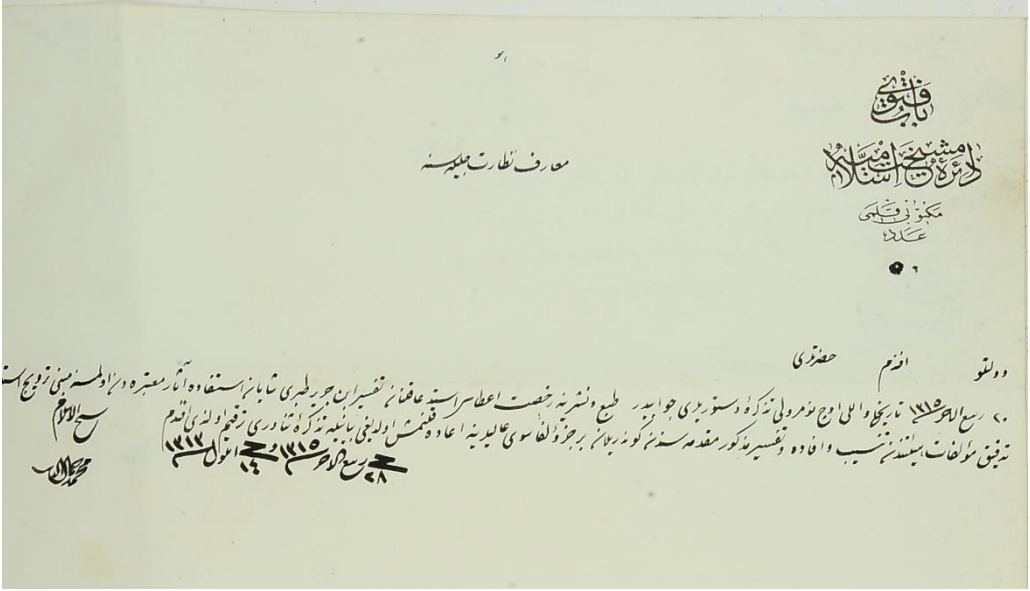
Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Taberi Tefsirinin Varlığı ve Basım Girişimi

Taberi tefsiri ile ilgili Goldziher'e dayandırılan ikinci iddiaya gelince, bu iddia da tartışmasız kabul görmüş ve halen varlığını sürdürmektedir. Ancak "Taberi'nin kaybolan tefsiri 1901 yılında bulunup ilk kez Mısır'da basılmıştır" iddiası yeniden değerlendirilmelidir. Zira Osmanlı arşiv kayıtlarına göre 28 Rebiulahir 1313 / 14 Eylül 1897 yılında dönemin Şeyhulislamı Mehmed Cemaleddin tarafından Taberi Tefsirinin basımına izin verildiğine dair bir belge bulunmaktadır.²¹ Bu belgeye göre Taberi tefsirinin basımı için istenen izin Meşihat tarafından uygun görülmüştür. Bu belge öncelikle tefsirin kaybolduğuna dair ilk görüş aleyhine kullanılabilir bir belge olma özelliğini korumaktadır. Yani Taberi tefsiri kaybolmamıştır. Basımı için izin istenmiş ve bu izin de verilmiştir. Öte yandan bu belge bize Taberi tefsirinin ilk kez Mısır'da değil İstanbul'da basım girişimi olduğunu da göstermektedir. İlgili belge:

---

²⁰ Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, 1/XXVII.

²¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF.MKT]*, No. 324, Gömlek No. 48, 9a.

Bâb-ı Fetva

Daire-i Meşihat-ı İslâmiye

Mektubî Kalemî

Aded: 50

Maârif Nezâret-i Celîlesine

Devletli efendim hazretleri

20 Rebûlâhir sene 1315 tarihli ve elli üç numaralı tezkire-i düstûrleri cevabıdır. Tab' ve neşrine ruhsat i'tâsı istid'â kılınan Tefsir-i İbn-i Cerir-i Taberi şâyân-ı istifade âsâr-ı mu'tebereden olmasına mebnî tervîc-i istid'â Tedkik-i Müellefât Hey'eti'nden tensîb ve ifade ve tefsir-i mezkûr mukaddimesinden gönderilen bir cüz leffen sûy-i âlîlerine iade kılınmış olduğu beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 28 Rebûlâhir sene 1315 ve fî 14 Eylûl sene 1313 Şeyhülislâm Mehmed Cemaleddin²²

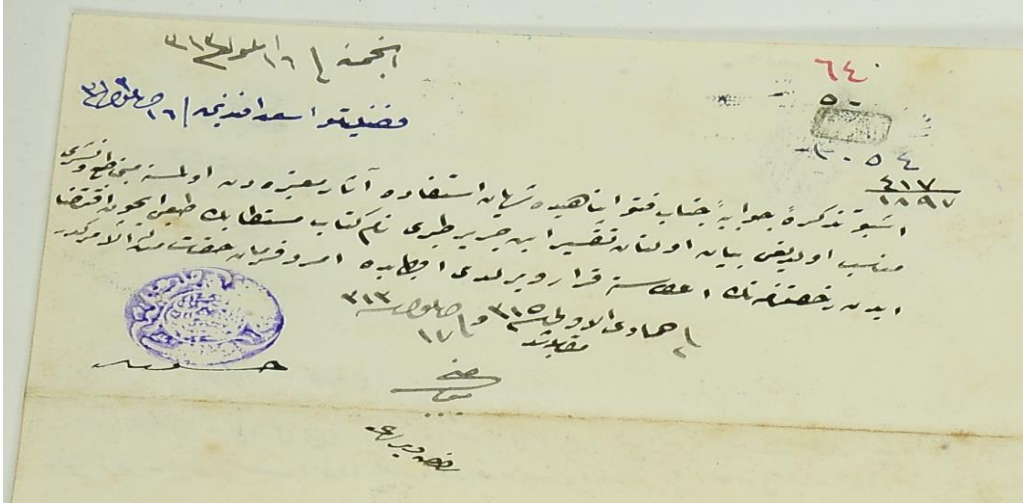
²² BOA, MF.MKT, No. 324, Gömlek No. 48, 9a.

Yukarıdaki belgeye göre dönemin Şeyhulislamı Mehmed Cemaleddin Efendi, Maarif Nezaretine hitaben Taberi tefsirinin basımı için izin istendiği²³, eserin muteber olması ve istifade edilmesi nedeniyle bu iznin verildiği belirtilir. Bir başka belgede Şeyhulislam Mehmed Cemaleddin Efendi Taberi Tefsiri hakkında oldukça olumlu bir kanaate sahiptir. Eserin önemli ve faydalı bir eser olduğu, ayrıca mütedavel yani ulemanın elinde yaygın olduğu şu cümlelerle dile getirilmektedir:

6 Cemâziyelâhire sene 1315 tarihli ve altmış sekiz adedli tezkire-i dâverîleri hey'et-i mezkûreye lede'l-havale Tefsir-i Taberi kadîmen mütedâvel âsâr-ı mu'tebere den olduğu cihetle tab' ve neşri tensîb olunup fakat öyle bazı eczasına değil tamamı için tensibi hâvî sûy-i âlilerine tezkire-i cevabiye yazıldığı...²⁴

Mehmed Cemaleddin Efendiden gelen bu ruhsat izni aynı gün Encümene aşağıdaki belge ile bildirilecektir:

Encümene fi 16 Eylül sene [1]313

²³ Mehmed Hayri Efendi'nin Taberi Tefsiri' ni tab etmek için yazdığı izin yazısı ve süreç içerisindeki belgeler için bk. BOA, MF.MKT, No. 369, Gömlek No. 25, 2a; BOA, MF.MKT, No. 369, Gömlek No. 25, 2b; BOA, MF.MKT, No. 369, Gömlek No. 25, 1.

²⁴ BOA, MF.MKT, No. 324, Gömlek No. 48, 11a.

Faziletliü Es'ad Efendi

İşbu tezkire-i cevabiye-i cenâb-i fetva-penâhîde şâyân-ı istifade âsâr-ı mu'tebereden olmasına mebnî tab' ve neşri münasib olduğu beyân olunan Tefsir-i İbn-i Cerir-i Taberi nâm kitab-ı müstetabın tab'ı için iktizâ eden ruhsatnâmenin i'tâsına karar verildi ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 2 Cemâziyelûlâ sene [1]315 ve fî 17 Eylûl sene [1]313

*Mühür*²⁵

Arşiv belgeleri arasında ilginç bir bilgi daha bulunmaktadır. Bu bilgiye göre Ebu'l-Leys es-Semerkandi'nin tefsirinin basım iznini isteyen bir başka yayıncı, basım iznini tıpkı Taberi tefsirini basmasına izin verilen Hayri Efendi gibi fasiküller halinde basmak istediğini bildirmektedir.²⁶ Bu tefsire de basım izni verilmiştir.²⁷ Ancak Taberi Tefsirinin basımına toplu halde izin verildiği Mehmed Cemaleddin Efendi'nin cevabi yazılarında bilhassa belirtilmiştir.²⁸

Bu belgeler Nöldeke'nin iddiasına dayanarak "Goldziher'in eserin 1901 yılında bulunduğu" söylemini tartışılır hale getirmektedir. Ayrıca Nöldeke'nin iddiasının aksine *Camii'l-Beyan*'ın kaybolmadığını bilakis Osmanlı'da bilinen, okunan, istifade edilen dolayısıyla da oldukça yaygın bir eser olduğunu gösterir.

Ancak belgeler öncelikle Taberi tefsirinin basımına izin verildiğini bildirirse de basıldığına dair bir bilgi vermemektedir. Yaptığımız araştırmada izin verilen basımın nüsha örneklerine rastlayamadık. Dolayısıyla Taberi tefsirinin İstanbul'da basıldığına dair bilgimiz sadece yukarıdaki arşiv belgelerinde yer alan kayıtlara dayanmaktadır.

Değerlendirme

Yaptığımız bu çalışmada Tefsir tarihi yazımında Osmanlı'dan gelen bilgi, belge ve dokümanlara dayanılmadığını gördük. Batılı oryantalistlerin

²⁵ BOA, *MF.MKT*, No. 324, Gömlek No. 48, 9b.

²⁶ bk. BOA, *MF.MKT*, No. 324, Gömlek No. 48, 2a.

²⁷ bk. BOA, *MF.MKT*, No. 324 Gömlek No. 48, 11a.

²⁸ Daha fazla belgeler için bk. BOA, *MF.MKT*, No. 32, Gömlek No. 48, 1; BOA, *MF.MKT*, No. 324, Gömlek No. 48, 11a; BOA, *MF.MKT*, No. 324, Gömlek No. 48, 11b; BOA, *MF.MKT*, No. 324, Gömlek No. 48, 2a; BOA, *MF.MKT*, No. 324, Gömlek No. 48, 2b.

Osmanlı'yı görmezden gelmesi sömürgecilik politikaları bağlamında bir tavır olarak görülebilir. Zira Batının, tefsirin temsilcisi olarak öne çıkarılan, yenilik ve reformu dile getiren Muhammed Abduh ve Muhammed Reşid Rıza ile İslam dünyasında kendi politikalarını Mısır üzerinden aktardığı düşünülebilir. Bu ise sosyal değişimin meşrulaştırılması için Tefsirin bir araç olarak kullanılması anlamına gelir ve bir ilim olarak da Tefsir'in "kimliği" hakkında da sorunlar oluşturur. Günümüz tefsir tasavvurunun (kimlik, tasnif sistemi, temsilcileri vs.) bir problem olarak karşımızda durmasının temel nedeni oryantalist perspektifin hâkimiyetiyle inşa edilmeye çalışılan, işte bu yeni tefsir tarihi modellemesi olduğu düşünülebilir mi? Diğer bir deyişle, Oryantalizm batı patentli yenilikçi/reformcu/modernist "Tefsir" algısı yaratmak istemektedir. Bu algıyı oluşturmada karşısında geleneksel temelleri olan Osmanlı durmaktadır. Bu tarih modellemesi Doğu-Batı ilişkileri çerçevesinde şekillenmiş ve Batının kendisi için hayati öneme sahip Doğuyu -sömürgecilik yıllarında- keşfederken Osmanlı'yı by-pass etmesi gibi, Doğu İslam kültürünü özellikle "Kur'an Tefsir Geleneğini" ele alırken, doğunun tek temsilcisi ve koruyucu konumunda yer alan Osmanlı'yı aşması ve doğrudan Doğu'ya (özellikle Hindistan ve Mısır) yönelmesi ile açıklanabilir.²⁹ Dolayısıyla bu Tefsir tarihi yazıcılık modelinde, Osmanlı tefsirciliği bilinçli olarak bulunmamaktadır. Tefsir tarihinde bu nedenden dolayı Osmanlı'yı ihmal eden ve yok sayanın aslında "oryantalist perspektif" olduğu ortadadır. Tefsir Tarihinin modern döneminde Mısır ve Hindistan müfessirlerinin olup Osmanlı müfessirlerinin olmaması, Tefsir'in "sömürgecilik" ve "sömürgecilik-sonrası" amaçlar için şekillendirildiği anlamına gelmektedir. Bu ise Tefsir tarihinin, bir okuma biçimi olarak bilimsel düzlemde gitmediğini, dolayısıyla tarih yazmada oryantalist bir yönlendirme olduğunu bize gösterir.

Tefsir Tarihi yazıcılığında oryantalizmin etkinliği bilgi düzleminde de kendini göstermektedir. Özellikle Nöldeke ve Goldziher'den gelen bilgilerin tartışmasız hakikat bilgisi olduğu ve bu bilgilere güvenin Tefsir tarih literatürlerinde yaygın bir karakter durumunda olduğu gözlemlenmektedir. Sorgulama ihtiyacı hissetmeden ve şüphe dahi duymadan Taberi Tefsirinin kaybolduğuna dair Nöldeke'nin cümlesi 1860 yılından günümüze kadar

---

²⁹ Benzer iddialar için bk. Korkut Tuna, *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000).

tekrarlanmış ama İstanbul ve Anadolu kütüphanelerine bakma ihtiyacı hissedilmemiştir. Dolayısıyla Oryantalizmin bilgi değeri tartışmalı olmakla beraber, Müslüman tarihçilerin bilgileri de güvenli olmaktan uzaktır.

Türkiye’de yapılan araştırmalar ve Tefsir tarihine dair yazılan eserlerde “oryantalist bilginin” tekrarlanması Tefsir tarihi yazıcılığının ülkemizde yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Günümüz Tefsir tarihlerinde ihmal edilen ve yer verilmeyen Osmanlı tefsir eserleri, kütüphane kataloglarının daha dikkatlice incelenmesi, ayrıca Osmanlı’nın devlet yapılanmasından dolayı da bürokratik yazışmaların ve devlet arşivlerinin de bu incelemede yer alması gerekli görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abay, Muhammed. “Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası: Tefsirler, Haşiyeler, Sure Tefsirleri, Tercümeleler”. *Dîvân: İlmî Araştırmalar* 4/6 (1999), 249-303.

Abay, Muhammet. “Kur’an ve Tefsire Dair Başvuru Kaynakları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10/19-20 (2012), 389-435.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakatü'l-Müfessirin*. 2 Cilt, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemî [MF.MKT]*. No. 324, Gömlek No. 48.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemî [MF.MKT]*. No. 369, Gömlek No. 25.

Caburi, Ebu el-Yakzan Atiyye el-. *Dirasat fi't Tafsir ve Ricâluhu*. Beyrut: y.y., 1987.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 2 Cilt, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.

Cerrahoğlu, İsmail. "Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/105-107, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Cündioğlu, Düccane. “Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: Osmanlı Tefsir Mirası -Bir Histografik Eleştiri Denemesi-”. *İslamiyat* 2/4 (Ekim-

Aralık 1999), 51-73.

Çalışkan, İsmail. "Tefsir Tarihi Tasavvurunun Yeniden İnşâ Edilmesinin Gerekliliği Üzerine". *İslâmiyât* 8/1 (2005), 11-24.

Davudi, Muhammed b. Ali ed-. *Tabakat al-Mufassirin*. Kahire: y.y., 1972.

Ebussuud, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî. *İrşadu'l-Akli's-Selim ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 8 Cilt, Beyrut: Daru't-Turas'il-Arabi, ts.

Edirnevî, Ahmed b. Muhammed el-. *Tabakatü'l-Müfessirin*. Medine: y.y. 1997.

Gibb, Sir Hamilton. "Islamic Biographical Literature". *Historians of the Middle East*. ed. Bernard Lewis - P. M. Holt. London: Oxford University Press 1962.

Goldziher, Ignaz. *Die Richtungen der Islamischen Koranauslegen*. Leiden: Brill, 1920.

Halidi, Salah el-. *Ta'rifu'd-Darisin bi menahici'l-Müfessirin*. Cidde: Daru'l-Beşir, 2008.

Heffening, Wilhelm. "Tabakat". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, 11/590-592.

Kaya, Mesut. "Hadis ve Tarih İlimleri Arasında Tefsir Tabakat Literatürü: Histogramik Bir İnceleme". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 31 (2014), 33-65.

Nöldeke, Theodor. *Geschichte des Qorans*. 3 Cilt, Göttingen: Verlag der Dieterichschen Buchhandlung, 1860.

Süyûtî, Celâlüddin es-. *Tabakatü'l-müfessirin*. Kahire: y.y., 1977.

Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh. *Fethu'l-Kadir*. 5 Cilt, Şam/Beyrut: Daru İbn Kesir, ts.

Loth, Otto. "Tabari's Korancommentar". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen*. 35/588-628, Leipzig: y.y., 1881.

Tuna, Korkut. *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

24 ✧ *kid: kisbu ilahiyat dergisi 2 (Aralık/December 2019/2)*

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*. 3 Cilt, Kahire: y.y., 1971.

Kürtzade: Hayatı, Kişiliği ve Eğitim Anlayışı

Kurtzade: His Life, Personality and Education

İrfan BAŞKURT

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim
Fakültesi, Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı

Professor Dr., Istanbul University, Hasan Ali Yücel Faculty of Education,
Classroom Education, İstanbul/Turkey

irfanbaskurt54@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0690-816X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 3 Kasım / November 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Kasım / November 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Başkurt, İrfan. "Kürtzade: Hayatı, Kişiliği ve Eğitim Anlayışı/
Kurtzade: His Life, Personality and Education". *kid: kisbu ilahiyat dergisi / journal of
kisbu ilahiyat* 2 (Aralık / December 2019/2): 25-50

DOI:

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/kisbu> | [mailto: ilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr](mailto:ilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr)

Copyright © Published by Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi / Cyprus Social
Sciences University, Faculty of Religious Sciences, Nicosia, TRNC

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bu çalışmada 1932-1951 yılları arasında Düzce Vilayetinde müftülük yapan, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yaşamış olması sebebiyle önemli bilgi birikimi ve tecrübeye sahip olan Kürtzade Mehmet Sıtkı Ofluoğlu'nun hayatı konu edilmektedir. Böylece, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte siyasi, sosyokültürel, hukuki ve eğitim politikaları itibarıyla yeni bir sürece giren Türkiye'de medrese eğitimi almış bir müftünün idari, dini ve din eğitimi gibi alanlarda nasıl bir yol izlediğinin belirlenmesine çalışılacaktır. Çalışma, sonuç kısmı hariç üç bölümde ele alınmaktadır. Çalışmanın problem durumu, konusu, amacı, önemi ve yöntemi birinci, Kürtzade'nin hayatı, tahsili ve çeşitli açılardan kişiliği ikinci, eğitim-öğretim anlayışı ise üçüncü bölümde işlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Din Eğitimi, Kürtzade, Diyanet İşleri Başkanlığı, Müftü Seçimi.*

Abstract

This study deals with the life of Kürtzade Mehmet Sıtkı Ofluoğlu, who worked as a mufti in the province of Düzce between 1932-1951 and who had significant knowledge and experience since he lived in the Ottoman and Republican periods. Thus, the aim is to determine the ways which the madrasa trained mufti followed in administration, religion and religious education in Turkey, which with the establishment of the republic had entered into a new process in political, sociocultural, legal and educational policies. The study is comprised of three sections except the conclusion. The problem statement, the subject, the aim, the importance and the method of the study are given in the first section; the life, education and personality of the Kürtzade are revealed in the second section, and the understanding of education and teaching is covered in the third section.

Key Words: *Religious Education, Kürtzade, Directorate of Religious Affairs, Mufti Election.*

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye'de siyasi, hukuki ve sosyokültürel anlamda köklü değişikliklere gidilmiştir. Zira 1924 yılı Mart ayının ikinci günü Büyük Millet Meclisinde, ülkede yeni siyasi yapılanmanın hem istikametini, hem de devlet-din ilişkilerinin üzerinde yürüyeceği zemini gösteren 429 ve 430 sayılı iki önemli kanun çıkartılmıştır. 429 sayılı kanunla Şer'îye ve Evkaf Vekâleti ilga edilmiş ve yerine Başbakanlığa bağlı, Başvekâlet bütçesine mülhak bütçe ile idare edilen bir Diyanet İşleri Reisliği ihdas edilmiştir. Riyaset, itikat ve ibadet ahkâmının tedvir ile birlikte cami, mescit ve medrese gibi dini

müesseselerin idaresinden sorumlu tutulmuştur.³⁰ Ayrıca bu kanunla devlet dini kimlikten tecrit edilmiş, belki daha da önemlisi, yeni Türkiye'nin İslam dünyasıyla merkezî irtibat noktası olan makam ortadan kaldırılmıştır. Söz konusu kanunun çıktığı tarihte yürürlükte olan Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 2. Maddesinde yer alan "Türkiye Devletinin dini, din-i İslam'dır" ibaresi 1928 yılında çıkartılmış, 1937 yılında ise laiklik prensibi anayasaya dâhil edilmiştir.³¹

430 sayılı Tevhid-i Tedrisat kanunu ile de öteden beri kendilerine has bütçeleri, teşkilatları, kadroları bulunan, muhtelif idare ve vekâletlere bağlı medreseler dâhil bütün öğretim müesseseleri, bahis konusu idare ve vekâletlerden alınarak Maarif Vekâletine aktarılmıştır.³² Vekâlet, kısa bir süre sonra bütün medreseleri ortadan kaldırmış, üzerinde durulan kanunun 4. Maddesinin din adamı ve din mütehasısları yetiştiren orta dereceli ve yüksekokullar açmayı amir hükmüne rağmen 29 vilayette açılan imam-hatip okulları 1930, İstanbul'da açılan Darülfünun İlahiyat Fakültesi ise 1933 yılında talep olmadığı gerekçesiyle kapanmıştır.³³ Kasaba ve şehirlerdeki ilk ve ortaokullarda bulunan din dersleri, kademeli bir şekilde azaltılarak nihayet 1933 yılında, köy ilkokullarından ise 1939 yılında müfredattan tamamen çıkartılmıştır.³⁴

Önce medreselerin, ardından imam-hatiplerin kapatılması ve nihayet okullardaki din derslerinin müfredat programlarından tamamen çıkartılması sonrasında Türkiye'de din eğitimi verilen tek kurum Kur'an kurslarıdır. Ancak 1932 yılından itibaren faaliyete geçirilen söz konusu kurslarda kapsamlı bir din eğitimi değil, sadece Kur'an okuma ve hafızlık eğitimi yapıldığını belirtmek

---

¹ 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun, Madde 1.

² İsmail Kara, "Din ile Devlet Arasında Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000), 34.

³ Zeki Salih Zengin, "Tevhid-i Tedrisat Kanununun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi", *Dini Araştırmalar*, 5/13 (Mayıs-Ağustos, 2002), 89-90.

⁴ İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*, 3. Basım, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009), 55; Hasan Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim* (Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994), 53; Mehmet Ali Gökaçtı, *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler* (Ankara: İletişim Yayınları, 2005), 141-142, 148.

⁵ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995), 78; Recai Doğan, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitimi-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar", *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi* (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999), 233-247.

gerekmektedir. Kaldı ki bu kurslara 1932-1950 yılları arasında yaklaşık 21.000 öğrenci (2448'i kız) kaydolmuş; bunlardan sadece 1574'ü diploma alarak mezun olabilmıştır.³⁵ Esas itibarıyla Latin harfleriyle eğitim yapılmasını şart koşan 1353³⁶ ve 12073 sayılı kanunlar³⁷ ile maarif müdürlerine geniş takip ve kontrol etme yetkisi veren diğer yasalar, Tevhid-i Tedrisat yasası gereği açılan mahdut sayıdaki Kur'an kurslarındaki eğitimi zora sokmaktaydı.

Din derslerinin okul programlarından tamamen çıkartılması, zamanla gençler arasında ahlaki buhranların yaşanmasına ve nitelikli din adamı açığının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Gençler arasında ortaya çıkan manevi boşluğun başta komünizm olmak üzere bir takım ideolojiler tarafından doldurulacağı endişesi, nitelikli imam-hatip, vaiz ve cenazeleri kaldıracak kişilere duyulan büyük ihtiyaç, 1946 yılından itibaren din ve ahlak derslerini tekrar gündeme getirmiştir.³⁸ Nihayet 15 Şubat 1949 tarihinden itibaren ilkokulların 4 ve 5. sınıflarında daha sonra orta dereceli okullarda isteğe bağlı,³⁹ öğretmen okullarında zorunlu olarak din derslerinin okutulmasına karar verilmiştir.⁴⁰ Dini hizmetleri ifa edecek elemanlara duyulan ihtiyacı gidermek maksadıyla da 1948 yılından itibaren on vilayette mevcut din adamlarını bilgilendirmek, onları günün şartlarına göre yetiştirmek maksadıyla ortaokul mezunlarının devam edeceği imam hatip kursları açılmıştır.⁴¹

Yukarıda kısaca özetlendiği gibi, Kur'an kursları ve köy ilkokullarında yürütülen din eğitimi hariç, Türkiye'de 1933-1949 yılları arasında herhangi bir din eğitimi yapılmadığı görülmektedir. Osmanlıdan tevarüs eden ilim erbabının ölüm veya diğer mesleklere

---

⁶ Gökaçtı, *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, 148-149.

⁷ 1.1.1928 tarih ve 1353 (1-9) sayılı kanuna göre artık Arap harfleri yerine Türk harfleri kullanılacak, cemiyet ve müesseselerdeki işlemler Türk harfleri ile yerine getirilecek, her türlü risale, mecmua, defter vs. ile kitap Türk harfleri ile yazılı olacak, eski harflerle basılmış kitaplarla tedrisat yapılmayacaktır.

⁸ *Arap harfleri ile tedrisat yapmak için gizli veya aleni dersane açılmasına azami derecede dikkat etme ve açanlar hakkında takibatta bulunma* konularını içeren söz konusu kanunla maarif müdürlerine geniş yetkiler tanınmaktaydı.

⁹ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1999), 66-71; Gökaçtı, *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, 168-169.

¹⁰ Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 125-128; Gökaçtı, *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, 173-174.

¹¹ Gökaçtı, *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, 173.

¹² Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 158-159; Mehmet Ali Gökaçtı, *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, 176.

geçmeleri sebebiyle de dini alanda manevi boşlukların oluşmuştur.⁴² Türkçe ezan, Türkçe ibadet, Türkçe Kur'an ve Kur'an'ın Latin harfleriyle öğretilmesi yönündeki uygulamaların da yaşandığı söz konusu dönemde⁴³ halkın dini ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik Silistreli Süleyman Hilmi Tunahan, Said-i Nursi, Karadeniz bölgesinde Cansız Hoca, Çarıklı Dursun Efendi, Kutuz Hoca, Sakarya'da "Asker Hafız" namıyla meşhur Mehmet Eren, Düzce'de Hafız Hasan Şen, Erzurum'da Ali Küçük, Yusuf Polat ve çalışmaya konu edilen Kürtzade gibi bazı şahsiyetlerin önemli katkıları olmuştur. Kürtzade Mehmet Sıtkı Otluoğlu,* ilmi kişiliğinin yanında idari, siyasi ve sosyal dirayeti sayesinde Düzce'de din, dini hayat ve din eğitimi adına çok önemli hizmetler yapmış, çok sayıda imam-hatip, müezzin, müftü, vaiz, kurra ve ilim insanının yetişmesine zemin hazırlamıştır.

1.2. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Çalışma, Kürtzade lakabıyla bilinen ve Düzce'de müftülük yapmış bulunan Mehmet Sıtkı Otluoğlu'nun hayatını konu edinmektedir. Amaç, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yaşanan yeni idari yapılanma sürecinde çıkartılan yasaların uygulanmasının yaygın ve örgün din eğitimi alanında sebep olduğu sıkıntılar ve bunların aşılmasına dönük çabaları, Türkiye'de medrese eğitimi almış bir müftünün idari, dini ve din eğitimi gibi alanlarda nasıl bir yol izlediğini örneklerle ortaya koymaktır.

Çalışmamızın problem cümlesi, "Tevhid-i Tedrisat Yasasıyla birlikte din eğitimi alanında yaşanan gelişmelerin din eğitimine dönük olumsuz yansımaları olmuş mudur? Olmuşsa bunların giderilmesine dönük Kürtzade neler yapmıştır?" olarak belirlenmiştir. Söz konusu temel problem çerçevesinde ise alt problem cümleleri şu şekilde belirlenmiştir:

---

¹³ İrfan Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları* (İstanbul: Dem Yayınları, 2007), 113-116.

¹⁴ Geniş bilgi için bk. Dücane Cündioğlu, *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet* (İstanbul: Kitabevi, 1999), 13-111; Dücane Cündioğlu, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, 3. Basım (İstanbul: Kitabevi, 1998), 9-23.

* Bundan sonra Kürtzade.

1. Kürtzade'nin din eğitimiyle ilgili uygulamaları, din eğitiminin muhtelif alanlarına yansımaları nasıl olmuştur?
2. İlgili dönemde Kürtzade'den din eğitimi alan kişilerin görüş ve düşünceleri nelerdir?

Çalışmamız, 1933-1950 yılları arasında din eğitimi ile ilgili yaşanan sıkıntıların aşılmasına yönelik özellikle yaygın din eğitimi çalışmalarına örnek olma bakımından önem arz etmektedir. Çalışma, konuyla ilgili ulaşılabilen dokümanlar, veri toplama araçlarıyla elde edilen bilgiler, hayatta olan ve görüşme yapılan Kürtzade'nin torunları ve talebeleriyle sınırlandırılmıştır.

1.3. Yöntem

Çalışma, nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu maksatla çalışmamızın ilk basamağını doküman analizi yöntemi oluşturmaktadır. Buna göre önce konuyla ilgili alan yazın incelenmiş, ardından Kürtzade'nin Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivindeki şahsi dosyası, izin yoluyla temin edilerek tetkik edilmiştir. Araştırmamızın ikinci basamağında ise yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmecilerin belirlenmesi aşamasında amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede, Kürtzade'nin hayatta bulunan iki torunu, Düzce Merkez Camiinde Kürtzade'nin müftülük yaptığı dönemde vazife yapmış iki imam-hatip ve ulaşılabilen 6 talebesiyle 2016 yılı boyunca muhtelif tarihlerde yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sırasında, dönemin (1932-1950) dini, siyasi ve sosyal hayat, Kürtzade'nin hayatı, tahsili, ilmi, siyasi, mesleki ve idari kişiliği, eğitim anlayışı, talebelere karşı tutumu, derslerde takip ettiği yöntem ve ilkeler gibi konuların etrafında katılımcılarla görüşülmüştür.

Görüşmeler tarafımızdan yapılmış olup kamera ile kayıt altına alınmış, notlar tutulmuştur. Görüşmeler sırasında yapılan video kayıtları ve tutulan notlar neticesinde elde edilen verilerin daha sonra analizleri yapılmıştır. Veriler, içerik analizi yöntemi sonucunda temalar haline getirilmiş olup ilerleyen sayfalarda yer alan başlıkların (hayatı, tahsili, ilmi, siyasi, mesleki ve idari kişiliği, eğitim anlayışı, talebelere karşı tutumu, derslerde takip ettiği yöntem ve ilkeler) etrafında ele alınmıştır. Nihayet elde edilen veriler, alt problemlerle ilişkilendirilerek yorumlanmış ve yazıya dökülmüştür.

2. KÜRTZADE VE KİŞİLİĞİ (1887-1952)

2.1. Hayatı

Kürtzade'nin asıl adı Mehmet, mahlası Sıtkı, lakap ve şöhreti Kürtzade'dir. Babası ilmiyeden Hacı Mustafa Efendi, annesi ise Zekiye'dir. 1887 yılında Düzce'de doğmuştur. Kürtzade lakabı, babasının Kürtzade olarak şöhret bulmasından gelmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bazı yazılarında da "Kürt Mehmet Sıtkı" ifadeleri geçmektedir.⁴⁴ Soyadı kanunu çıktığı sıralarda Düzce'ye bağlı Otluoğlu köyünden olan eşi Zehra Hanım (doğ. 1290) ile evlendikten sonra Otluoğlu soyadını almıştır. İki kız, dört çocuğu bulunmaktadır.⁴⁵ Bölgedeki soyların kökenleri ile ilgili yapılan bir araştırmada Kürtzade ailesinin Arabacılar Divanına bağlı Ahmedciler Köyünden oldukları, soy dedelerinin Hasan b. Ahmet olduğu ve Düzce'ye intikallerinin 1840'lı yıllara dayandığı belirtilmektedir.⁴⁶ En önde gelen talebelerinden ve Türkiye'nin birçok ilçesinde görev yapmış olan emekli müftü Hüseyin Emanet, Kürtzade'nin soy şeceresinin yer aldığı belgeyi gördüğünü ve ailenin Irak'tan Düzce'ye geldiğini belirtmektedir. Torunlarından Ahmet Otluoğlu'nun verdiği bilgiler de bu yöndeki tespitleri doğrular niteliktedir. Dolayısıyla ailenin Irak'tan Düzce'ye geldiğini ve Kürt veya Türkmen bir aileye mensup olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Müftü Kürtzade

1932 yılı Ocak ayında müftü olarak vazifeye başlayıncaya kadar gayri resmi olarak belediye ve emsali müesseselerde çalışan Kürtzade, Milli Hareket yıllarında Düzce ve Bolu'da Müdafaa-i Hukuk başkanlığında görev almış, uzun yıllar Bolu Vilayeti Genel Meclisi üyeliği yapmıştır. Diğer yandan Halk Fırkasının ilk teşkilatlanma aşamasında üç sene kadar Fırka Mutemetliği ve İdare Heyeti başkanlığında bulunmuş, bu sebeple bir kıta istiklal madalyası ile

¹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), DİB'nin 7.12.1931 tarih, 2776 sayılı yazısı, Sicil No: 320001.

¹⁶ DİBA, Memurin, Ketebe ve Müstahdem'in Tercüme-i Hallerinin Tahririne Mahsus Varaka (Mem. Ket. ve Müst. Terc. Hal. Tahr. Mahs. Vark.), 1, 320001.

¹⁷ Zeynel Özlü, *Batı Karadeniz'de Antik Bir Osmanlı Kenti: Prusias Ad Hypium, Üskübü, (Konuralp)* (İstanbul: İtalik Kitapları, 2009), 268, 418.

taltif edilmiştir. Düzce Tayyare Cemiyeti Riyasetinde de çalışan Kürtzade, başarılı hizmetleri sebebiyle Tayyare Genel Merkezi tarafından bir kıta takdirname ile ödüllendirilmiştir.⁴⁷

Torunlarından Şeyda Otluoğlu'nun verdiği bilgiye göre Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında iki kez Düzce'ye gelerek Kürtzade'nin evinde misafir olmuş, bölge hakkında bilgi almıştır. Aynı şekilde dönemin Diyanet İşleri Başkanlarının bazıları İstanbul'a yaptıkları yolculuklarda Düzce'ye uğrayarak Kürtzade'ye misafir olmuşlardır. Kürtzade'nin birkaç çiftliğinin, bir değirmenin ve çarşıda bazı dükkânlarının olduğu, 1946 seçimlerinden önce buralarda Arapça, Osmanlıca, Kur'an-ı Kerim ve diğer din ilimleriyle ilgili özel dersler verdiği talebeleri ve tanıyanları tarafından ifade edilmiştir. Bu derslere 1946 genel seçimlerinden sonra ülkede yaşanan nispi demokratikleşme sonucunda Düzce'deki evinde ve çarşıdaki dükkânlarından birinde alenen devam edilmeye başlanmıştır.

Kendisi hakkında bilgi alınan talebeleri ve tanıyanlarının belirttiğine göre Kürtzade, başında fötr şapkası, boynunda kravatı ve pir-i fani giyimi ile Bektaşî görünümlü biriydi. Namazda bile çıkarmadığı fötr şapkasının ön ve yan tarafları bu sebeple yukarı doğru kıvrılmıştı. Bıyıkları dudaklarının üzerine doğru uzamış ve hafifçe sararmıştı. Abdestini palto veya pardösüsünü çıkarmadan alırdı. Bu haliyle tanımayan biri onun bir müftü olabileceğini tahmin dahi edemezdi. Çünkü o, elbiseye, giyim ve kuşama değil sadece insanlara hizmet etmeye önem verirdi. Onun hayata bakışında din ve dünya işi ayırımı yoktu. Talebelerine "Ben çok âlim ve evliya eli öptüm" diyerek büyük şahsiyetlerden feyiz aldığını ima ederdi. Tabiatı ve hayvanları; özellikle atları çok severdi. Çok cesur, alçakgönüllü ve şakacı kişiliğe sahipti. Yeri geldiğinde -her kim ve hangi makamdan olursa olsun- sözünü asla esirgemez, gereğini hemen yapardı. Toplumun her kesimiyle ilgilenir, sohbet eder, iletişim kurardı.

2.2. Tahsili

Kürtzade bütün tahsilini Düzce'de tamamlamıştır. Rüştüye tahsilini tamamladıktan sonra Düzce Cami-i Kebir Medresesine devam etmiştir. Burada ders vekili Halil Fevzi Efendinin müdlerinden/yardımcılarından Düzce eski

---

¹⁸ DİBA, (Mem. Ket. ve Müst. Terc. Hal. Tahr. Mahs. Vark.), 2, 320001.

müftüsü Hüseyin Zühtü Efendiden Arap ve Fars dillerini öğrenerek icazet almıştır.⁴⁸ Medrese öğreniminden sonra uzun yıllar çeşitli din ilimlerinin tedrisi ile meşgul olmuş ve gerekli imtihanları geçerek müderris unvanını almıştır. Talebelerinin verdiği bilgilere göre Hüseyin Zühtü Efendi, en önde gelen hocalarındandır. Ondan “müfredat yüklü hoca” diye övgüyle bahseden Kürtzade, hizmetlerine karşılık bir takdir nişanesi olarak onu her zaman hürmetle anardı. Kürtzade’nin müderris olduğu, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın konuyla alakalı çeşitli yazılarında da geçtiği gibi,⁴⁹ onun büyük bir âlim, olgun bir mümin ve dinî sorumluluğunun bilincinde bir şahsiyet olduğu da kayıtlarda yer almaktadır.⁵⁰ Bilinen herhangi bir ilmi eseri yoktur.

2.3. İlmî Kişiliği

Kürtzade’nin ilmî kişiliği, hayatını sürdürdüğü Düzce ve Bolu havalesinde olduğu gibi Diyanet İşleri Başkanlığı ve İstanbul çevresinde de takdir edilmekteydi. Talebeleri Hüseyin Emanet ve Cemal Tunca, Diyanet İşleri Başkanlarından Rifat Börekçi (öl. 1941) ve Ahmet Hamdi Akseki’nin (öl. 1951) Kürtzade’ye yazdığı mektupları okuduklarını belirterek, mektuplarda Rifat Börekçinin “*Ellerinizden ve dizlerinizden öperim*”, Gönenli Mehmet Efendi’nin (öl. 1941) ise “*Ayağınızın altındaki toprağı öpmekle müftechir Ahmet Hamdi*” şeklinde yazdıklarını belirtmişlerdir. Hüseyin Emanet, bir sohbet sırasında Gönenli Mehmet Efendi’nin “*Biz Kürtzade’den daha büyük hoca değiliz. Onun ilmî ve verdiği dersler herkes tarafından beğenilir. Biz onunla yıllar önce birlikte çalışmıştık*” şeklinde bir beyanını işittiğini söylemiştir.

Kürtzade, ilme çok değer verir, dinî ve fenni ilimler arasında ayırım yapmazdı. Hatta ikisi arasında mutlaka bir denge kurulması gerektiğini belirtirdi. Bu durumu “*Din ve umur-u hariciye işlerini bilmek*” şeklinde yorumlar, her iki ilimden sadece birinin bilinip diğersinin ihmal edilmesini tek kanatlı bir kuşun durumuna benzetirdi. Geceleri çok az uyur, kendisini derslere ve ilme verirdi. Severek ve hiç bıkmadan okur, okuturdu. Talebelerine gençliğinde şişman biri olduğunu, ancak kendisini gece-gündüz ilme ve derslere verdiği

¹⁹ DİBA, Düzce Müftülüğünün DİB’na gönderdiği 25.10.1948 tarih ve 29 sayılı yazısı ve ekleri, 320001.

²⁰ DİBA, Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) Düzce Müftülüğüne Gönderdiği 18.03.1950 tarih, 02275 sayılı yazısı, 320001.

²¹ DİBA, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Zat İşleri Müdürlüğünün 7.12.1931 tarih ve 200 sayılı kararı, 320001.

için zayıfladığını söylerdi. Birçok eseri; ancak Tefsir-i Kebir'i birkaç defa baştan sona okuduğunu anlatırdı. Edindiği her bilgiyi veya öğrendiği her konuyu, alana dair diğer konu veya ilim dallarıyla karşılaştırır, mukayeseler yapar, alaka kurmaya çalışırdı. Bu vasfının talebelik yıllarından geldiğini ve bunu hocası Hüseyin Zühtü Efendiden kazandığını söylerdi.

Talebeleri ve aynı zamanda Düzce Müftülüğünde görev yapmış olan imam-hatipler Suphi Çelikdağ ve Şakir Yesirci'nin ifade ettiklerine göre Kürtzade, sahip olduğu ilmî dirayeti yanında üstün bir hitabet gücüne de sahipti. Vaaz ve hutbelerinde tane tane konuşur, meselenin önemine göre sesini yükseltir veya alçaltırdı. Hitabet sırasında başparmaklarını yeleşinin kol evlerine takar, mesajlarını kelimelere vurgu yapa yapa verirdi. Vaazları cemaat üzerinde çok etkili olurdu. Başta Hüseyin Emanet olmak üzere kendisini tanıyan diğer talebelerinin anlattığına göre, ömrünün son yıllarına doğru bir Cuma günü, sanki son vasiyetlerini yaptığı bir vaazında, bir ara Kur'an-ı Kerimi eline alarak heyecan ve duygu dolu bir ses tonuyla "Ben yavrularınızı Kur'an'sız bırakmamak için çok çalıştım. Gecemi gündüzüme kattım. Düzce'mizi, Düzce insanımızı Kur'an'sız bırakmamak için çabaladım. Fakat siz de Kur'an'ınıza sahip çıkın, dininize sahip çıkın" dedi. Öyle duygu yüklü bir konuşmadı ki, müftünün bu sözleri üzerine cemaat heyecandan hem ağlıyor, hem de büyük bir fırtınanın önündeki ormanın sağa-sola yatıp kalktığı gibi bir o tarafa, bir bu tarafa sallanıyordu.

2.4. Siyasi Kişiliği

Yukarıda da belirtildiği gibi, Kürtzade'nin Cumhuriyet Halk Partisine mensubiyeti vardı. Onun bu ilişkisi, CHP'nin kuruluş ve teşkilatlanma yıllarında üç sene kadar Fırka Mutemetliği ve İdare Heyeti başkanlığı yaptığı yıllara dayanmaktadır. Onun partiyle olan iltisakı, 1931 yılında müftü olarak seçildiğinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri ve Kütahya mebusu Recep Peker'in, bir an önce tayin edilmesi için Başkanlığa gönderdiği yazıda da açıkça görülmektedir. Söz konusu yazıda Düzce Müftüsü Ahmet Şevki Efendinin vefat ettiği ve yerine seçilen teşkilatlarına mensup Mehmet Efendi'nin tayin işleminin bir an önce tasdik edilerek neticeden haberdar

edilmesini istemiştir.⁵¹ Bu yazıya istinaden Başkanlık, “...*sabık müderrislerden Mehmet Sıtkı Efendinin tayini tensip kılınarak mahalline tebligat-ı lazimenin ifa olunduğu ihtiramata faikane terdifen* arz eylerim efendim*” ifadelerini içeren cevabi bir yazıyla Kürtzade'nin tayinin yapıldığını, durumun mahalline de tebliğ edildiğini bildirmiştir.⁵²

Kürtzade, CHP ile olan bağıını 1946 seçimleri sırasında milletvekili adayı olarak seçime girerek de ortaya koymuş, ancak seçilemeyerek tekrar müftülük görevine dönmüştür. Fakat bu durum, DP hükümetinin kurulduğu 1950 yılı sonrasında şikâyetlere konu olmuştur. Bununla ilgili olarak DP kurucularından ve Menderes kabinesinde Devlet ve İçişleri bakanlıkları yapmış olan Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Başkanlığa bir yazı göndermiştir. Yazıda öteden beri siyasetle meşgul olduğu ve bu sebeple halk arasında kötü şöhret kazandığı belirtilerek halk arasında ortaya çıkan konuyla ilgili huzursuzluğun giderilmesi maksadıyla Kürtzade'nin görevden affedilmesi istenmiştir.⁵³ Ancak konuyla ilgili herhangi bir işlem yapıp yapılmadığına dair bir bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır.

2.5. Meslekî ve İdari Kişiliği

2.5.1 Müftülük Süreci

Müftüler, 1950 yılına kadar 2800 sayılı yasa uyarınca seçimle iş başına gelirdi. Tayinler, atanmaya mani bir hal olmayanlar arasından en çok rey alanlardan üç kişinin tasdikli icazetnamelerinin asılları ve diğer lüzumlu evrakın Diyanet İşleri Başkanlığına gönderilmesi ile gerçekleşirdi. Kürtzade, 1931 yılı Ekim ayı içerisinde vefat eden Düzce Müftüsü Ahmet Şevki Efendinin yerine ittifakla seçilmiştir. Seçim, Mal Müdürü, Tahrirat Kâtibi, Hükümet Tabibi, Ziraat ve Fen müdürlerinden oluşan Kaza İdare Heyeti huzurunda ilçe belediye meclisi üyeleriyle aza olarak belirlenen imam ve hatiplerin iştiraki ile

---

²² DİBA, Cumhuriyet Halk Fırkasının (CHF) Diyanet İşleri Riyasetine (DİR) gönderdiği 2.12.1931 tarih ve 3190 sayılı yazısı, 320001.

* Üstün saygılarımla.

²³ DİBA, Diyanet İşleri Riyasetinin (DİR) Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Genel Sekreterliğine gönderdiği 8.12.1931 tarih ve 3300/2771 sayılı yazısı, 320001.

²⁴ DİBA, Demokrat Parti (DP) Bolu Teşkilat Başkanlığının Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 23.8.1950 tarih ve 2719 sayılı yazı, 320001.

gerçekleşmiştir.⁵⁴ Seçim sonrasında tutulan tutanak, Bolu Valiliği tarafından Başkanlığa gönderilmiş, Başkanlık Zat İşleri Müdürlüğünde dört kişiden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Komisyon, mahallinde ittifakla seçilen Mehmet Sıtkı Efendinin tayin işini görüşmüş ve atanmasına karar vermiştir.⁵⁵

Bolu Valiliğinin bir yazısından Kürtzade'nin, müftü Ahmet Şevki Efendinin vefatının ardından halkın valilik makamına yönelttiği Feraiz ve diğer dini konularla ilgili soruların artması üzerine müftülük görevine vekâleten atandığı anlaşılmaktadır. Başkanlığın tayin yazısındaki ifadesiyle "Kürt Mehmet Sıtkı Efendi, 8.12.1931 tarihinde vekâleten ve asaleti tasdik edilerek Düzce Müftülüğüne tayin edilmiş"⁵⁶ ve 10 lira maaşla 1.1.1932 tarihinde fiilen göreve başlamıştır.⁵⁷

Kürtzade, 21.6.1946 tarihinde CHP'den aday olduğu için istifa etmiş ve⁵⁸ meriyette bulunan 1683/3 sayılı kanuna göre 21 Haziran 1946 tarihi itibarıyla emekliye sevk edilmiştir. Ancak milletvekili olarak seçilememiş ve 23.10.1946 tarihinde yapılan müftülük seçimine katılmış ve muhitte müftülüğe ehliyetli başka bir kimsenin bulunmaması sebebiyle tekrar ittifakla seçilmiştir.⁵⁹ Öteden beri vazifesini güzel bir şekilde yapmış olması ve erbab-ı faziletten sayılması gibi gerekçelerle 26.12.1946 tarihinde Başkan Ahmet Hamdi Akseki imzasıyla tayin edilmiştir.⁶⁰ Kürtzade, 29 Mart 1950 tarihinde mülga 1683 sayılı kanuna göre seçime girmesi sebebiyle hükmen emekli sayıldığı ve 26.12.1946 tarihinde tekrar tayin edildiği müftülük görevinden alınarak 35.250 Lira maaşla müftülük

---

²⁵ DİBA, Düzce Kaza İdare Heyeti'nin 21.10.1931 tarihli tutanak ve Bolu Valiliğinin Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 28.10.1931 tarih ve 4396-1203 sayılı yazı, 320001.

²⁶ DİBA, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Zat İşleri Müdürlüğünün 7.12.1931 tarih ve 200 sayılı kararı, 320001.

²⁷ DİBA, Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) Bolu Valiliğine gönderdiği 8.12.1931 tarih, 3242/2776 sayılı yazısı, 320001.

²⁸ DİBA, Düzce Kaymakamlığının 17.7.1932 tarih ve 722/294-1376 sayılı yazısı, 320001.

²⁹ DİBA, Kürtzade Sıtkı Efendi'nin eşi Zehra Otluoğlu'nun Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 24.3.1952 tarihli dilekçesi, 320001.

³⁰ DİBA, 20.11.1946 tarihli Düzce Müftülüğü Seçim Tutanağı. Tutanağa göre seçimde kaymakam, belediye başkanı, belediyeden bir üye ve hangi makamdan oldukları belirtilmeyen ancak yine belediyeden olduğu düşünülen 7 üye, 2 hatip, 1 imam ve 2 imam ve hatip olmak üzere toplam 18 seçmen oy kullanmıştır. Ayrıca Bk. Bolu Müftülüğünün 31.10.1946 tarih ve 1797/195 sayılı yazısı, 23.10.1946 tarihli müftülük seçimi zaptı, 320001.

³¹ DİBA, Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) 26.12.1946 tarih ve 1162-53/6698 sayılı yazısı, Ayrıca Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Zat İşleri'nin 26.12.1946 tarihli, 6629 ve 66630 sayılı yazıları, Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) Bolu Valiliğine gönderdiği 31.10.1946 tarih ve 195 sayılı yazısı, 320001.

işlerini de yürütmek kaydıyla Düzce Gezici Vaizliğine atanmış⁶¹ ve bu görevini adi malul olarak emekliye sevk edildiği 31 Ekim 1951 tarihine kadar sürdürmüştür.⁶²

Yukarıda da belirtildiği gibi Kürtzade, etkili vaazlar yapabilme kabiliyetine de sahipti. Şahsi dosyasındaki yazışmalardan anlaşıldığına göre Başkanlık, bu özelliği sebebiyle kendisini vaaz vermek üzere zaman zaman Ankara'ya da davet etmekteydi. Ancak, 1950 yılı Eylül ayında yaşlı ve yol meşakkatine tahammül edemeyecek derecede rahatsız olduğunu ifade ettiği dilekçesinde, Başkanlıktan esas itibarıyla faal olmayı gerektiren bir iş olan gezici vaizlik vazifesinden affedilerek haliyle mütenasip bulunduğu müftülük vazifesine tekrar tayin edilmesini ve ömrünün sonunda bu vasıta ile dinine hizmet etmesine imkân verilmesini istemiştir.⁶³ Kürtzade bu dilekçesine arzu ettiği cevabı alamadığı gibi, kendisinden bu defa Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu tarafından yapacağı vaazlarla ilgili dört aylık vaaz özeti göndermesini talep etmiştir.⁶⁴ Kürtzade, bu yazıya istinaden Başkanlığa tekrar bir yazı göndererek içinde bulunduğu durumu izah etmeye çalışmıştır:

“(…) Hastalığa maruz kalmaklığım dolayısıyla kürside halka hitap etmek sureti ile vaaz ve nasihat edememekteyim. Şuurum ve tetkik hususlarım ve melekemde bir nakise olmaması hasebi ile oturduğum ve gezdiğim meclislerde etrafımda hazır olan kimseleri irşat ve tenvirden geri kalmamaktayım. Ancak bir cemmi gafire/büyük cemaate tashihi hurufat ref'i savt ile kürside vaaz etmeklikte ve onlara isma'da usret/zorluk çekmekliğimi mucip olduğundan doktorların da ademi müsaadesine mebni kürsi vaazları yapılamamaktadır. Mamafih Düzce'nin yüz bini aşan nüfusunun kesafeti o nispette itiyadatı diniyeleri her gün için doğrudan doğruya fakire müracaata seksen beldeyi mecbur ediyor. Tabii ben 70 senedir onlar arasında bulunduğumdan dini ihtiyaçlarını defe mecburum. (...) Maruzatım veçhile kürside mevize iradını edemiyorum. Çünkü Düzce Camii Kebirinde sair zamanlarda 500 cemaat bulunmakta, bu miktar Cuma ve bayram namazlarında 3-4 bine balığ olmaktadır. Hoparlör

³² DİBA, Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) 23.3.1950 tarih ve 02448 sayılı yazısı, 320001.

³³ DİBA, Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) 13.12.1951 tarih ve 122-985/26254 sayılı yazısı, 320001.

³⁴ DİBA, Kürtzade'nin Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 22.11.1950 tarihli dilekçe, 320001.

³⁵ DİBA, Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) 14.5.1951 tarih, 10381 sayılı yazısı, 320001.

bulunmadığından cemaati kübraya isma'/işittirmek mümkün olamamaktadır. Bu cihet, vaizler için de imkân haricindedir.

Mesrudatım/belirttiklerim mukarini hak ve hakikattir. Bendeniz ulemanın saffı nealinde bir ferdi aciz iken, gerek büyük, gerek küçük mensup olduğum dine muarız olanlara müdafaadan çekinmediğim Allah ve nas indinde müsellemdir. Yine de nefesi ahirime kadar Bab-ı Diyanete bağlı bulunduğumu üstün saygılarımla arz ederim.”⁶⁵

Bu dilekçesine de arzu ettiği cevabı alamayan Kürtzade, 1951 yılı Haziran ayında kaleme aldığı başka bir dilekçesinde, Ramazan ayının başından itibaren bir camide isteklilere ders okutmak ve bir surenin tefsirini yapmak üzere izin istemiştir.⁶⁶ Bu dilekçe üzerine Başkanlık, kendisinden sağlık raporu istemiş ve tam teşekküllü bir hastanede yapılan muayenelerde kendisine 3 ay rapor verilmiştir. Ancak bundan sonraki sürece dair nasıl bir yol izlendiğine dair herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Kürtzade, 26.01.1952 tarihinde 81 yaşında iken vefat etmiştir.⁶⁷

2.5.2. İdari Kişiliği

Torunları ve kendisinden ders alan talebeler ile yapılan görüşmelerde belirtilenlere göre Kürtzade, güçlü ilmî kişiliği yanında dirayetli, kararlı ve cesur bir idari kişiliğe de sahipti. Siyaseti çok iyi bilirdi ve çok girişkendi. Kim ve hangi makam sahibi olursa olsun sözünü asla sakınmaz, söylenmesi gereken bir söz varsa söyler, düzeltilmesi gereken bir yanlış varsa hemen düzeltirdi. Herhangi bir hususta karar vermeden önce düşünür ve ardından istişare ederdi. Bundan sonra eğer herhangi bir karara varmışsa, artık ondan asla dönmezdi. Yukarıda da belirtildiği gibi, derslerinde ve vaazlarında sürekli bilgili olmanın yeterli olmadığını, bununla birlikte cesur, girişken ve kararlı olmanın yanında dünya işlerinin de iyi bilinmesi gerektiğini ifade ederdi. İdari açıdan da sık sık *“Bir yerdesin, her yerdesin, bir yerde ol, her yerde ol. Düzce’de ol Ankara’yı idare et”* diyerek siyaset bilmenin yanında çevrede olup bitenlere dair farkında olma ve ilgilenme şuurunda olmanın lüzumuna dikkat çekerdi.

³⁶ DİBA, Kürtzade’nin Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 29.5.1951 tarihli dilekçe, 320001.

³⁷ DİBA, Kürtzade’nin Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 1.6.1951 tarihli dilekçe, 320001.

³⁸ DİBA, Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) Emekli Sandığı Genel Müdürlüğüne gönderdiği 6 Mart 1952 tarih, bila no yazısı, 320001.

Talebeleri Cemal Tunca ve Hüseyin Emanet'in belirttiğine göre Kürtzade'nin en önemli özelliklerinden bir diğerinin, makamın haysiyet ve onuru ile ilmî şahsiyetinin zedelenmesine asla müsaade etmediği yönündedir. Her iki talebesi, Kürtzade'nin toplantılara katılmak üzere önce paltosunu koluna astığını, dudağına lülesini taktığını, "baş belası" olarak isimlendirdiği fötr şapkasını giydikten sonra kendilerine dönerek: "Çocuklar, vali beyle memleket meselelerini konuşacağız. Onu çok beklettik, çok ayıp oldu. Daha fazla bekletmeyelim. Sizler de verdiğim dersleri mefhumuyla birlikte hazırlayın. Akşamleyin geldiğimde dersleri dinleyeceğim" diyerek odasından çıktığını anlatmışlardır.

Talebelerinin belirttiğine göre Kürtzade'nin bölgedeki idari birimler üzerindeki saygınlığı çok yüksekti, o gelmeden hiç bir toplantı veya yemek başlamazdı. Kürtzade'nin bu ağırlığının ilmi, dini ve idari itibarından kaynaklandığını belirten talebeleri ve torununun anlattığına göre Kürtzade, başta İsmet İnönü olmak üzere bakanlar ve devletin diğer ileri gelen birçok devlet yetkilisiyle doğrudan görüşüp istişarelerde bulunabilmekteydi.

Hiçbir haksızlığa; ancak özellikle dini konularda yapılan haksızlıklara tahammülü yoktu. Talebeleri konuyla ilgili şöyle bir hatıra anlatmışlardır: Kürtzade bir gün, her sabah olduğu gibi yine erkenden Merkez Camiye gelmiş, kemali hürmetle hafızların okudukları Kur'an'ı dinlemekteydi. Kürtzade, birden caminin alt katından bazı sesler ve homurdanmalar duyulması üzerine hemen alt kata iner ve bir kişinin ayakkabılarıyla caminin içerisinde ileri-geri dolaşarak (Hafızların seslerini kastederek) "Bu nedir böyle? Burada neler oluyor? Biz bu işleri çoktan halletmiştik. Bu da nereden çıktı şimdi?" diye bağırıp çağırarak birini görür. Hemen yanından hiç ayırmadığı bastonuna davranarak "Sen de kimsin, ne diyorsun? Burada ne bağırıp çağırıyorsun? Üstelik bir de ayakkabıyla camiye girmişsin" diyerek adama vurmaya başlar. Adamın "Ben kaymakamım" demesi üzerine daha da hiddetlenerek "Bir de kaymakam olacaksın, öyle mi!" diyerek daha fazla vurur ve adamı kolundan tuttuğu gibi camiden dışarı atar. Sonra hemen dairesine geçer ve Başvekil İsmet İnönü'ye telefon ederek "Efendim Düzce'ye kaymakam diye birini göndermişsiniz, onu derhal buradan alınız. Aksi takdirde Düzce'de olacıklardan ben sorumlu değilim" der. Bunun üzerine kaymakam, bir telgrafla ertesi güne kalmadan hemen görevden alınır.

Düzce Merkez Camii'nde yatılı ve gündüzlü olarak hizmet veren bahis konusu kurs ve alanında çok güçlü olan Hafız Hasan Şen, Kürtzade'nin Düzce'ye kazandırdığı çok önemli bir değerdir. Merkez Camiinde yer alan kursta, başta hafızlık olmak üzere talim, tecvit, tashihi hurufat, vücut ve aşeretakrip gibi Kur'an ilimleri tahsil edilmiştir. Hafız Hasan Şen burada 1982 yılına kadar devam eden 30 yıl boyunca hafız yetiştirmiş, isteyenleri Kur'an'ı öğretmiş ve çevrede özel olarak hafız olanlara icazetnamelerini vermiştir. O, huzurunda Kur'an-ı Kerimi bir günde baştan sona okuyamayan bir hafız tâlîme kabul etmezdi. Hasan Şen'den tashih-i huruf yapan talebelerin sayısının 500 civarında olduğu belirtilmektedir. Talebeleri Suphi Çelikdağ, Şakir Yesirci, Ahmet Korkmaz ve Cemal Tunca'nın belirttiğine göre bu kursta ve bölgede yetişen hafızlar için her yıl merkez camide görkemli hatim cemiyetleri düzenlenirdi. Bu cemiyetlere Fatih Camiinin baş imamı Hacı Hafız Ömer, Yeraltı Camiinden Hafız Ali Efendi, Hafız Hasan Şen'in hocası kesik bacak İsmail Efendi, Nuru Osmaniye Camii imam-hatibi Hafız Hasan Akkuş ve Beyazıt Camiinin baş imamı Hafız Abdurrahman Gürses dâhil Türkiye'nin her yerinden çok sayıda hoca, hafız ve davetliler katılırdı.

Kürtzade, din hizmetlerinin yanında Düzce halkının diğer sosyal ihtiyaçlarıyla da yakından ilgilenirdi. Bu sebeple bakanlar ve diğer devlet yetkililerinin de bulunduğu çeşitli toplantılara katılırdı. Bunlardan bazıları içkili olduğu için halktan tepki aldığı zamanlar da olurdu. Ancak bu tenkitleri yapanları haksız bulurdu; zira kendisinin de bu tür toplantılara katılmaktan zevk almadığını, ancak halk adına buna mecbur olduğunu söylerdi. Kürtzade, bu tür toplantılarda genellikle bir konuşma yaparak bölge halkının ihtiyaçlarını dile getirir ve yerine getirilip getirilmeyeceği hususunda ilgililerden bazen şifahi, bazen de yazılı söz alırdı. Böylece Kürtzade, Düzce'nin sadece müftüsü olarak değil, aynı zamanda halkın sosyal ihtiyaçlarıyla da ilgilenen idari lideri konumundaydı.

3. EĞİTİM-ÖĞRETİM ANLAYIŞI

3.1. Eğitim ve Öğretime Dair Görüşleri

Kürtzade, yukarıda adı geçen talebelerinin anlattığına göre medrese eğitimini tamamen reddetmediği gibi Milli Eğitimin uygulamalarını da yeterli

bulmamaktadır. Zira talebelerine sürekli *“Ben size hem medrese, hem de Milli Eğitimin belirlediği eğitimi mezcederek ders vereceğim”* diyerek hem medrese, hem de Milli Eğitimin sistemini uyguladığını söylerdi. Bu çerçevede medreselerde okutulan dersleri okutur; dini ilimlerle birlikte bu ilimlerin dünya hayatındaki yeri ve uygulama alanlarını da öğretirdi. Medrese eğitiminin yapısı itibarıyla dünya işlerine; kendi ifadesiyle *“umuru hariciyeye”* yönelik olmadığını belirterek, medrese eğitiminin medrese haricine çıkamadığını; dolayısıyla hayata açılmadığı ileri sürerdi. Bu sebeple kaç yıl eğitim görürlerse görsünler, medrese mezunlarının tek yönlü kaldıklarını ve dünya hayatını bilemediklerini söylerdi. Bununla ilgili sık sık *“Umuru hariciyeyi bilmeyen âlimlerin durumu şöyledir: Bunları, asker elbisesiyle bir onbaşı çağırırsa derhal koşarak giderler. Ben ise, Erkân-ı Harp (Genelkurmay Başkanı) çağırırsa gitmem ve ona “âlimin ayağına gidilir, âlim başkasının ayağına gitmez”* derim. *Çünkü ben bunu yapacak güçteyim. Zira din ve dünya ilimlerini mezcederek öğrendim. İşte aramızdaki fark budur”* derdi. Okuttuğu dersler arasında Arapça ile birlikte Tefsir, İlm-i Kelam, Beyan, Bedii, Mantık, İlm-i Alaka, Celaleyn Tefsiri gibi dersler bulunurdu.

3.2. Talebelere Karşı Tutumu

Talebeleri Cemal Tunca, Hüseyin Emanet ve Şaban Keleş'in anlattığına göre Kürtzade, talebelerini çok sever, oldukça müşfik ve merhametli davranırdı. Onlarla şakalaşır, kendilerine kızamaz, kızması gerektiğinde bile kızıyormuş gibi yapardı. Tembel, içine kapalı, asosyal ve pasif talebelere hiç hoşlanmazdı. *“Benim talebelerim hareketli, cevval ve biraz da kopuk olmalıdır. Ben öyle çok saf ve fazla içine kapalı talebeden hoşlanmam. Talebe dediğin uyanık, hareketli, kendinden emin ve biraz da yaramaz olmalı”* derdi. Talebelerinin üstüne-başına ve giyim-kuşamına pek karışmaz, karışmak isteyenlere de müsaade etmezdi. İfade edildiğine göre onun tek arzusunun; hatta derdinin, talebelerinin tahsili, eğitim ve öğretimiydi.

Talebelerinin feyz ve bereketlerinin bozulmaması için konuşmalarına, ne ve nereden yiyip içmeleri gerektiğine dikkat etmelerini tembih ederdi. Bir defasında talebeler yemek yapmak vakitlerini aldığı ve ders çalışmalarına mani olduğu için lokantada yemek istediklerini söylediklerinde, *“Evladım, haklısınız, ama onların kimisinin abdesti yok, kimisi de namaz kılmaz. Bu sizin feyzinizi bozar. Bu sebeple ileride insanlara faydalı olamazsınız. En iyisi yemeklerinizi kendiniz pişirin”*

diyerek izin vermemiştir. Bazen de “Çocuklar, zaman ve zemin müsait olmadığı için sizlere tam manasıyla feyz-ü irfan veremiyorum” diyerek günün siyasi ve sosyal şartlarının buna pek müsait olmadığını da hatırlatırdı. Talebelerinin derslerden kaçmak için bahaneler uydurup izin istedikleri de olurdu. O bunu anlar, ancak yaptıklarının yanlış olduğunu hiç kızmadan izah ederdi.

Kürtzade, hem evini, hem de gönlünü talebelerine açmıştı. Onların maddi-manevi her türlü ihtiyaçlarını karşılardı. Yaşı çok ilerlemiş olmasına rağmen, kendisinden ders almak isteyenleri asla geri çevirmezdi. Bunu “Allah rızası ve günahlarına kefarete olması” için yaptığını söylerdi. Talebelerine “Ders vermek artık çok zor bir iş, ancak ömrümün son günlerine yaklaştım, günahlarıma kefarete olsun diye sizleri okutuyorum” derdi. Onlara din işleri yanında dünya işlerini; diğer bir deyişle umuru hariciyeyi de en iyi şekilde bilmeleri gerektiğini öğütlerdi. Bu bakımdan onların ders haricinde çarşıya çıkıp dolaşmalarına ve sinemaya gitmelerine izin verirdi. Ancak bu hususta Hafız Hasan Şen ile zaman zaman ters düştükleri de olurdu. Bir defasında Hasan Şen, hafızlık yapan iki talebesinin izinsiz çarşıya çıktıkları ve sinemaya gittikleri için kurstan kovar. Pişman olup tekrar kursa dönmek istediklerinde ise onları kabul etmez. Bunun üzerine talebeler Kürtzade’den yardım isterler. Hasan Şen, Kürtzade’nin talebelerin yaptıklarından pişman olduklarını ve onları kursa alması yönündeki teklifini kabul etmez. Bunun üzerine Kürtzade, emir içerikli bir ses tonuyla talebeleri almasını ister. Hasan Şen ise elindeki anahtarları Kürtzade’ye uzatarak “Bunlar kursun anahtarlarıdır, al ve talebeleri sen okut, ben okutmuyorum” der. Meselenin çıkmaza girdiğini gören Kürtzade, Hasan Şen’e sakin bir şekilde kaç talebesi olduğunu sorar ve “150” cevabını alınca “Bu 150 talebenin yarın ne olacağını ne sen, ne de ben bilirim. Bunları hemen alacaksın. Bunlar pişman olmuşlar” der. Talebeler kursa alınır ve nihayetinde her ikisi de hafızlığı bitirirler.

3.3. Derslerde Takip Ettiği Yöntem ve İlkeler

Kürtzade’nin dersleri işleyişi ile ilgili yukarıda anlatılanlardan derslerinde aktif öğrenme modelini izlediği ve hayatilik ilkesine dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü ele aldığı konuların hayatta neye karşılık geldiğini, hangi ihtiyaçları karşılayacağını açıklar, gerektiğinde uygulama yaptırır. Konuların üzerinde mefhumu ile birlikte düşünülmesini ve ezberlenmesini isterdi. İlim dalları arasında irtibat ve alaka kurulmasını sık sık tembih ederdi.

Zira ilim dalları arasında alaka ve irtibat kurulmadan yapılan eğitim-öğretimin eksik ve yetersiz olacağını söylerdi. Ancak bunları yeterli görmez; aynı zamanda cesur olunması ve kendilerine güvenilmesi gerektiğini de önemle belirtirdi.

Kürtzade derslerde takrir yöntemini kullanmakla birlikte daha ziyade talebelerini bire bir derse katar, onları sık sık birbirleriyle tartıştırdı. Bu tartıştırma usulü, zaman zaman oluşturulan talebe grupları arasında da yapılırdı. Böylece farklı fikir ve görüşlerin ortaya çıkmasına ve talebelerin zıt fikirlere karşı mücadele ve tahammül edebilme şuuru kazanmalarına zemin hazırlardı. Çünkü münazaralar talebelerin kendilerini ifade etmelerine ve geliştirmelerine imkân verirdi.

Talebeler sık sık hatim, düğün, asker uğurlama ve cenaze gibi cemiyetlere götürür, orada bulunanlara *“Bunlar benim talebelerimdir”* diye takdim ettikten sonra daha önce hazırlattığı konularda konuşmalar yaptırırdı. Bu uygulamayla talebeler öğrendiklerini tatbik etme fırsatı yakalamış olurlardı. Kürtzade bu tür tatbikatı, talebelerin kendilerine güvenlerini artırmaları ve tecrübe kazanmaları için yaptığını söylerdi. Talebelerine hoca olmak için neler yapmaları gerektiği hususunda sürekli *“Bir kişinin hoca olabilmesi için konuları öğrenmesi yetmez, öğrendiklerini öğretmeleri de gerekir”* diye tavsiyelerde bulunurdu. Onlara kendilerini çok iyi yetiştirmeleri gerektiği hususunda sürekli tavsiyelerde bulunurdu. Teenni ile hareket etmelerini ve aceleci olmamalarını öğütleyerek şöyle derdi: *“Çaya gelmeden paça sıvamayın. Belki elbisenizin tamamını çıkarmanız gerekebilir. Annenizden evvel dama gitmeyin. Sonra buzağıyı kaçırsınız da sütü emer. Hâlbuki o süt sizin için çok kıymetlidir. Anneniz de sizi kürekle kovalar.”*

Günümüzün deyimiyle, talebelerin alan bilgisine sahip olmaları gerektiğini sürekli tekrar ederdi. Zira bilgisiz, ilimsiz; hele hele Kur’an’ı bilmeden asla esaslı bir müftü, vaiz veya hoca olunamayacağı konusunda onları ikaz ederdi. Bununla birlikte *“Bir hoca efendinin, bir müftünün veya bir vaizin umuru hariciyesi yoksa o tek taraflıdır ve tek kanatlıdır. Bir hoca, eğer dünya işlerini ve insan ilişkilerini bilmezse vazifesinde başarılı olamaz. Çünkü her şeyin başı dünyadır. Her şey burada olup bitiyor. Dünya işleri bilinmezse din de yaşanmamış olur. Dünyası mamur olmayanın ahireti de mamur olmaz”* diyerek dünya umurunun da bilinmesi lüzumuna işaret ederdi.

Talebelerinin belirttiğine göre derslerin işlenmesi sırasında onları çok yorardı ve bu sebeple bazen yorgun düşüp uyuya kaldıkları olurdu. O da bunun farkındaydı ve bu sebeple onlara *“Yavrularım, biliyorum sizi çok yoruyorum. Ama siz yarının müftüleri ve vaizleri olacaksınız. Siz de bunun kıymetini bilin. İyi yetişmeniz lazım. Çünkü zamanım kalmadı”* derdi. Böylece artık ömrünün sonlarına yaklaştığını ve bir an önce öğrenmeleri gereken bilgileri aktarmak istediğini ifade etmiş olurdu.

3.4. Kur'an Okuyan ve Okutanların Hamisi Olarak Kürtzade

Kürtzade Kur'an'a, Onu öğrenen ve öğreten ile Kur'an hamiline çok hürmet ederdi. Bu sebeple her sabah mesaiye başlamadan önce erkenden Merkez Camiye gelir, diz üstü oturur, hafız Hasan Şen'in okuttuğu hafızları kemali edeple dinler ve ardından vazifesinin başına geçerdi. O, müftülük makamının ve zirvede olan ilmi, siyasi ve sosyal saygınlığının kendisine kazandırdığı iktidarı, Kur'an okuyan ve okutanların güvenliği için kullanırdı. Zaman zaman Kur'an ve diğer dini bilgileri öğrettikleri için takibata uğrayan ve hapse atılan hocalar ve talebeleri olurdu. Bu gibi durumlarda derhal ilgili dairelere giderek yetkililerle görüşür, serbest bırakırdı. Şayet kendisine karşı çıkan biri olursa ona *“Buranın müftüsü sen misin, yoksa ben miyim? Eğer bu hocalar bilgisiz bir şekilde çocukları okutuyorlarsa onların bilgisizliğinden ve bilgisizce yaptıkları işlerden sen değil, ben sorumluyum. Sen asayiş işlerine bak. Kabahat, cinayet, suç ve isyan varsa onları düzelt. Benim hocalarıma karışma”* diyerek bölgede din işlerinin tek sorumlusunun kendisi olduğunu söylerdi. Bu arada nezarete alınan hocaları da yanına çağırarak onlara -asker veya polise mesnet olsun diye ve kızıyormuş gibi yaparak- *“Sizin burada ne işiniz var? Sizi bir daha buralarda görmeyeyim. Bilgisizce iş yapmayın. Hadi, şimdi doğru işinizin başına dönün”* diye çıkışırdı. Hocalar kapıdan çıkarken kendisi de arkalarından yürüyerek *“Hadi evladım, vazifenize devam edin, sakın bırakmayın, sakın bıkmayın,”* diye tembihatta bulunurdu.

Kürtzade, gözaltına alınan imamların serbest bırakılmasında aksini söylemeye veya yapmaya fırsat vermeyecek şekilde farklı bir yol izlerdi. Mesela bir hocanın serbest bırakılması için kaymakamlık veya karakola gittiğinde *“Buraya falanca yerden bir imam getirmişler. O benim hocamdır. Onu çocuklara Kur'an okuttuğu şikâyeti üzerine getirtmişsiniz”* derdi. Kaymakam veya komutan

“Evvel öyle bir durum var” diye cevap verdiğinde “Onu buraya bir getirin. Ne yapmış bir soralım” derdi. İmam geldiğinde de “Gel bakalım buraya, ben sana gittiğin yerde Allah’ın kelamını okutacaksın diye görev veriyorum, ama sen bu görevi yapmıyorsun. İşte görevini yapmazsan sonun böyle olur. Kaymakam/komutan sana “Kur’an öğretme mi” dedi? Hadi bakalım şimdi görevinin başına dön. Sonra ben de gelip seni kontrol edeceğim. Eğer senin çocuklara Allah’ın kelamını okutmadığını anlarsam görevine son veririm” diye “sözde” çıkıştı. Bu sözler üzerine Kaymakam/komutan “Hocam Kur’an okutmak yasak, okutamazlar” diyemezlerdi.

Kürtzade, dönemin özel şartları sebebiyle takibata uğramaktan korkup hafızlığı bırakanlara şiddetli tepki gösterirdi. Bir defasında kendisinden hafızlık konusunda yardım almak için gelen talebelerinden Hafız Cemal Tunca’nın babası Mustafa Efendiye çocuklara Kur’an okutup okutmadığını sormuştu. Mustafa Efendi: *“Hapse atıldım, dayak yedim, hakarete uğradım ve 15 gün hapiste yattım. Dayanamadım ve çocukları tatil ettim”* der. Bunun üzerine Kürtzade *“Bu basit işler başına geldi diye Kur’an’ı tatil mi ettin? O Kur’an bülbüllerini dağıtıp susturdun, öyle mi? Kıyamet günü Allah sana bunun hesabını sorarsa ne cevap vereceksin? Peygamberin huzuruna nasıl çıkacaksın? Bana Kur’an-ı tatil ettiğinin müjdesini vermeye mi geldin?”* diye çıkışır.

Başta gelen talebeleri arasında yer alan Suphi Çelikdağ, Hüseyin Emanet, Ahmet korkmaz ve Cemal Tunca’nın belirttiğine göre Kürtzade, Kur’an’ı okuyan ve okutanların hamisi olduğu kadar, din ilimlerinde kendisini geliştirmek isteyenlere de sahip çıkardı. Mesela ders okuttuğu talebelerden Hacı Zahidu’l-Kevserî, Muzaffer Özcanoglu, Bekir Efendi, Akçakocalı Nail ve Kemal efendileri Mısır’da Camiu’l-Ezher’e göndermiştir. Diğer yandan hafız yetiştiren veya Arapça okutanları da himaye ederdi. Bu sayede Cedidiye Camiinin yanındaki medrese odalarında İstanbul tahsilli Müderris İsmail Efendinin çok sayıda talebe okuttuğu ve Muncurlu köyünden Hafız Ahmet Cengiz’in, imkânların kıtlığı ve yasak olmasına rağmen 15 hafız yetiştirdiği belirtilmektedir. Aynı şekilde ileriki yıllarda Düzce merkez vaizi olarak 43 sene görev yapan Hafız Cemalettin Hızal, Küçük Ahmetler Köyünde talebe okutma ve hafız yetiştirme ile ilgili takdire şayan çalışmalar yapmıştır. Diğer yandan Düzce’nin muhtelif köylerinde Harun, Akif ve Şükrü Efendilerin de Arapça ve bazı dini ilimlerini okuttukları belirtilmektedir.

SONUÇ

Kürtzade, siyasi açıdan özel şartları olan bir dönemde ilmî, idari, siyasi ve sosyal dirayeti sayesinde Düzce’de çok sayıda hafız, imam, müezzin, kurra ve ileriki yıllarda yüksek tahsillerini tamamlayarak müftü ve vaizin yetişmesinde önemli bir rol oynamıştır. O, bu anlamda ülkenin her yanına dağılarak Müslümanlara dinlerini öğreten, birçok iman ve ahlak taşıyıcısı yetiştirmiştir. İlmî dirayetini, makamının idari ve manevi gücünü, mesuliyet bilincini, siyasi ve sosyal imkânlarını bir araya getiren Kürtzade, din hizmetlerinde döneminin özel koşullarına rağmen, büyük bir başarıya imza atmıştır. Özellikle dini ilimlerin anlaşılmasında önemli olan Arapça ve Osmanlıca’nın öğretilmesinde ve din hizmetlerinde Kur’an’a vukufiyet ve hafızlığın ne anlama geldiğini çok iyi bilen Kürtzade, bu hususlara özel önem vermiştir. Bu anlamda resmi olarak açmış olduğu Kur’an kursuna Hasan Şen gibi döneminin en büyük hafızlarından birini tayin etmesi, Kur’an ve Kur’an ilimlerinin canlı kalmasını sağlamıştır.

Kürtzade, mesleğine gönül veren, onu dert edinen kişiliği yanında, gayreti, çabası ve cesareti ile bütün din hizmeti sunanlar ve din eğitimcileri için model olmuş, alana dair temel ilkeler ortaya koymuştur. Bunlar, ilim yolunda eza ve sıkıntılara tahammül etmek, sadakat, işini sevmek, mesuliyetinin bilincinde olmak, samimiyet, gönlünü ve evini insanlara açmak, gayret, cesaret, kararlılık, fedakârlık, dini hayat ile birlikte dünya işlerini de bilmek, ilim dalları arasında irtibat kurmak, sosyal ilişkileri sıcak tutmak, ilmi ve idari haysiyeti korumak ve siyasi mensubiyetini şahsi çıkarları için değil dini, sosyal ve ilmi çalışmalara hasretmek gibi temel ilkelerdir. İşte bütün bu ve benzeri özellikleri haiz Kürtzade, Düzce özelinde ülkemizin dini aydınlanmasında çok önemli vazifeleri yerine getirmesiyle hayır ve rahmetle anılmayı fazlasıyla hak etmektedir.

Son olarak söylemek gerekirse, Türkiye’de Kürtzade gibi çok sayıda dine, diyanete, Kur’an’a ve dini ilimlere gönül vermiş, hizmet etmiş, fedakâr ve cefakâr insanlar vardır. Bunların unutulup yok olmamaları ve bir takdir nişanesi olarak gün ışığına çıkartılıp tanıtılmaları gerekmektedir. Ayrıca bu insanların yaşantılarından, gönül dünyalarından, hayatı yorumlayıp uygulama sahasına koyuşlarından günümüz neslinin alacağı önemli dersler vardır.

KAYNAKÇA

3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun, Madde: 1.

Ayhan, Halis. *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1999.

Başgöz, İlhan. *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.

Başkurt, İrfan. *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*. İstanbul: Dem Yayınları, 2007.

Cündioğlu, Düccane. *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet*. İstanbul: Kitabevi, 1999.

Cündioğlu, Düccane. *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*. İstanbul: Kitabevi, 3. Basım, 1998.

Doğan, Recai. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitimi-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar". *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999.

Gökacı, Mehmet Ali. *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*. Ankara: İletişim Yayınları, 2005.

Kara, İsmail. "Din ile Devlet Arasında Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı". *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000), 29-55.

Kara, İsmail. *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 3. Basım, 2009.

Özlu, Zeynel. *Batı Karadeniz'de Antik Bir Osmanlı Kenti: Prusias Ad Hypium, Üskübü, (Konuralp)*. İstanbul: İtalik Kitapları, 2009.

Yücel, Hasan Âli. *Türkiye'de Orta Öğretim*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

Zengin, Zeki Salih. "Tevhid-i Tedrisat Kanununun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi". *Dini Araştırmalar* 5/13, (Mayıs-Ağustos 2002).

Bolu Müftülüğünün 31.10.1946 tarih ve 1797/195 sayılı yazısı. 23.10.1946 tarihli müftülük seçimi zaptı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB) 7.12.1931 tarih, 2776 sayılı yazısı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Memurin, Ketebe ve Müstahdemin Tercüme-i Hallerinin Tahririne Mahsus Varaka (Mem. Ket. ve Müst. Terc. Hal. Tahr. Mahs. Vark.). 1. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Memurin, Ketebe ve Müstahdemin Tercüme-i Hallerinin Tahririne Mahsus Varaka (Mem. Ket. ve Müst. Terc. Hal. Tahr. Mahs. Vark.). 2, 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Düzce Müftülüğünün Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB) gönderdiği 25.10.1948 tarih, 29 sayılı yazısı ve ekleri. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) Düzce Müftülüğüne Gönderdiği 18.03.1950 tarih, 02275 sayılı yazısı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Zat İşleri Müdürlüğünün 7.12.1931 tarih ve 200 sayılı kararı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Cumhuriyet Halk Fırkasının (CHF) Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 2.12.1931 tarih ve 3190 sayılı yazısı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Diyanet İşleri Riyasetinin (DİR) Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Genel Sekreterliğine gönderdiği 8.12.1931 tarih ve 3300/2771 sayılı yazısı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Demokrat Parti (DP) Bolu Teşkilat Başkanlığının Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 23.8.1950 tarih ve 2719 sayılı yazı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Düzce Kaza İdare Heyeti'nin 21.10.1931 tarihli tutanak ve Bolu Valiliğinin Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 28.10.1931 tarih ve 4396-1203 sayılı yazı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Zat İşleri Müdürlüğü'nün 7.12.1931 tarih ve 200 sayılı kararı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) Bolu Valiliğine gönderdiği 8.12.1931 tarih, 3242/2776 sayılı yazısı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Düzce Kaymakamlığının 17.7.1932 tarih ve 722/294-1376 sayılı yazısı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Kürtzade Sıtkı Efendi'nin eşi Zehra Otluoğlu'nun Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 24.3.1952 tarihli dilekçesi. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). 20.11.1946 tarihli Düzce Müftülüğü Seçim Tutanağı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) 26.12.1946 tarih ve 1162-53/6698 sayılı yazısı,

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Zat İşleri'nin 26.12.1946 tarihli, 6629 ve 66630 sayılı yazıları.

Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) Bolu Valiliğine gönderdiği 31.10. 1946 tarih ve 195 sayılı yazısı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA). Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) 23.3.1950 tarih ve 02448 sayılı yazısı. 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) 13.12.1951 tarih ve 122-985/26254 sayılı yazısı, 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), Kürtzade'nin Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 22.11.1950 tarihli dilekçe, 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) 14.5.1951 tarih, 10381 sayılı yazısı, 320001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), Kürtzade'nin Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 29.5.1951 tarihli dilekçe, 320001.

Diyaret İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), Kürtzade'nin Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) gönderdiği 1.6.1951 tarihli dilekçe, 320001.

Diyaret İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) Emekli Sandığı Genel Müdürlüğüne gönderdiği 6 Mart 1952 tarih, bila no yazısı, 320001.

Sokollu Kıbrıs'ın Fethine Gerçekten Karşı Mıydı?

Was Sokollu Against to The Battle of Cyprus Indeed?

Nazım BERATLI

Doç. Dr. Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Psikoloji Bölümü

Associate Professor, Cyprus Social Sciences University, Faculty of
Humanities and Social Sciences, Department of Psychology, Nicosia/TRNC

nazim.beratli@kisbu.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4064-6055

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 18 Kasım / November 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21 Kasım / December 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2019

Atıf / Citation: Beratlı, Nazım. "Sokollu Kıbrıs'ın Fethine Gerçekten Karşı MıANYdı?
/ Was Sokollu against to the battle of Cyprus indeed?". *kid: kisbu ilahiyat dergisi /
journal of kisbu ilahiyat* 2 (Aralık / December 2019/2): 51-64.

DOI:

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/kisbu> | [mailto: ilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr](mailto:ilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr)

Copyright © Published by Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi / Cyprus Social
Sciences University, Faculty of Religious Sciences, Nicosia, TRNC

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Kıbrıs Adası'nın Osmanlılarca fethinden beri, zamanın sadrazamı Sokollu Mehmet Paşa'nın, Venedik ile ilişkileri bozmamak adına, sefere karşı olduğu ileri sürülmektedir. İddianın kaynağı o çağda İstanbul'da bulunan Venedik Balyosu'nun bir raporudur. Ancak çağdaş tarih yazımı ilkelerine göre, bir tarihsel olay kendi çağının öteki olaylarından koparılarak tek başına ilişkisiz bir olaymış gibi değerlendirilirse, yanlışa düşüleceği gibi özellikle karşıt kaynakları da inceleyen bir çapraz okuma olmadan değerlendirilmeye çalışılması da hataya düşülmesinin, başlıca sebebidir. Sık sık dile getirilen bu iddia anlattığımız gibi bir tek rapora dayanılarak yazılmakta olması bakımından, hem zamanın çağdaş diğer olayları ve hem de karşıt kaynaklar da ele alınarak, bir daha değerlendirilmeye muhtaçtır.

Bu çalışmada kaynak taraması yapılarak, yeni bir değerlendirme yapılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sokollu Mehmet Paşa, Kıbrıs, Venedik, İspanya, Komplo, İspanya Müslümanları.

Abstract

It is used to be said that the Grand Vezir of the time, Mehmet Pasha Sokolevich was at the opposite side to the battle against Venice, for Cyprus. This claim has been depended on a report which was wrote by the Ballios (representative) of Venice in Istanbul. He reported to the senate of the republic that, Grand Vezir told him that he didn't support the policy of the empire towards the island. Although it was not logical but it seems that may be either Ballios himself, or the members of the Senate of Venice wanted to believe it! It was impossible to think that the second man of the empire could support such a policy. However, when somebody tries to make a research among the references of the time, we can meet some other evidences which show us that at the same time Grand vezir of the empire was administrating two important operations against the Venice republic. The first one was a great explosion in the harbour of Venice, which was destroyed the Arsenal and the navy of the republic and let them in a very weak point! The second one was to create and strongly supported a rebellion in Spain by the Muslim people of Iberia who called as Moriconos and destroyed all of the alliance proposals of the Pope. Because the strongest fleets of the Spain had to stay at their own coast in order to defend their country from an Ottoman reinforcement interference to the Muslims of Andalusia. As a result Ottoman navy became the strongest power in Mediterranean World. Because Christians couldn't establish an alliance against the Ottoman threat. After such centuries, it seems us that Mehmet Pasha made a conspiracy to the Ballios of Venice in Istanbul. This article tries to explain the real situation between the Ottoman Empire, Kingdom of the Spain, Republic of Venice and Vatican during the time of the Cyprus war from the classic historical writers of both sides, by making a cross reading.

Keywords: Mehmet Pasha Sokoloviç, Cyprus, Venice, Spain, Conspiracy, Moriconos.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin, Mısır'ın fethinden sonra, 1426 yılından beri, Lüzinyanlar'ın Mısır'a ödediği yıllık haraca mahsuben, Venedikliler'den haraç almaya başladığını; yâni bir anlamda, Kıbrıs'ın Osmanlı'nın vassal devleti haline geldiğini, bilmekteyiz. Yavuz Sultan Selim, Kahire'de bulunduğu sırada, Silahatlar Kethüdası Ali Ağa'yı dört kayıkla adaya göndererek, Kıbrıs'ın haracının artık Memlûkler'e değil, İstanbul'a ödeneceğini tebliğ ettirmişti. (Uzunçarşılı, ts.) O çağda görülen bu uygulamanın anlamı, Kıbrıs'ta Venedik yönetiminin varlığının, Osmanlı'nın iznine tabi olması ya da bir tehlike halinde, Osmanlı'nın adadaki yönetimi koruyup kollamasıdır.

Adanın doğrudan doğruya fethedilip devletin "mülkü" haline getirilmesi kararının ne zaman verildiğini bilmek, bugün artık mümkün değildir. 1570 yılı başında (6 Mart 1570) Divan-u Hümayun'un adayı fethetmek kararını alıp, bunu bir şeyhülislâm fetvası ile teyid ettirmesi, devletin böyle bir niyetinin olduğunun, artık açığa vurulmasıdır. 12 Numaralı Mühimme Defteri'nde yer alan Divan-u Hümayun Kararı (Sefer Cüzü) ve Şeyhülislâm Fetvası, "Osmanlı Devleti'nin bu kararının, Venedik'e de duyurulması için yazılmıştır, asıl karar, çok daha önce verilmiştir." dersek, iddiamıza hak verecek tarihsel kanıtlar bulmamız, mümkündür.

1. SEFER KARARININ SEBEPLERİ İLE İLGİLİ İDDİALAR

Bir İspanyol Yahudisi olan Josepf Nası'nın II. Selim ile olan dostluğunun, onda ham hayaller yaratması, Lala Mustafa Paşa'nın, Sokollu ile olan sürtüşmesinde ona bir üstünlük edinmek için "Fatih" sanını edinmeye kalkması, Piyale Paşa'nın benzer gayretleri, serkeşliği herkesçe bilinen Sarı Selim'in Koumandaria Şarabı'na göz koymuş olması gibi iddialar, adanın fethinden beri batılı tarihçilerin dillerinde dolanmaktadır! Osmanlı gibi "cihanşumûl" bir devletin, bu türden kişisel kaygılarla (o kaygıların sahibi padişah bile olsa), sonuçları itibarıyla bu kadar büyük sorunlar yaratacak bir işe kalkıştığını ileri sürmek için, insanın tarihsel bilgidен ve Osmanlı imparatorluğunun yapısından, bihaber olması gerekir.

İddiaya göre, Sokollu, Avrupa ile olan savaşın ertelenmesini, Don - Volga ve hatta Suveys Kanallarının açılmasını; Osmanlı devletinin bu kanalların

ilkinden Orta Asya'ya, ikincisinden Hind Okyanusuna sarkmasını hedeflemektedir. Böylece devlet doğu-batı (Asya - Avrupa) ve kuzey / güney (Sibirya - Akdeniz) ticaret yollarının egemenliğini yeniden ele geçirecek, coğrafi keşifler yüzünden düşen gelirler tekrar artırılırken, batıdaki en büyük rakip olan Habsburglar da çaresiz bırakılacaklardır. Hind Okyanusu'nda, Avrupalı tüccarların serbestçe ticaret yapmaları, eskiden İskenderiye'de toplanan doğu mallarının artık doğrudan Lizbon'a taşınmaları engellenecektir. Orta Asya'da ise bir yandan doğudaki en büyük rakip İran sarılmış olacak; öte yandan da Hindistan'a sarkılıp, doğu malları ticareti üzerindeki tekel yeniden kurulacaktır. Bu da hem devletin gelirlerini eski boyutlara çekecek ve hem de batıdaki en büyük rakip; Habsburg hanedanının soluk yollarını tıkayacaktır. Yaygın iddiaya bakarsak, Sokollu'ya göre o esnada Kıbrıs'ın fethine girişmek; taktik bir yanıdır. Bu girişim, doğudaki düşman (İran) bütün gücü ile istim üstünde iken; batıda da Venedik, Papalık ve Avusturya ile birlikte İber Yarımadasının egemenliğini de elinde bulunduran Habsburglar'ın birleşmesini sağlayacak ve devleti iki cephede birden, savaşa sokacaktır. Tarihçilerin çoğunun katıldığı bu varsayımın tek kanıtı, o zamanlar İstanbul'daki Venedik Balyosu (elçi) ile Sokollu Mehmet Paşa arasındaki "sıkı" dostluk ve balyos'un merkeze gönderdiği raporlardır.

2. FARKLI BİR TESPİT

Fernand Braudel, Sokollu konusunda bütün öteki batılı tarihçilerden ayrılır ve sadrazamın, Kanunî geleneğinde yetişmiş bir "şahin" olması bir yana, kendinin politikasından farklı bir yöne doğru giden "bir geminin dümenini" tutacak düzeyde bir insan olmadığını, Venedik elçisine bir oyun oynamış olması olasılığının hiç de göz ardı edilemeyeceğini belirtir. Braudel, Joseph Nassi'nin şahsında ortaya çıkan "şahin" ve Sokollu'nun ortaya koyduğu "güvercin" politikalarının, aslında Osmanlı yönetiminin, Kıbrıs'ın alınabilmesi için onlara verdiği birer rol olduğuna inanmaktadır. (Braudel, 1993) Aynı yazarın, Türk ve İspanyol devletlerinin 1567 ile 1569 arasındaki yılları, "birbirlerini izleyerek harekete geçmeme ve mümkün olduğunca sahte söylentiler çıkarıp, birbirlerini korkutmaya çalışarak geçirdikleri" ne değgin saptamasını gözden geçirenler, (Braudel, 1993) Braudel'in Sokollu hakkındaki "varsayımının" (deyim kendisine aittir) hiç de yabana atılmayacağını görürler.

Sokollu, eğer Venedik elçisinin hakkında yazdıkları doğruysa, biri hariç: bütün öngörülerinde haklı çıkmıştır. Gerçi Osmanlı bütün rakiplerinin de hakkından gelmeyi becermiştir ama yine de onun haklı olduğu bir nokta var ki o savaşların sonunda Osmanlı ile İspanya arasında yapılan barış anlaşması, Osmanlı donanmasının otuz yıl limanlarda beklemesi sonucunu vermiş ve Donanma-yü Humayûn, bir daha Akdeniz'in tek hâkimi olamamıştır. (Braudel, 1993)

Sokollu karşıtlarının gerekçesi ise devletin toprakları arasındaki bir deniz parçasının tam da ortasında, her şeye karşın yabancı egemenliğindeki stratejik bir adanın verdiği ve verebileceği zararlar olmalıdır. Nitekim Atâyî'nin Şakayık Zeyli'sinde, adanın "müslümanların yolu üzerinde bulunduğu, Mısır ve Yemen'den gelen zahire ile Hind ve Aden'den gelen malların kontrolünün buradan mümkün olduğu, ama Kıbrıs'ın 'küffar' elinde olduğu" yazılmaktadır. (Uzunçarşılı, ts.) Sözkonusu sefer emri ve fetva'da yer alan, "adanın eskiden de müslüman toprağı olması, hacca giden gemilere saldıran korsanlara yataklık etmesi" gibi gerekçeler, bize bahane gibi görünmektedir. Bu sayılanlar eğer vardıysa bile, o gün ortaya çıkmış değillerdi.

Venedik Balyosu'nun raporlarına göre, Sarayda bu iki güçlü kamp arasındaki sürtüşmede, Sokollu sonuna kadar direnmiştir. Ancak tarihsel olgulara bakınca, anlaşılan bir başka şey, Osmanlı'nın Kıbrıs'ı almak kararının çok daha önceden verilip, uygulamaya konulduğudur.

3. SEFER EMRİ VE FETVA

Divan-u Hümayun'da Kıbrıs Seferi için emrin ve fetvanın çıktığı tarih, 6 Mart 1570' dir. (12 Numaralı Mühimme Defteri, 1996)

1570 yılında Sefer Emri'nden önce, Ocak 1570'te, İstanbul'da Venedik teknelerine el konulmakta, Venedikli tüccarlar tutuklanarak, malları müsadere edilmektedir. Şubat ayında, Osmanlı birlikleri karadan Venedik topraklarına saldırılar düzenlemişler ve 1 Şubat'ta İstanbul'dan yola çıkan elçi Ubat Çavuş, 27 Mart'ta Venedik Senatosu'nda bir konuşma yaparak, adanın savaşız Osmanlı'ya devrini talep etmiştir. Venedik senatosu 199 ret, 21 de kabul oyuyla Osmanlı teklifini geri çevirmiştir. (Braudel, 1993) Yani, Osmanlı devleti, daha eski bir karara dayanıyor olmalıydı! Nitekim Reguza Cumhuriyeti kaynakları,

daha 1563'te Kanuni Sultan Süleyman'ın adayı almaya niyetli olduğunu kaydetmektedirler. (Braudel, 1993)

Bu aşamadan sonra yapılanlar, Papa V. Pius'un Roma, Venedik, Napoli ve İspanya arasında, Osmanlı'ya karşı bir kutsal ittifak kurma girişimleri ve o dönem Akdeniz'de Osmanlı ile boy ölçüşebilecek tek devlet olan İspanya'nın, hükümdarı II. Phillip'e "katoliklerin kralı" denip, birliklerinin Venedik'in emrine girmesini sineye çeker bir tavır almasına rağmen, bu birliğe katılmamasının hikâyesidir. Daha Mart ortalarında bizzat Papa V. Pius'un İspanya'ya gönderdiği elçi Luis de Torres, eli boş döner. (Braudel, 1993) Daha doğrusu II. Phillip, yardım etmek sözü verir ama sözünü tutamaz. Nedenleri, bu yazının iki konusundan birini oluşturur. Avrupa'nın öteki hristiyan devletleri, Papa'nın girişimlerini olumlu karşılamazlar. Fransa, Osmanlı Devleti ile olan iyi ilişkilerini bozmamak için, papanın girişimine olumlu yanıt vermediği gibi, doğrudan İstanbul'a bir elçi göndererek, Bâb-I Âlî'yi bu ittifak girişiminden haberdar eder. Fransa Kralı IX. Şarl, bununla da kalmaz, Alman Prensleri'ni de bu birliğe katılmamaları konusunda ikna eder. (Uzunçarşılı ts.) Osmanlı'nın Avrupa'daki en önemli rakibi olan Avusturya İmparatoru Maximillien ise, papaya başka bir konuda kırgın olduğu için, böyle bir birliğe katılmak üzere, Alman Prenslüklerinin de katılmasını şart koşar. Oysa yukarıda da görüleceği üzere, Osmanlı müttefiki olan Fransa kralı, onları çoktan ikna etmiştir. Öte yandan, İran'la da bir anlaşma yapılarak, doğu cephesi de emniyete alınmıştır. Papa oraya da başvurur ama eli boş döner. Bu durumda papaya ittifak kurabilmesi için, İtalyan şehir devletleri ve o da bir Habsburg olan İspanya Kralı II. Phillip'ten başka bir seçenek kalmamıştır. (Uzunçarşılı ts.)

Bu arada Adriyatik kıyısındaki bağımsız katolik cumhuriyeti Regüza dahi, Osmanlılar'a çalışmakta ve Venedik ile İspanya arasındaki ittifak ilişkileri ile ilgili haberler, İstanbul'a Dubrovnik'ten bizzat cumhuriyetin yönetiminden gelmektedir. (12 Numaralı Mühimme Defteri, 1996).

5 Mayıs'ta, Venedik'te savaş taraftarı olan Pietro Loredano, Dodge (devlet başkanı) olur. Ne var ki ne o ne de bir başkası, artık Kıbrıs'ı Osmanlı donanmasının elinden kurtaramayacaktır. Zira bir yandan, Venedik'in kolu kanadı kırılmış; öte taraftan da İspanya'nın yardıma gelmesi engellenmiş, Akdeniz egemenliği, tümüyle Osmanlı donanmasının eline geçmiştir.

4. İKİ BÜYÜK DARBE

a) Joseph Nassi ve Venedik Donanmasının Limanda Yanması:

Nassi, bir Portekiz Yahudisi'dir. Orada iş hayatında başarılı olmak üzere, eski dinini inkâr ederek Hristiyan olup, Don Miguez adını almış, bir tüccardır. Bu din değiştirme işinden sonra, her nedense, çok zengin olmuştur. Don Miguez'in bu gönül macerasının peşinde, İstanbul'da ortaya çıkması için, çok zaman geçmesi, gerekmez. Kanuni döneminin sonlarına doğru, İstanbul'da görünür. Bir kez daha din değiştirip, tekrardan eski dinine museviliğe döner ve Joseph Nassi adını alır. Katoliklik, İstanbul'da geçerli bir değer, değildir! İstanbul'da da işlerini yoluna koyup, servetine servet katmakta, gecikmez. Tek bir ihtiyacı kalmıştır, o da saygınlık. Bunu elde etmenin yollarını aramaya başlar.

Tam da o esnada, Kanuni'nin son kalan iki oğlu taht kavgasına tutuşmuşlar, birbirlerini kırmaya uğraşmaktadırlar. Bilindiği gibi, Kanuni önlem olarak önce her ikisine de bazı hafif zorlamalar yapmış, bu meyanda, ödeneklerini azaltmıştır. Masrafı fazla olduğundan, şehzade Selim'in iyice bunaldığı bir zamanda, Joseph Nassi, Kütahya'da kendini gösterir. Şehzadenin ihtiyacı olan altınları temin etmek bir yana, Selim'in çok sevdiği şarap sofralarının da başköşesine yerleşen Nassi, hem onun yakın arkadaşı olur ve hem de önüne koyduğu kumandaria şarabına, kendisini alıştırır. (Hammer, 1992) Sonunda, ikisinin arkadaşlığı o boyutlara ulaşır ki, yerel halk arasında, Selim'in aslında Kanuni'nin oğlu olmayıp, haremde büyütülen bir yahudi çocuğu olduğuna değgin, bir de söylenti çıkar. (Hammer, 1992) Bir başka iddia, Selim'in annesinin Yahudi olduğudur. (Braudel, 1993) Zamanın Venedik Büyükelçisi'nin merkeze gönderdiği raporlarda, Selim'in içip içip, kumandaria şarabı ile sarhoş olduktan sonra, (Braudel, 1993) Nassi'nin boynuna sarılarak, eğer padişah olursa, Kıbrıs'ı fethedip, krallığına da onu getireceğini söylediğinin, tanıkları bulunduğu bildirilmektedir. (de Lamartine, 1991)

Sonunda, Kanuni bilinen biçimde ölür. Sokollu, padişahın ölümünü ordudan saklayarak, o sağmış gibi gündelik emirler yayınlamaya devam ederek, İstanbul'a doğru yola çıkar. Selim yollara düşerek, Belgrad'da orduyu karşılar ve tahta çıkıp kurulur. Daha oturduğu yeri ısıtamadan, Joseph Nassi,

bu kez de sarayda ortaya çıkar... Yerlere kapanarak, yeni padişahı kutsamaya girişir. Selim, yerinden kalkarak onun yanına gider. Kendisini omuzlarından tutup kaldırarak, kendisini Naxos ve Scyros Adaları Dükü ilan ettiğini bildirir. (de Lamartine, 1991) Buna karşılık, yahudi yılda sadece 40bin duka altını vergi verecekti. Oysa bu adaların yalnız şarap geliri yıllık yüzellibin altındı. Ve üstelik Selim o esnada yeniçerilere culûs bahşişi verecek parayı bulamadığından ordu isyan etmek üzere idi. Defterdar buna karşı çıkmaya kalkınca, II. Selim, bunun babasının vasiyeti olduğunu ileri sürer. O döneme ilişkin bir başka Venedik elçi raporunda, Nassi'nin gücünün, üç vezir gücünden çok olduğu yazılıdır. 1567 Mayıs'ında, Paris'te Osmanlı ile İspanya arasında yapılan barış görüşmelerinde, Osmanlı delegasyonunun başında, Joseph Nassi vardır. Şahsına ait istekleri o boyuttadır ki, görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanır. (Braudel, 1993)

Nassi, İstanbul'a döner ve evinin üzerine " Joseph Nassi - Kıbrıs Kralı" yazılı bir tabela ile birlikte, Kıbrıs Kraliyet armalarını astırır. (Braudel, 1993; Hammer, 1992; Lamartine, 1991) İstanbul'daki Venedik elçisinin raporlarına göre, bir başka söylenti de Nassi'nin para ile korsan kiralayarak, Hacca giden Osmanlı kervanlarına saldırtıp, sonra da Kıbrıs'a kaçmaları yoluyla, sefere muhalif olan Sokollu'yu zora soktuğu ve Kıbrıs'ın fethini meşru kıldığı doğrudur.

1569 sonbaharına gelindiğinde, Venedik balyosu Sokollu'nun Kıbrıs harekâtına hâlâ karşı olduğunu rapor etmektedir. Gerekçesi de çok güçlü Venedik donanmasıdır.

O esnada ortaya çıkan bir gelişme, Sokollu'nun elindeki en önemli kozu (!) bir anda ortadan kaldırır. 13 -14 Eylül 1569 gecesi, limanda demirli olarak duran Venedik donanması ile birlikte, baruthane, tersane ve cephanelik, havaya uçurur. Artık, Akdeniz'de Osmanlı Donanması karşısında, ciddi bir varlık kalmamıştır. Söylentiler bu sabotajın Nassi ile bir olan Lala Mustafa Paşa'nın marifeti olduğu doğrudur. (Braudel 1993: 468) Bu esnada, dönemin asıl büyük gücü olan İspanya da bambaşka bir dertle uğraşmaktadır.

Sonunda, sefer başlar. İstanbul'dan hareket eden donanma, Ege'de Nassi'nin emirlerini dinlemeyen Tine Adası'nı yerle bir ederek, ilerlemeye

başlar. Tanıklar birerli kolda ilerleyen kalyonların bir ucu Antalya'da iken, öteki ucunun Rodos'ta olduğunu anlatırlar. (Braudel, 1993)

Bu büyük güç, adayı kolayca ele geçirir. Ama Nassi, Kıbrıs Kralı olabilir mi?

Hayır...

Ada, sadrazam hası olarak ayrılır. Yani, Sokollu'ya tımar olarak verilir.

Nedeni ne olursa olsun ve kim yapmışsa yapsın, Eylül 1569'daki Venedik Donanmasını mahveden sabotaj, hem Kıbrıs'ın ele geçirilmesinde çok önemli bir adım olmuş ve hem de Osmanlı devlet politikasının Kıbrıs'ı fethetmek için, çok önceden ve son derecede dikkatle hazırlanmış bir planı olduğunu ortaya koyan kanıtlar arasında, dikkate değer bir yer kazanmıştır.

b) İspanya'ya vurulan darbe:

İspanya, XVI yy.'ın ikinci yarısında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki en büyük rakibidir. İberik yarımadasının bu Amerikan altını ve gümüşü ile zengin olmuş güçlü hâkimi, Osmanogullarının Avrupa karasındaki en büyük düşmanı, Avusturya imparatorluk hanedanı ile aynı soydan gelen, bir Habsburg olması bakımından, İstanbul için ayrı bir önem kazanmaktadır. O çağ, Habsburg hanedanının, Avrupa'ya hâkim olduğu bir dönemdir. Habsburg hanedanına bir tek Fransa karşı gelebilmekte, o da gücünü Osmanlı ile olan ittifakından almaktadır. "Hristiyan Avrupası"nda karaların ve orta Avrupa'nın hâkimi Avusturya; Batı Avrupa ile denizlerin hâkimi de İspanya'dır. İtalyan yarımadası da bir iki kent devleti hariç, Habsburglar'ın elindedir. Sicilya, Napoli, Siena, Piacenza ve Milano yöneticileri, hanedan mensubudurlar. (Braudel, 1993)Venedik ile girişilecek bir savaşta, Osmanlılar'ın bütün İtalyan şehir devletleri yanında; İspanya'yı da karşısında bulacağı, kesindir. Bu bakımdan, Kıbrıs'ta girişilecek bir harekâtta, batı Akdeniz'in nerede ise hâkimi olan İspanya'nın tavrının ne olacağı, hiçbir ciddi devletin göz ardı edebileceği bir veri değildir. Kaldı ki aynı çağda Osmanlı ile İspanya arasında, Trablusgarb, Cezayir ve Tunus egemenliği için, tekrarlayan deniz savaşları sürdürülmektedir. Yâni İspanya, Bâb-I Âli'nin o çağdaki ciddi rakiplerinden bir tanesidir. Zaten Osmanlılar'ın Kıbrıs üzerine bir sefer yapmak niyetinin ortaya

çıkmasından sonra papa V. Pius'un giriştiği ittifaklar arama politikasında İspanya'nın aldığı rol de bunun kanıtıdır. İspanya Kralı II. Phillip'in, papaya yardım sözü verdiğini daha önce de belirtmiştik.

II. Phillip, papaya verdiği sözü tutarak, donanması, tersanesi ve cephaneliği yanmış bulunan Venedik'e yardım etmeye çalışmıştır. "İspanyollar, kadirge namına ne buldularsa, Güney İtalya'ya yığmışlar " ve iki alayı da 3 Mayıs 1570 günü, Venedik emrine vermişlerdir. Ne var ki Venedik askerlerin maaşlarını ödeyememiş ve onlar da terhis edilmişlerdir. İspanya'nın Avusturya'lı Gian Andrea Doria emrinde Venedik'e tahsis ettiği kadirge sayısı da 60'tır. Ne var ki bu kadirgeler kötü donanımlı, ikmali yetersiz ve bazıları da askerden yoksundur. Osmanlı birliklerinin Kıbrıs'a çıktıkları Temmuz 1570'de bu kadirgeler henüz asker toplamakla meşguldüler. Bu esnada, İspanya'da Kıbrıs için Osmanlı ile savaşılmasına karşı çıkanların sesleri yükselmeye başlamıştı. İspanyol kadirgelerinin iyi silahlandırılmış olanları, İspanya kıyılarında beklemekteydiler. Zira o aylarda İspanya müthiş bir iç savaşla boğuşmaktaydı. Bunun sonucunda, İspanya'nın Venedik'e verdiği kötü silahlandırılmış ve askerden yoksun gemiler, İtalya'dan asker toplayıp, Kıbrıs yoluna çıkana kadar, adada Lefkoşa düşmüş, Mağusa muhasara altına alınmış bulunmaktaydı. İtalyan- İspanyol donanmasının Girit'in kuzeyindeki Suda'da toplanması, ancak 14 Eylül 1570 günü mümkün olabilmiş, Kıbrıs yönüne gönderilen öncüler, adanın Mağusa haricinde Osmanlılar eline geçtiğini bildirince de geri dönmek zorunda kalmışlardır. Bu arada, Akdeniz'in seyir mevsimi geçtiğinden, çıkan fırtınalarda donanmanın pek çok gemisi de batmıştır. Donanma komutanlarından Marc Antonio kendisine verilen 12 kadirgadan sadece 3'ünü geri Messina'ya getirebilmiştir. (Braudel, 1993)

Güçlü İspanya, Osmanlı karşısında neden böyle aciz bir duruma düşmüştür?

26 Aralık 1568 gecesi, İspanya'nın müslümanlarla dolu Granada şehrine, 60 Morisco gelir. Morisco, İspanyolların İspanya'da yaşayan müslümanlara verdiği isimdir. Bu 60 kişi şehirde yüksek sesle İslâmiyet propagandası yapmaya başlarlar. Kısa sürede, etraflarına toplananlarla büyüyen bu grup, şehirden ayrılırken, sayıları 1000'e ulaşmıştır. Madrid, bu olayı küçümser. Asiler, dağlara ulaşınca sayıları 4000'e çıkar. Bir süre sonra, Morisco'lar Orgiba

kentini ele geçirip tahkim etmeye başlayınca, Madrit olup bitenin küçümsenemeyeceğini kavrar ve piyade ile süvari birlikleri hazırlamaya girişir. Ocak'ta Almeida kenti ablukaya alınmış olup, Şubat 1570'te silâhlı asi müslümanların sayısı, 45000'e çıkmıştır. İsyanın Cezayir'den yönetildiğine, artık kuşku duyulmamaktadır. İsyanın başında, isyancılar arasında 300 Türk bulunduğu söylentileri dolaşmaktayken; üç ay içinde isyanı Türkler'in yönettiği açıkça ortaya çıkmış, "İspanya'ya bir Türk müdahalesi" konuşulur olmuştur. Şubat'tan Ağustos'a kadar geçen sürede, isyancıların sayısı yüzbini bulmuş; Granada'dan başka, Aragon Morisco'larının da kıpırdanmaya başlamaları, İspanya'yı dehşete düşürmüş ve bütün kara gücü ile kendi evinde savaşırken, deniz gücünü de muhtemel bir "Türk çıkarması"ni engellemek üzere, Granada kıyılarını muhafaza etmekle görevlendirmiştir. Granada müslümanlarının bu isyanı karşısında, başlangıçta sadece milislerle bu işi çözebileceğini sanan II. Phillip; ancak Ocak 1570'te Avusturyalı Don Juan'ın isyana karşı savaşan birliklerin başında hareket serbestisi kazanmasıyla rahat bir nefes alabilmiştir. 1569 yılı içinde papa V.Pius'un Osmanlı'ya karşı ittifak önerileri, İspanya kralı için anlamsızdırlar çünkü kendi asker ve donanmasına, her yerden çok kendi evinde gereksinmesi vardır. Nitekim 26 Ekim 1569'da papanın temsilcisine, "eğer Türkler müdahale ederlerse, İspanya'nın Türkler'in eline düşeceği" söylenmiştir. Madrid, Morisconco temsilcilerinin İstanbul'a gidip; dönüşte Cezayir'den binlerce çakmaklı tüfek için söz alarak, Granada'ya gectiklerini duyurmakta; Joseph Nassi'nin adamları, Paris'te karşılaştıkları İspanyollar'a, 1570'te Türk donanmasının Granada'ya müdahale edeceğini bildirmektedirler. Fas ve Berberistan sultanları, Bâb - I Âli'ye başvurarak, İspanya'nın beraberce istilâ edilmesini istemektedirler. (Braudel, 1993) Aralık'ta sadece Granada'da değil; Sevilla'da da "insanlar burunlarını dışarı çıkaramamaktadırlar". 19 Ocak 1570 günü, Cezayir'in Osmanlı yöneticisi, "Dayı" durumunda bulunan sonraların Kapudan-ı Derya'sı Uluç Ali Reis, Tunus'u İspanya'nın elinden alır. II. Phillip, bu oldu-bittiyi kabullenmekten başka hiçbir şey yapamaz.

Şubat 1570'de İspanyol birlikleri ile Morisco'lar arasında ilk büyük savaş yaşanır. Bir Morisco kenti olan Galera kuşatılır ve kanlı bir savaş sonunda ele geçirilir. Ne var ki İspanya müslümanları bu kez de dağlara çıkarak, savaşmayı sürdürürler. Mart'ta, bizzat Don Juan kendi birliklerinin disiplinsizliğinen

yakınmaktadır. O dönemde, dağlarda 25 bin asinin fiilen savaşı sürdürdüğü, bunların 4 bininin Türk ya da Berberi olduğu bildirilmektedir. (Braudel, 1993) 27 Mart'ta Madrid'e "Morisco'ların ovalardan tamamıyla atıldığı" bildirilir. Ne var ki Mayıs 1570'de bu kez Sevilla'da 10 bin Morisco'nun ayaklandığı haberi, Madrid'i sarsar. 20 Mayıs'ta isyancıların lideri, Don Juan'ın karargâhına giderek, bir barış anlaşması imzalar. 15 Haziran'da 30 bin Morisconno teslim olmuş, çeşitli gemiler, isyancılar arasındaki Türkler'in Afrika'ya dönmesine tahsis edilmiştir. Bunlar oluyorken, Osmanlı donanması Kıbrıs yolundadır. Ne var ki kilise, yapılan anlaşmaya bağlı olarak Morisco'ların affedileceğine dair hükme sadık kalmaz ve 17 Haziran'da engizisyon faaliyete geçer. Morisco'ların teslim olma faaliyeti, durur. Ağustos 1570'de Madrid'e gönderilen raporlarda, "Afrika'dan gelen teknelerle, yalnız 400 Türk'ün İberyayı terkettiği, ötekilerin kaldığı" bildirilmektedir. (Braudel, 1993) Savaş, tekrar alevlenir. 14 Ağustos'da, Don Juan Morisco'ların sürgün edilmesini önerir. Bu esnada Osmanlı ordusu Lefkoşa önlerindedir. Ekim 1570'de, savaş halâ devam etmektedir. Don Juan'ın tehcir önerisi, yaşama geçirilir. Granada boşaltılır. Dağlarda baş eğmemiş birkaç bin Morisco'dan başka, Granada topraklarında müslüman kalmaz, burası hristiyanlarca iskân edilir. 30 Kasım 1570'de, Avusturyalı Don Juan, Granada topraklarını terk eder.

Granada Savaşı bitmiş, Türk müdahalesi ihtimali ortadan kalkmış ve İspanya rahat bir nefes almıştır. Bu arada, Kıbrıs adasının da Mağusa hariç tümü, Osmanlılar'ın eline geçmiş, bunu ne donanması ve tersanesi yanmış olan Venedik, ne de İspanya önleyememiştir. İspanya'yı bütün Kıbrıs Seferi boyunca eli kolu bağlı, kendi eviyle meşgul bir halde tutan Granada savaşının, Osmanlı desteği ile başlatılıp sürmüş olması, devletin tepelerinde, Kıbrıs'ın fethi konusunda bir anlaşmazlık olduğuna dair iddiaların da bir daha ele alınmasına neden olmalıdır. Vezir-i Âzam'ın karşı olduğu, bu çapta bir hareket, düşünülebilir mi? Veya böylesine kapsamlı bir faaliyet, II. Selim'in şarap zevkine, Nassi'nin krallık tutkusuna bağlı olarak icra edilebilir mi?

SONUÇ

Paul Herre'nin, 1902'de yayınladığı Kıbrıs ile ilgili eserinde, bu harekâtı bizzat sadrazamın düzenleyip savunduğunu ve Sokollu'nun İspanya'ya direkt olarak müdahaleden yana olduğunu öğrenmekteyiz (Braudel, 1993) Bu bilgiye

ulaştıktan sonra, Osmanlı üst yönetimi arasında Kıbrıs konusunda bir anlaşmazlık olduğuna dair, İstanbul'daki Venedik Balyos'unun merkezine yazdığı raporlara dayanan iddiaya katılmak, son derecede güçleşmektedir. Görülüyor ki İstanbul'da, Fernand Braudel'in, iddia ettiği gibi "Osmanlı üst yönetiminde Nassi'nin başını çektiği Şahinler ve Sokollu'nun başını çektiği Güvercinler diye iki kanat, bulunmamakta. Herkes kendine verilen rolü oynamaktaydı. Bu bakımdan "Sokollu, Venedik elçisine bir oyun oynamıştır" iddiası, daha çok kabul edilebilir bir görüş niteliği kazanmaktadır. Adanın fethinden sonra niçin Sokollu'ya has olarak verildiği sorusu da böylece makul bir yanıt bulmuş olmaktadır. Bu bilginin ortaya çıkardığı bir diğer gerçek ise adanın fethinin, bir veya birkaç yöneticinin isteğine değil, devletin uzun ve dikkatli bir planlamasına dayandırılmış olduğudur. Ve elbette ki Kıbrıs'ın fethi, 1568/69 yıllarında korsanların Hicaz'a giden birkaç gemiyi soyup, Kıbrıs'a kaçmış olmalarından dolayı da değildir. Fethin nedeni, çok daha köklü stratejik çıkarlar olup, bu gerekliliğin Osmanlı yönetim kademelerince hissedilmesi, çok daha eski tarihlere dayanmaktadır. 1570 artık konjonktürün hazır olduğu tarih olması dolayısıyla, gerekçeler uydurulup, devletin uzun zamandır gerekli gördüğü bir işlem yapılmıştır. Bu bilginin dikkatimize getirdiği bir başka gerçek ise Osmanlı İmparatorluğu'nda gizli servis faaliyetlerinin, günümüzde ileri sürüldüğü gibi İttihat Terakki ile başlamadığı, çok daha eski devirlerde bile bu çalışmanın mükemmelen sürdürüldüğüdür. Ele aldığımız iki örnek, bu anlamda bulunmaz kanıtlardır.

KAYNAKLAR

1) Yazılı Eserler

Braudel, Fernand. *II. Phillip Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. çev. M. Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Yayınları, 1993.

Hammer, Joseph Von. *Büyük Osmanlı Tarihi*. 10 Cilt, İstanbul: Üçdal Neşriyat & Sabah Yayıncılık, 1992.

Lamartine, Alphonse de. *Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Sabah Yayınları, 1991.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Büyük Osmanlı Tarihi*. 6 Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, ts.

2) Arşiv Belgeleri

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572). haz. Hacı Osman Yıldırım v.dğr., Ankara: y.y., 1996.

https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/12_nolu_muhimme_1.pdf

Avusturya İslam Enstitüsünün Faaliyetlerine Genel Bir Bakış (1999-2012)

A Comprehensive Overview Of Austrian Institute of Islam (1999-2012)

Abdullah AKIN

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Dr. Lecturer, Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Theology,
Department of Philosophy and Religious Sciences, Çanakkale/ Turkey

abdullahakin@comu.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9337-302X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 9 Ekim / October 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Kasım / November 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Akın, Abdullah. "Avusturya İslam Enstitüsünün Faaliyetlerine Genel Bir Bakış (1999-2012) / A Comprehensive Overview Of Austrian Institute of Islam (1999-2012)". *kid: kisbu ilahiyat dergisi / journal of kisbu ilahiyat* 2 (Aralık / December 2019/2): 65-91.

DOI:

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/kisbu> | <mailto:ilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr>

Copyright © Published by Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi / Cyprus Social Sciences University, Faculty of Religious Sciences, Nicosia, TRNC

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz*

Avusturya İslâm Enstitüsü, farklı kültürlerin bir araya geldiği Avrupa toplumunda, kültürlerarası iletişimi sağlayabilmek ve İslâm'ı "gerçek" kimliğinde yeniden tanıtılabilmek için 16 Temmuz 1990 tarihinde "İslâmî İlimler ve Araştırmalar Enstitüsü" adıyla resmen kurulmuş ancak 1999'a kadar imkânsızlıklar nedeniyle faaliyet gösterememiş bir eğitim ve araştırma merkezidir. 1999'da ilk olarak kız erkek karışık -daha sonraları sadece kızlar- 30-40 kişilik bir sınıfta akşam saatlerinde eğitim hayatına başlayan Enstitü, sırasıyla Arapça Dil Enstitüsü, Viyana İslâm Enstitüsü, 11 Mayıs 2004'ten itibaren de Avusturya İslâm Enstitüsü adlarıyla eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Enstitü eğitimcileri, aralarında yaptıkları istişarelerle her seviyeye göre ders programının hazırlanıp uygulanmasını belirlerler. Bu müfredat hazırlanırken sadece ders içerikleri değil, çağdaş sosyal ve kültürel yenilikler, bilimsel gelişmeler takip edilerek, toplu yaşama, dayanışma bilinci geliştirmeyi sağlayan her türlü bilgi hedef alınır. Böylece, öğrencilere bilgiyi nerede, ne zaman kullanıp, nasıl yorumlayacakları öğretilir.

Anahtar Kelimeler: *Din Eğitimi, Avusturya, Viyana, İslam, Enstitü, Cami, Anaokulu.*

Abstract

The research and education center called the Austrian Institute of Islam was officially established under the name of the Institute of Islamic Sciences and Research on July 16, 1990 to provide intercultural communication and to re-introduce Islam in its real identity in a European society where different cultures came together. However, it was not possible to operate until 1999 due to impossibility. In 1999, the institute initially started with male female mixed groups; then only girls began to study in a classroom of 30-40 students in the evenings, as the Arabic Language Institute, then the Vienna Institute of Islam and currently the Austrian Islam Institute since May 11, 2004. The instructors of the institute determine the preparation and implementation of the curriculum according to all level swith their consultations. In preparing this curriculum, not only the course content but also the contemporary social and cultural innovations, scientific developments, and all kinds of information aiming to develop collective consciousness and solidarity are targeted. Thus, students are taught where, when and how to interpret the information.

Keywords: *Religious Education, Austria, Wien, İslam, Institute, Mosque, Kindergarten.*

GİRİŞ

Federal yapıda parlamenter bir cumhuriyet olan Avusturya Cumhuriyeti (Republik Österreich) geniş yetkilere sahip kendi kanunlarını meclisleri

---

* Bu makale 2. Uluslararası Din Eğitimi Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

tarafından çıkarılan dokuz eyaletten meydana gelmektedir.⁶⁸ Avusturya'da 1867'den beri din ve devlet ayrıdır.⁶⁹ Mezhepler ve tarikatlar hakkında sorusu olanlar için danışma fonksiyonu üstlenen "İnanç Meseleleri Federal Ofisi" adlı bir federal kamu kurumu bulunmaktadır.⁷⁰

Din-devlet ilişkisini belirleyen temel nokta, Temel Vatandaşlık Hakları Anayasasının 15. maddesinde yer alan eşitlik prensibidir. Bu yasal sistem iki temel prensip üzerine kurulmuştur. "Birincisi, dinî ve felsefî inançlar konusunda bireysel özgürlük hakkı; ikincisi ise, dinî toplulukların kamuda toplu faaliyet hakkıdır."⁷¹

Federal Anayasa'nın 14. maddesi⁷² okullarda din dersi eğitimi verilebilmesine ve dini cemaatlerin okullar açabilmelerine izin vermektedir.⁷³ Avusturya'da din dersinin ismi "din" dir.⁷⁴ Öğretim confessional/mezhep merkezli yaklaşıma göre yapıldığı için dersin adı, "Katolik din dersi", "Protestan din dersi", "İslam din dersi" olarak adlandırılır.⁷⁵ Din eğitimi, Anayasa'nın 17. maddesinin 4. fıkrasıyla teminat altına alınmıştır. Yani, kiliseler ve dini cemaatler genel okul sistemi ve yasal imkânlar içerisinde din dersi vermeye yetkili kılınmıştır.⁷⁶

Diğer okullarda ise bu dersler seçmelidir. Her eğitim yılının başlangıcında, ilk 10 gün içinde öğrenci velisinin okul idaresine dilekçe ile

---

¹ Mustafa Tavukçuoğlu, "Avusturya İslam Diyanet Teşkilatı, Din Dersi Öğretmenleri ve Din Görevlileri", *Diyanet İlmî Dergi* 30/1 (1994), 65.

² Devlet ve baskın unsur olan Katolik Kilisesi arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere 1934 yılında bir Konkordat imzalanmıştır. Ancak Nazi işgali döneminde bu Konkordat askıya alınmıştır. Daha sonra 1957 yılında hükümetin aldığı bir kararla bu Konkordatın geçerliliği ilan edilmiştir. Bu Konkordat günümüzde hala uygulanmaktadır.

³ Hüdayi Şencan, "Din ve Devlet İlişkileri", *Karşılaştırmalı Anayasa Çalışmaları* (Ankara: TBMM Basımevi, 2012), 77.

⁴ Richard Potz, "Avusturya", *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, Ed. Talip Küçükcan - Ali Köse (İstanbul: İsam Yayınları, 2008), 81.

⁵ Şencan, "Din ve Devlet İlişkileri", 80.

⁶ Şencan, "Din ve Devlet İlişkileri", 79; Potz, "Avusturya", 87.

⁷ 1949 tarihli Dinler ve Haklar Yasası'nın (Religions unterrichts gesetz), 2. fıkrasına göre, din dersinin zorunlu olduğu devlet okullarının ve devlet tarafından tanınan okulların sınıflarında, eğer öğrencilerin çoğunluğu herhangi bir Hristiyan mezhebine bağlıysa hac bulundurmamak zorunludur.

⁸ Mehmet Bahçekapılı, "Avrupa'da İslam Din Eğitimi Modelleri", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (2011), 47.

⁹ Ek Protokol'ün (ECHR) 2. maddesi gereğince velilere çocuklarının dini veya felsefi eğitim almalarına karar verme hakkı tanınmıştır.

başvurması halinde 14 yaşın altındaki çocuğu din dersinden muaf tutulmaktadır. 15 yaşından itibaren öğrenciler kendileri karar vermektedir. Din derslerine girmeyen öğrenciler için alternatif olarak genel içerikli ahlak dersi bulunmaktadır.⁷⁷ Öğrenci ve öğretmenler, ibadet ve dinî törenlere katılıp katılmama konusunda özgürdür.⁷⁸

Dini organizasyonlar, 1998 tarihli Dini İnanç Topluluklarının Statüsü Kanunu ile düzenlenir ve resmi olarak tanınan dini cemaatler, dini inanç toplulukları ve dernekler olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır.⁷⁹ Her bir kategorideki organizasyon, farklı bir takım hak, imtiyaz ve sorumluluklara sahiptir.⁸⁰ Devlet, Katolik Kilisesi, Protestan kiliseleri, Müslüman cemaati, Yahudi cemaati, Ortodoks Kilisesi gibi toplam 14 dini cemaate mali destek sağlamaktadır.⁸¹

Avusturya Diyanet İşleri Başkanlığına üye olan dernek, cemaat, camiler ve okulların yanında, bu kuruma ait eğitim kurumları da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: anaokulu, gymnasium (lise) ve “Islamische Religionspädagogische Akademie” dir (İslam Dini Eğitim Akademisi). Diyanet İşleri Başkanlığına ait bu okulu bitirenler doğrudan direkt imam olabildikleri gibi, Avusturya okullarında öğretmenlik de yapabilmektedirler.⁸² Avusturya İslâm Enstitüsü de bu kurumlardan biridir.

1. KURULUŞU

Yarım asırdan beri genel olarak bütün Avrupa ülkelerinde, özel olarak da Avusturya’da yaşayan Müslüman ailelerin kısıtlı maddi imkânları ve eğitim seviyelerinin düşüklüğü nedeniyle, buhranlar içerisindeki çocuklarını gereği gibi eğitip yetiştiremediği ve sokakların insafına terk etmek zorunda kaldığı biline gelmektedir. İslam dininin Avusturya’da 1912 yılında resmi din olarak kabul edilmesine rağmen, kaderleriyle baş başa kalan Müslümanlar bir yandan ibadetlerini eda edebilecekleri ibadethaneler açmaya çalışırken, diğer

¹⁰ Mehmet Bahçekapılı, *Avrupa’da Din Eğitimi* (İstanbul: Önder Yayınları, 2012), 75.

¹¹ Potz, “Avusturya”, 88.

¹² Şencan, “Din ve Devlet İlişkileri”, 77.

¹³ Mustafa Tavukçuoğlu, *Avrupa’da Türk Ailesi ve Din Eğitimi Avusturya Örneği* (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2000), 28.

¹⁴ Şencan, “Din ve Devlet İlişkileri”, 78.

¹⁵ Bahçekapılı, *Avrupa’da Din Eğitimi*, 73.

yandan nesillerini eğitebilecekleri eğitim kurumları açmaya gayret etmişlerdir. Bu çalışmalara destek amacıyla, 1989 yılında Enstitünün kuruluşundan yaklaşık bir yıl önce Avusturya Cumhurbaşkanı Kult Waldheim ile bir görüşme yapan Prof. Dr. Necmeddin Erbakan, Cumhurbaşkanı'ndan Müslümanlar adına bulunduğu taleplerden birisi olan İslam Enstitüsü iznini almaya muvaffak olmuştur. Erbakan, İslam Enstitüsünün kuruluş tüzüğüne daha sonra Avusturya Diyanet İşleri Başkanlığı (Islamische Glaubens gemeinschaft) yapan Dr. Fuat Sanaç'a hazırlatmıştır.⁸³ Bunun üzerine İslâm Enstitüsü İFW (Viyana İslam Federasyonu) Bölge Başkanı Dr. Ramazan Yıldız tarafından 16 Temmuz 1990 tarihinde, "İslâmî İlimler ve Araştırmalar Enstitüsü" adıyla kurulmuştur. Ancak Enstitü 1992'de başkanlık görevini devralan Şerafettin Keskin zamanında da faaliyete geçememiştir.⁸⁴

1997'de Viyana İslâm Federasyonu başkanı olan Magistar Mustafa Mullaoglu ve ekibinin gayretleriyle 1998'de şu anda İslam Lisesi (Islamische Gymnasium) olan binada 30-40 kişiden oluşan bir sınıfta kız-erkek karışık olarak açılmış ve ancak 1999-2000 eğitim öğretim yılında derslere başlayabilmiştir.⁸⁵ Kurucu müdürlüğünü Mag. Mustafa Mullaoglu'nun yaptığı Enstitü, daha sonra İFW Bölge Eğitim Başkanı Rasul Remzioğlu müdürlüğünde devam etmiştir. Enstitünün kurulmasında ve ilerlemesinde emeği olanlardan birisi de kurulduğu yıldan itibaren 10 yıl süre ile Enstitüde hocalık yapan Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma'dır. Hacı Muammer Erbay'ın da kuruluş ve ilerlemesinde çok katkısı olmuştur. 11 Ağustos 1999 tarihinde yapılan idare heyeti değişikliğinden sonra Enstitü, 10 Kasım 1999 tarihinde "Arapça Dil Enstitüsü" adıyla Süleyman Asil Tunca'nın müdürlüğünde eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Daha sonra "Viyana İslam Enstitüsü" adıyla devam eden bu eğitim faaliyeti haftada dört gün olarak uygulamaya konulmuş, cuma günleri tatil yapılmıştır. Enstitü Müdürlüğünü Yasin Tecer'in⁸⁶ yürüttüğü

¹⁶ Esma Yılmaz, *Avusturya İslâm Enstitüsü ve Mezunları* (Bitirme Tezi, Avusturya İslam Enstitüsü, 2014), 7.

¹⁷ Bu konuda bk. Veysel Türk, *Avusturya'da Milli Görüş'ün İlkleri 1. Bölge* (Viyana: Viyana İslam Federasyonu Yayınları, 2014), 27-35.

¹⁸ Bk. Avusturya İslam Enstitüsü, *Avusturya İslam Enstitüsü 2011-2012 Yıllığı* (Viyana: Viyana İslam Federasyonu Yayınları, 2012), 4.

¹⁹ Türk, *Avusturya'da Milli Görüş'ün İlkleri 1. Bölge*, 81.

bu dönemde Viyana İslâm Federasyonu Başkanı Muhammed Turhan'ın da Enstitü'nün gelişiminde önemli katkıları olmuştur.⁸⁷

08 Şubat 2003'ten itibaren erkekler için akşam kurslarına haftada iki günlük derslerle devam edilen Enstitüye erkeklerin ilgisi az olunca, Enstitü sadece bayanlara yönelik eğitim faaliyetlerine devam etmek durumunda kalmıştır. 11 Mayıs 2004'ten sonra Sebile Yılmaz'ın müdürlüğünde faaliyetlerine Avusturya İslam Enstitüsü adıyla devam eden Enstitünün, bu dönemde eğitim süresi iki yıldan üç yıla, haftalık eğitimi dört günden beş güne çıkarılmıştır. Kuruluşundan 2005-2006 eğitim öğretim yılına kadar bütün faaliyetlerini 15. Viyana'da Viyana İslam Federasyonuna ait Rauchfangkehrergasse 34, 1150 Wien adresinde bulunan binada yürüten Enstitü, 01 Ocak 2006 tarihinden itibaren 10. Viyana'da bulunan Gudrunstr 115 numaralı şimdiki yerine taşınmıştır.

Kasım 2006'dan itibaren müdürlüğüne Ahmet Akbulut'un devam ettiği⁸⁸ Enstitünün günlük ders saati 6'ya çıkarılmıştır. 2010 yılına kadar 3 yıl olarak devam eden Enstitü, yeniden yapılandırılma çerçevesinde ders programlarında bazı değişikliklerle birlikte 2010-2011 eğitim öğretim yılından itibaren fiilen dört yıla çıkarılmış ve 2009-2011 eğitim-öğretim yılları arasında faaliyet gösteren Traiskirchen ve St. Pölten şubelerini de bünyesine katmıştır. 2009-2011 yılları arasında İslâm Enstitüsü St. Pölten, Müdür Aziz Pek tarafından;⁸⁹ İslâm Enstitüsü Traiskirchenise kurucu müdür Yakup Gül tarafından idare olunmuştur.⁹⁰ 2012 yılından itibaren Dilek Korkut'un müdürlüğünde eğitime devam eden Avusturya İslâm Enstitüsü, 2013 Eylül ayından itibaren ilk üç yılda İmam Hatip Programı ve son iki yılda İlahiyat Ön Lisans Programı olmak üzere beş yıllık olmuştur. İlahiyat Ön Lisans Programına devam için başarı durumunun yüksek olması şartı aranan Enstitü hâlihazırda Mustafa Türkmen tarafından idare edilmektedir. Her yıl eylül ayında 1 ay hazırlık kursuna tabi tutulan öğrenci adayları arasından başarılı olanların öğrenci olarak kabul edildiği Enstitü bünyesinde, 2011-2012 eğitim-öğretim yılından itibaren hafızlık sınıfı açılmış, böylece hem hafız hem de mezun vermek hedeflenmiştir. Enstitü,

---

²⁰ Bu konuda bk. Yılmaz, *Avusturya İslâm Enstitüsü ve Mezunları*, 6-10.

²¹ Türk, *Avusturya'da Milli Görüş'ün İlkleri 1. Bölge*, 134.

²² Türk, *Avusturya'da Milli Görüş'ün İlkleri 1. Bölge*, 135.

²³ Türk, *Avusturya'da Milli Görüş'ün İlkleri 1. Bölge*, 140.

1 Temmuz 2010 tarihinden itibaren, çocuklara ve gençlere de hizmet vermeye başlamıştır. Böylece hafta sonları Minik Dâhiler (4 yaş), Şirinler (5 yaş) ve Anaokulu (6 yaş) olmak üzere Okul Öncesi Din Eğitimi, 7-13 yaş grubuna Temel Din Eğitimi ve 14-15 yaş grubuna yönelik Altınkızlar ve Altın gençler projesiyle, Enstitü haftada yedi gün eğitim hizmetleri veren bir kurum haline gelmiştir.⁹¹

2. AMACI VE VİZYONU

Avusturya İslam Enstitüsü, ilk olarak Avrupa ortamında dini eğitim almak isteyen gençlere imam hatip öğrenimi kazandırmak gayesiyle 10 Kasım 1999'da "Arapça Dil Enstitüsü" adıyla eğitim-öğretime başlamıştır. İlk kurulduğunda Enstitünün amacı imam hatip, vaiz, Kur'an-ı Kerim belletmeni yetiştirmek ve bunları cemiyetlerde görevlendirmektir. Aynı zamanda Enstitü, Viyana İslam Akademisi, Fransa Şatoşina Üniversitesi gibi İslami eğitim veren okullara hazırlık mahiyetinde düşünülmüştür.⁹² Zamanla "Viyana İslam Enstitüsü" ve 11 Mayıs 2004'ten itibaren "Avusturya İslâm Enstitüsü" adıyla Avusturya'da zorunlu eğitim veya lise eğitimini tamamlamış, bunun yanı sıra dinin inceliklerini öğrenmeyi arzu eden öğrencilere yaşadıkları ülkede seçkin eğitimci kadrosuyla imam hatip ve ilahiyat ön lisans eğitimi vermeyi amaçlayan bir kurum haline gelmiştir. Çocuklara ve gençlere de eğitim kapılarını açan Enstitü, çağın bilgileriyle donanmış, çevresine saygılı, ruh sağlığı düzgün ve insanlara faydalı bireyler yetiştirmeyi hedeflemiştir. Gençlere ve çocuklara ihtiyacı olan her alanda hizmet vermeyi ilke edinen Enstitü, Avusturya'da yaygın olan hafta arası ev ödevlerine yardım kursları da düzenleyerek öğrencilerin okul başarılarının yükselmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

"Enstitünün vizyonu, bilgi ve hikmeti kuşanmış, sağlıklı ve sahih bir din anlayışını önemseyen, neslin inşasında üzerine düşeni yapan, toplumsal yapılanmada etkin rol alan, içerisinde bulunduğu toplumun maddi imkânlarını dikkate aldığı kadar manevi açlığını da gündemine alan, bireylerin yetişmesine öncü olmaktadır."⁹³

²⁴ Bu konuda bk. Avusturya İslam Enstitüsü, *Avusturya İslam Enstitüsü 2011-2012 Yıllığı*, 4.

²⁵ Avusturya İslam Enstitüsü, *Avusturya İslam Enstitüsü 2011-2012 Yıllığı*, 4.

²⁶ Bu görüş ile ilgili bk. Avusturya İslam Enstitüsü, *Avusturya İslâm Enstitüsü 2013-2014 Yılı Tanıtım Kitapçığı* (Viyana: Viyana İslam Federasyonu Yayınları, 2013), 5.

3. EĞİTİMCİ KADROSUVE MÜFREDATI

Avusturya İslam Enstitüsünün idari arşivinde yapmış olduğumuz çalışmalar neticesinde müfredatın ilk yıllarda eğitimci kadrosunun tecrübelerine göre şekillendiği görülmüştür. Dolayısıyla, Enstitü eğitimcileri, her yıl toplanarak aralarında yaptıkları istişarelerle her seviyeye göre ders programının hazırlanmasını ve uygulanmasını belirlemişlerdir. Müfredat çalışmalarında hem Avrupa'daki eğitim uzmanlarının, hem de Türkiye'deki akademisyenlerin içinde bulunduğu geniş komisyon çalışmalarından istifade edilmiştir. Arşiv çalışmamızda kuruluşundan 2012 yılına kadar Avusturya İslam Enstitüsünün haftalık ders programları ve bu dersleri veren eğitimcilerin isimleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma neticesinde özetle şunları söyleyebiliriz. 1999-2004 yılları arası haftada dört gün 5 ders ve 3 sınıf olarak eğitim veren Enstitü, 2005-2007 yılları arasında haftada beş gün 5 ders ve 3 sınıf; 2007-2009 yılları arasında haftada beş gün 6 ders ve 3 sınıf olarak eğitimine devam etmiştir. 2010-2011 eğitim-öğretim yılından itibaren fiilen dört yıla çıkarılan Enstitü, günlük 6 ders yanında haftalık birer saat seçmeli Almanca ve sanat dersleri ile takviye edilmiş ayrıca bitirme tezi mecburiyeti getirilmiştir. 2013-2014 eğitim-öğretim yılı itibariyle 100'ü aşkın mezun veren Enstitü bu yıldan itibaren 3+2 beş yıllık bir kurum haline gelmiştir. İlk 3 yıl İmam-Hatip programı sonraki 2 yıl ise başarılı olan öğrencilere İlahiyat Ön lisans programı okutulmaktadır. İlahiyat Ön lisans programı Türkiye'deki programla benzerlik göstermektedir. Enstitü hâlihazırda yaklaşık 200 öğrenciye hizmet vermektedir. Müfredatının detaylı görülebilmesi ve eğitimci kadrosunun kimlerden oluştuğu ve hangi dersleri ne zaman okuttuklarının belirlenmesi amacıyla, yaptığımız arşiv çalışmasından elde ettiğimiz bilgiler tablolar haline getirdik. Bu tabloları açıklamaları ile birlikte aşağıda sunuyoruz.

3.1. 1999-2003 Yılları Arası⁹⁴

İlk olarak 10 Kasım 1999'da "Arapça Dil Enstitüsü" adıyla başlayan Enstitünün müfredatı; hat, tecvid, kıraat, Arapça dil, akaid ve siyer

---

²⁷ Avusturya İslam Enstitüsü Eğitim Programları Arşivi.

derslerinden, okutmanları da; Mustafa Mullaoglu, Resul Remzioğlu, Himmet Dedebaş, Süleyman Asil Tunca hocalardan müteşekkildir.

3.2. 2003-2004 Eğitim-Öğretim Yılı⁹⁵

2003-2004 eğitim-öğretim yılında birer şube olmak üzere 1. ve 2. sınıflarda haftada 4 gün (Pazartesi-Perşembe) 3. sınıflarda haftada 3 gün (Salı-Perşembe) olarak eğitime devam edilmiştir. Günlük 40'ar dakikadan 5'er ders görülen müfredatta dersler 09.00'da başlayıp 13.00'da sona ermiştir. Bu eğitim-öğretim yılına ait haftalık ders programlarında eğitimcilerin adı yazılmamıştır.

Tablo 1. 2003-2004 Eğitim-Öğretim Yılı Haftalık Dersler ve Saatleri

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
1 Arapça	4	4	-
2 Kur'an-ı Kerim	4	3	3
3 Fıkıh	2	2	-
4 Türkçe	3	-	-
5 Türk Edebiyatı	-	2	2
6 Hadis (Metin)	2	1	
7 İslam Tarihi	2	2	-
8 Akaid	1	1	-
9 Almanca	1	1	-
10 Motivasyon	1	-	-
11 Hadis (Usul)	-	1	-
12 Tefsir	-	1	2
13 Hitabet	-	1	-
14 Hadis	-	-	2
15 Araştırma Teknikleri	-	-	2
16 Dinler Tarihi	-	-	1
Haftalık Toplam Ders Saati	20	19	12

²⁸ Avusturya İslam Enstitüsü Eğitim Programları Arşivi.

3.3. 2005-2006 Eğitim-Öğretim Yılı⁹⁶

2005-2006 eğitim-öğretim yılında birer şube olmak üzere 1. ve 2. sınıflarda haftada 5 gün (Pazartesi-Cuma) 3. sınıflarda haftada 4 gün (Pazartesi-Perşembe) olarak eğitime devam edilmiştir. Bir önceki yıl gibi günlük 40'ar dakikadan 5'er ders görülen müfredatta dersler 09.00'da başlayıp 13.00'da sona ermiştir.

Tablo 2. 2005-2006 Eğitim-Öğretim Yılı Haftalık Dersler, Eğitimciler ve Saatleri

	Dersler	Eğitimciler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
1	Arapça	Salih Aydın / Mervan Mullaoglu	4	4	-
2	Kur'an-ı Kerim	Ayşegül Demir/Hamidiye Kaya/Sebila Yılmaz	4	4	4
3	Fıkıh	Feyza Düzenli/ Salih Aydın	2	2	-
4	Türkçe	Yeter Demir	3	-	-
5	Türk Edebiyatı	Yeter Demir	-	2	-
6	Hadis (Metin)	Mehmet Gündüz	2	2	-
7	İslam Tarihi	İhsan Süreyya Sırma	2	2	-
8	Akaid	Salih Aydın	1	1	-
9	Almanca	Fatma Topal/ Feyza Düzenli/ Hacer Topal	3	3	-
10	Almanca Din Dersi	Feyza Düzenli	1	-	-
11	Hadis (Usul)	Sebila Yılmaz	1	-	-
12	Tefsir	Mervan Mullaoglu/ Muhammed Turhan	1	1	2
13	Hitabet	Sebila Yılmaz	-	1	-

²⁹ Avusturya İslam Enstitüsü Eğitim Programları Arşivi.

14	Hadis	Sebila Yılmaz	-	-	2
15	Araştırma Teknikleri	Ahmet Akbulut	-	1	2
16	Dinler Tarihi	Veysel Türk	-	-	2
17	Psikoloji	Yasemin Eyüpoğlu	1	1	1
18	Fıkıh Usul	Salih Aydın	-	1	1
19	Düşünce Tarihi	Salih Aydın	-	-	2
20	İnsan Hakları	Ahmet Akbulut	-	-	1
21	Osmanlı Tarihi	İhsan Süreyya Sırma	-	-	2
Haftalık Toplam Ders Saati			25	25	19

3.4. 2006-2007 Eğitim-Öğretim Yılı⁹⁷

2006-2007 eğitim-öğretim yılında birer şube olmak üzere 1. 2. ve 3. sınıflarda haftada 5 gün (Pazartesi-Cuma) olmak üzere eğitime devam edilmiştir. Bir önceki yıl gibi günlük 40'ar dakikadan 5'er ders görülen müfredatta dersler 09.00'da başlayıp 13.00'da sona ermiştir.

Tablo 3. 2006-2007 Eğitim-Öğretim Yılı Haftalık Dersler, Eğitimciler ve Saatleri

Dersler		Eğitimciler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
1	Arapça	Veysel Türk/ Mervan Mullaoğlu/ Basma Almahaddi	4	4	2
2	Kur'an-ı Kerim	Ahmet Keskin / Ayşegül Demir/Nesibe Kaya	4	3	3
3	Fıkıh	Kübranur Baş	2	2	-
4	Türkçe	Yeter Demir	2	-	-
5	Türk Edebiyatı	Yeter Demir	-	2	-

³⁰ Avusturya İslam Enstitüsü Eğitim Programları Arşivi.

6	Hadis	Mehmet Gündüz/ Mustafa Zeki Demirtaş	2	2	2
7	İslam Tarihi	İhsan Süreyya Sırma	2	2	-
8	Akaid	Salih Aydın	1	1	-
9	Almanca	Aişe Müller/Nuray Öztürk/ Hilal Ekinci/Basma Almahaddi	2	2	2
10	Rehberlik	Ahmet Akbulut	1	1	-
11	Hadis (Usul)	Sebila Yılmaz	-	1	-
12	Tefsir	Erdal Ertoran/Mervan Mullaoğlu	2	2	2
13	Hitabet	Ayşegül Demir	-	1	1
14	Ahlak	Kübranur Baş	2	-	-
15	Araştırma Teknikleri	Ahmet Akbulut	-	1	1
16	Dinler Tarihi	Veysel Türk	-	-	1
17	Psikolojiye Giriş	Seyyide Çalışkan	1		
18	Psikoloji	Seyyide Çalışkan	-	1	2
19	Bilgisayar	Furkan Ardıç	-	-	2
20	İslam Düşüncesine Giriş	Salih Aydın	-	-	2
21	İnsan Hakları	Ahmet Akbulut	-	-	1
22	Emeviler Dönemi	İhsan Süreyya Sırma	-	-	2
23	Tasavvufi Metinler	Gurbet Gülhan	-	-	2
Haftalık Toplam Ders Saati			25	25	25

3.5. 2007-2008 Eğitim-Öğretim Yılı⁹⁸

2007-2008 eğitim-öğretim yılında 1. sınıf şube sayısı 3'e çıkmış, 1. 2. ve 3. sınıflarda haftada 5 gün (Pazartesi-Cuma) olmak üzere eğitime devam edilmiştir. Ancak bir önceki yıldan farklı olarak günlük 40'ar dakikadan 6'şar ders görülen müfredatta dersler 08.45'te başlayıp 13.25'te sona ermiştir. Programlarda görülen bir farklılık da derslerin isimleri özellikle birinci sınıfta Almanca yazılmıştır. Bu da bize Enstitünün bu yılda entegrasyon çalışması yaptığını düşündürmektedir. Almanca derslerin Türkçeleri programa tarafımızdan eklenmiştir.

Tablo 4. 2007-2008 Eğitim-Öğretim Yılı Haftalık Dersler, Eğitimciler ve Saatleri

	Dersler	Eğitimciler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
1	Arabisch (Arapça)	Veysel Türk/ Mervan Mullaoğlu/ Basma Almahaddi/Ömer Seyyid	4	2	8
2	Koran Rezitation (Kur'an-ı Kerim)	Ahmet Keskin / Ayşegül Demir/Nesibe Kaya	4	5	2
3	Islam Rechtslehre (Fıkıh)	Kübranur Baş	2	2	-
4	Turkisch (Türkçe)	Melek Paşalı	2	-	-
5	Türk Edebiyatı	Melek Paşalı	-	4	-
6	Hadith (Hadis)	Ahmet Akbulut	2	-	-
7	Islam Geschichte (İslam Tarihi)	İhsan Süreyya Sırma	2	1	-

⁹⁸ Avusturya İslam Enstitüsü Eğitim Programları Arşivi.

8	İslam Glaubenslehre (Akaid)	Salih Aydın	2	1	-
9	Deutsch (Almanca)	Kerim Edipoğlu/Emir Zeydan/AişeMüller/B asmaAlmahaddi	4	4	2
10	Rehberlik	Ahmet Akbulut	-	2	-
11	Hadis (Usul)	Salih Aydın	-	1	-
12	Koran Interpretation (Tefsir)	Ayşegül Demir /Erdal Ertorun/Mervan Mullaoglu	2	2	3
13	Rhetorik (Hitabet)	Gurbet Gülhan/Ayşegül Demir	2	1	1
14	İslam Morallehre (Ahlak)	Ahmet Akbulut	2	-	-
15	Araştırma Teknikleri	Ahmet Akbulut	-	1	2
16	Dinler Tarihi	Veysel Türk	-	-	2
17	İslam Fachausdrücke (Temel Kavramlar)	Hülya Uslu	2	-	-
18	Psikoloji	Hatice Telli	-	2	1
19	Bilgisayar	Furkan Ardıç	-	-	2
20	İslam Düşüncesine Giriş	Salih Aydın	-	-	2
21	İnsan Hakları	Ahmet Akbulut	-	-	1
22	Osmanlıca	İhsan Süreyya Sırma	-	-	2

23	Tasavvufi Metinler	Tuba Baltalar	-	-	2
24	Hadis Metin	M. Zeki Demirtaş/Mehmet Gündüz	-	2	1
Haftalık Toplam Ders Saati			30	30	31

3.6. 2008-2009 Eğitim-Öğretim Yılı⁹⁹

2008-2009 eğitim-öğretim yılında 1. 2. ve 3. sınıflarda haftada 5 gün (Pazartesi-Cuma) olmak üzere eğitime devam edilirken, iki yıl önceki gibi (2006-2007) tekrar günlük 40'ar dakikadan 5'er ders görülmeye başlanmış ve aynı şekilde müfredatta dersler 09.00'da başlayıp 13.00'da sona ermiştir. Bu sene bir farklılık olarak her sınıfa birer sınıf öğretmeni atanmış ve bir de perşembe günleri 11.40-12.20 arası danışmanlık yapmak üzere eğitimci Furkan Ardıç görevlendirilmiştir.

Tablo 5. 2008-2009 Eğitim-Öğretim Yılı Haftalık Dersler, Eğitimciler ve Saatleri

Dersler	Eğitimciler	1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf
1 Arapça	Sümeyye Turhan/ Mervan Mullaoğlu/ Ali Yüksel	3	3	2
2 Kur'an-ı Kerim	Ahmet Keskin /Furkan Ardıç/İzzet Karakuran/Nesibe Kaya	6	5	5
3 Fıkıh	Dilek Korkut	2	2	1
4 Türkçe	Ayşenur Sağlam	1	2	-
5 Temel Kavramlar	Ahmet Akbulut	1	-	-
6 Hadis	Mehmet Gündüz	-	2	2
7 İslam Tarihi	İhsan Süreyya Sırma	2	2	2

⁹⁹ Avusturya İslam Enstitüsü Eğitim Programları Arşivi.

8	Akaid	Salih Aydın	2	2	-
9	Almanca	Hilal Ekinci/Fischer	2	2	-
10	Almanca İslam	Ahmed Hamidi/ Hilal Ekinci	-	-	1
11	Usûlü Hadis	Mehmet Gündüz	1	-	-
12	Tefsir	Mustafa Mullaoglu	2	2	2
13	Hitabet	Dilek Korkut	-	-	1
14	Ahlak	Veysel Türk	2	1	-
15	Araştırma	Yasin Tecer	-	-	2
16	Pedagoji	Seher İşçel	1	2	1
17	Danışmanlık	Ahmet Akbulut	-	-	1
18	Fetvalar	Mustafa Mullaoglu	-	-	2
19	Bilgisayar	Selva Yıldırım	-	-	2
20	İslam Düşüncesi	Salih Aydın	-	-	1
Haftalık Toplam Ders Saati			25	25	25

3.7. 2010-2011 Eğitim-Öğretim Yılı¹⁰⁰

2010-2011 eğitim-öğretim yılında sınıf sayısı 3'ten 4'e çıkarılmış, her sınıfta haftada 5 gün (Pazartesi-Cuma) olmak üzere günlük 1'i seçmeli 7 saat ders yapılmaya başlanmıştır. 40'ar dakika olan dersler 08.30'da başlayıp seçmeli ders öncesi 30 dakika teneffüs ile birlikte 15.40'da sona ermiştir. Bu sene bir farklılık olarak 1. ve 2. dönem cumartesi ve pazar günleri 10'ar ders saatinden toplam 20 saat SPS uygulaması konulmasıdır. Ayrıca Çarşamba günleri 13.30-15.00 arası Furkan Ardıç öğrencilere danışmanlık yapmaya devam etmiştir. Bu yıl itibariyle hafızlık eğitiminin de başlaması hasebiyle Kur'an-ı Kerim derslerinin her sınıfta 8 saate çıkarıldığı görülmektedir.

³³ Avusturya İslam Enstitüsü Eğitim Programları Arşivi.

Tablo 6. 2010-2011 Eğitim-Öğretim Yılı Haftalık Dersler, Eğitimciler ve Saatleri

	Dersler	Eğitimciler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
1	Arapça	Abdullah Kara	-	4	4	4
2	Kur'an-ı Kerim (Yüzünden, Tecvid, Ezber, Mahrecler, Tashih)	Ahmet Keskin /Furkan Ardıç/İzzet Karakuran/Nesib e Kaya	8	8	8	8
3	Fıkıh	Neslihan Tezcan/Nursel Demirci	3	2	2	-
4	Türkçe (Gramer, Kompozisyon, Metinler, Birleştirme)	Ayşenur Sağlam	2	2	2	2
5	Temel Kavramlar	Neslihan Tezcan	2	1	1	-
6	Hadis	Ali Yüksel	1	2	2	-
7	İslam Tarihi (Asr-ı Saadet)	İhsan Süreyya Sırma	1	1	-	-
8	Akaid	Salih Aydın	2	2	-	-
9	Studienberecht . Almanca A2&A2+ (Seçmeli)	-	3	3	3	3

10	Almanca İslam (Seçmeli)	Zeliha Çiçek	1	1	1	1
11	Hadis Usulü	Mehmet Gündüz	1	-	-	-
12	Tefsir	Mustafa Mullaoğlu	-	2	-	1
13	Hitabet/SPS	Dilek Korkut	-	2	2	2
14	Adabı Muaşeret	Veysel Türk	-	1	-	-
15	Bilimsel Araştırma	Salih Aydın	-	-	2	-
16	Öğrencilik Adabı	Veysel Türk	2	-	-	-
17	Bitirme Tezi	Salih Aydın	-	-	-	2
18	Fetvalar	Mustafa Mullaoğlu	-	-	-	1
19	Bilgisayar/ED V	Furkan Ardıç	-	-	-	2
20	Tefsire Giriş	Ali Yüksel	2	-	-	-
21	Arapça/Yazı	Mehmet Gündüz	4	-	-	-
22	Peygamberler Tarihi	Yasin Tecer	2	2	2	-
23	Sanat (Seçmeli)	Serhat Kula/Akın	1	1	1	1
24	Din Eğitimi	Abdullah Akın	-	1	-	-

25	Genel&Özel Öğretim Metotları	Abdullah Akın	-	-	1	-
26	Sosyolojiye Giriş	Abdullah Akın	-	-	1	-
27	Din Eğitiminin Problemleri	Abdullah Akın	-	-	-	1
28	Çocukta Din ve Ahlâk Düşüncesi Gelişimi	Abdullah Akın	-	-	-	1
29	Davet Usulü	Mustafa Mullaoğlu	-	-	1	-
30	Fıkıh Kaideleri	Mustafa Mullaoğlu	-	-	1	-
31	Şuur Dersleri	Ahmet Keskin	-	-	1	2
32	Öncelikler Fıkhı	Ahmet Hamidi	-	-	-	2
33	3 Semavi Dinin Karşılaştırılma sı	-	-	-	-	2
Haftalık Toplam Ders Saati			35	35	35	35

3.8. 2011-2012 Eğitim-Öğretim Yılı¹⁰¹

2011-2012 eğitim-öğretim yılında eğitim 4 sınıf olarak haftada 5 gün (Pazartesi-Cuma) olmak üzere yapılmıştır. Dersler günlük 1'i seçmeli olarak 6

³⁴ Avusturya İslam Enstitüsü Eğitim Programları Arşivi.

saat ders yapılmıştır. Böylece 40'ar dakika olan dersler 08.30'da başlayıp seçmeli ders öncesi 30 dakika teneffüs ile birlikte 15.00'da sona ermiştir.

Tablo 7. 2011-2012 Eğitim-Öğretim Yılı Haftalık Dersler, Eğitimciler ve Saatleri

	Dersler	Eğitimciler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
1	Arapça	Mervan Mullaoglu Mehmet Davudoğlu	-	3	4	4
2	Kur'an-ı Kerim (Yüzünden, Ezber)	Ardıç/Karakuran Kaya/Atak/Demir	8	8	8	8
3	Fıkıh	N. Tezcan/ N. Demirci	2	2	2	-
4	Türkçe	Ayşe Tuba Yörük	3	2	2	2
5	Temel Kavramlar	Ali Yüksel	1	1	-	-
6	Hadis	Mehmet Davudoğlu	1	1	1	-
7	İslam Tarihi (Asr-ı Saadet)	Canan İnce	-	-	1	1
8	Akaid	Ali Yüksel	1	1	1	1
9	Tez Kontrolü	Semra Akbulut	-	1	1	1
10	İslam /Der İslam (Seçmeli)	Zeliha Çiçek	1	1	1	1
11	Hadis &Usul	Ahmet Akbulut	1	-	-	-
12	Tefsir	Mustafa Mullaoglu	1	1	1	-
13	Hitabet	Mehtap Güngör	-	1	1	1
14	Öğrencilik Adabı	Veysel Türk	1	-	-	-
15	Araştırma Teknikleri	Ahmet Akbulut	-	1	-	-
16	Sanat/Nakış (Seçmeli)	Fusun Dolaş	1	1	1	1
17	İslam/Pedagoji (Seçmeli)	Eyüp Sungur	1	1	1	1
18	Fetvalar	Mustafa Mullaoglu	-	-	-	1
19	Bilgisayar	Furkan Ardıç	-	-	-	2
20	Ahlak	V. Türk/N. Tezcan	-	1	1	-
21	Arapça/Yazı	Ahmet Akbulut	3	-	-	-

22	Peygamberler Tarihi	Canan İnce	2	1	-	-
23	Sanat/Ebru (Seçmeli)	Serhat Kula	1	1	1	1
24	Pedagojiye Giriş	Abdullah Akın	1	-	-	-
25	Genel&Özel Öğretim Yöntemleri	Abdullah Akın	-	-	1	-
26	Sosyolojiye Giriş	Abdullah Akın	-	1	-	-
27	Eğitimde Rehberlik	Abdullah Akın	-	-	-	1
28	SPS	Elif Koca	-	1	1	1
29	Davet Usulü	Mustafa Mullaoglu	-	-	1	-
30	Fıkıh Kaideleri	Ahmet Akbulut	-	-	-	1
31	Öncelikler Fıkhı	Ahmet Hamidi	-	-	-	1
32	3 Semavi Dinin Karşılaştırılması	-	-	-	-	1
Haftalık Toplam Ders Saati			29	30	30	30

2013-2014 eğitim-öğretim yılı itibariyle 100'ü aşkın mezun veren Enstitü yukarıda da bahsettiğimiz üzere, bu yıldan itibaren 3+2 beş yıllık bir kurum haline gelmiştir. İlk 3 yıl İmam-Hatip programı sonraki 2 yıl ise başarılı olan öğrencilere İlahiyat Ön Lisans programı okutulmaktadır. İlahiyat Ön Lisans programı Türkiye'deki programla benzerlik göstermektedir.

4. MEZUNLARIN MESLEĞE YÖNELİMİ VE ÇALIŞTIĞI KURUMLAR

Avusturya İslam Enstitüsü mezunları, Almanca diline ve kültürüne olan yakınlıklarıyla beraber İslâm ilahiyatına dair ilmi birikimleriyle din hizmeti, din eğitimi ve sosyal hizmetler gibi çeşitli alanlarda çalışma imkânı bulmuşlardır. Yapılan bir araştırmaya göre, Enstitüden mezun olan öğrencilerin yaklaşık %70'i İFW'ye (Avusturya İslâm Federasyonu) bağlı anaokulları ve hafta sonu eğitim kurumlarında ve Enstitüde hoca olarak çalışmaya başlamıştır. %20 civarında "Islamische Religionspädagogische Akademie" (İslam Dini Eğitim Akademisi), Pedagoji vb. üniversitelerde okumaya devam etmiş ve sivil toplum

kuruluşlarında görev almıştır. Bu %20'lik kesimin bir kısmı aynı zamanda yine İFW'ye (Viyana İslâm Federasyonu) bağlı kurumlarda da ek görev almıştır.¹⁰² Görüldüğü üzere neredeyse mezun olanların %80'ine yakın bir oranı İFW'ye bağlı kurumlarda görev almıştır. Bu sebeple, Enstitü mezunlarının meslekî hayatlarında nasıl bir eğitim faaliyetinde bulduklarını öğrenebilmek için çalıştıkları bu kurumlardan kısaca bahsetmek istiyoruz.

4.1. İFW Anaokulları

Bu okulların ilki, çocuklara dinî bir alt yapı hazırlamak ve İslam kültüründen uzaklaşmalarını önlemek, büyük bir kültür erozyonu ve yıkımına karşı çocukları korumak ve helal gıda ile beslenmelerini sağlamak amacıyla 2007'de açılmış ve kısa sürede rağbet görmüştür. İlk kuruluşunda büyük sıkıntılar yaşanan bu anaokulu, uzun süre devlet tarafından takip edilmiş, sonunda yetkililer okulun sistemli çalıştığına ve başarılı olduğuna ikna olunca diğerlerinin açılışına da izin vermişlerdir. Bu okullardaki din eğitimcisi kalitesi Avusturya İslâm Enstitüsü mezunlarının öğretmen olarak atanması ile daha da artmıştır. Din eğitimi dışındaki öğretmenlerin tamamı ise Avusturyalı pedagoğlardan oluşmaktadır. Müfredat programına göre, okul öncesi ve hazırlık sınıfları eğitimi yıl boyu devam eden, okul öncesi kız ve erkek çocuklara yönelik, Kur'an alfabetini tanıma, minikler İçin Temel Dinî Bilgileri öğretme, el becerilerini geliştirme ve oyunlarla zekâ seviyelerini yükseltme amacı ile düzenlenen eğitimidir.¹⁰³

4.2. İFW Temel Eğitim

Genellikle İFW'ye bağlı camilerde gerçekleştirilen temel eğitim çocukların yaş gruplarına göre üç ana bölümde ele alınmıştır. Hazırlık sınıfları 7-8 yaş grubuna yönelik 2 yıl olarak düzenlenmiştir. Temel Eğitim 1. sınıf, 9 yaş; Temel Eğitim 2. sınıf, 10 yaş; Temel Eğitim 3. sınıf, 11 yaş olarak belirlenmiş ve işlenecek derslerde IGMG (İslâm Toplumu Millî Görüş) ders kitapları ve yardımcı kaynakları takip edilmiştir. Temel ders kitabı olarak başka yardımcı kaynaklara başvurulması gerektiği takdirde Eğitim Başkanlığı ile istişare

³⁵ Bu araştırma için bk. Yılmaz, *Avusturya İslâm Enstitüsü ve Mezunları*, 14-37.

³⁶ IGMG Eğitim Başkanlığı, *Temel Eğitim Müfredatı* (Köln: Plural Publications GmbH, 2017), 17.

yapılarak kullanılması istenmektedir. Ayrıca müfredat kitabında istifade edilebilecek sahih kaynakların künyeleri genişçe yer almaktadır.¹⁰⁴

Müfredat programında, öğrencilere verilecek belgeler, kullanılacak materyaller, sınıf yönetimi, derslerin genel ve özel amaçları, öğretimde kullanılabilecek başlıca yöntem ve teknikler, ders anlatırken dikkat edilmesi gereken hususlar ve ders planları detaylıca yer almaktadır.

Müfredat programına göre, Temel eğitim, yıl boyu devam eden, okul çağındaki kız ve erkek öğrencilere yönelik, Kur'ân-ı Kerîm, temel dinî bilgiler, kültürel ve sosyal faaliyet alanlarındaki kavramları, bilgi ve becerileri kazandırmak amacı ile düzenlenen eğitimdir. Okul öncesi ve sonrası eğitim kurslarının genel hedefi ise, öğrencileri; yaratılış gayesini kavrayan, Rabbi'ne, kendine, ailesine ve topluma karşı sorumluluklarını bilen, görevlerinin farkında olan, fertler olarak dinini yaşayabilen, toplumun birer üyesi olarak yetiştirmek şeklinde belirlenmiştir.¹⁰⁵

4.3. İFW Ortaöğretim

Ortaöğretim 13-15 yaş grubuna yönelik 3 yıl olarak düzenlenmiştir. Temel eğitimde olduğu gibi işlenecek derslerde IGMG ders kitapları ve yardımcı kaynakları takip edilmekte, başka yardımcı kaynaklar ancak Eğitim Başkanlığı ile istişare yapılarak kullanılabilir. Ayrıca yine müfredat kitabında istifade edilebilecek sahih kaynakların künyeleri genişçe yer almıştır.¹⁰⁶ Bu müfredat programında da, öğrencilere verilecek belgeler, kullanılacak materyaller, sınıf yönetimi, derslerin genel ve özel amaçları, öğretimde kullanılabilecek başlıca yöntem ve teknikler, ders anlatırken dikkat edilmesi gereken hususlar ve ders planları detaylıca yer almıştır. Müfredat programına göre, orta öğretim, yıl boyu devam eden, okul çağındaki kız ve erkek öğrencilere yönelik, Kur'ân-ı Kerîm, temel dinî bilgiler, kültürel ve sosyal faaliyet alanlarındaki kavramları, bilgi ve becerileri kazandırmak amacı ile düzenlenen eğitimdir.¹⁰⁷

³⁷ Bu konuda bk. IGMG Eğitim Başkanlığı, *Temel Eğitim Müfredatı*, 9-11.

³⁸ IGMG Eğitim Başkanlığı, *Temel Eğitim Müfredatı*, 17.

³⁹ Bu konuda bk. IGMG Eğitim Başkanlığı, *Orta Öğretim Müfredatı* (Köln: Plural Publications GmbH, 2017), 9-11.

⁴⁰ IGMG Eğitim Başkanlığı, *Orta Öğretim Müfredatı*, 17.

4.4. İFW Tatil Kursları

Tatil kursları genel olarak 2 hafta ve 4 haftalık olarak düzenlenmektedir. 2 haftalık tatil kurslarının sadece birinci haftasında eğitime devam edilip ikinci haftasında tatil verilebilirken, 4 haftalık tatil kurslarının sadece 3 haftasında kursa tabi olacak şekilde program uygulanabilmektedir. Kurs süresinin 2 hafta mı 4 hafta mı olacağının tespiti ise Bölge Eğitim Başkanlığı tarafından yapılmaktadır. Pazartesi ile cuma günleri arası normal program uygulanan tatil kurslarında, mutlaka Avusturya İslam Enstitüsü mezunları gibi, pedagojik formasyon sahibi, birinci derecede öğretmenlik yapabilecek vasıflı eğitimcilerden istifade edilmesi şart koşulmuştur. Öğrencilerin bilgi tekrarından şikâyetlerini engellemek ve eğitimcilerin ders takdimlerini daha cazip hâle getirmeleri için hazırlık yapmaları istenmektedir. Ayrıca tatil kurslarında öğrenci seviyelerinin farklılıklarını gidermek amacıyla, sınıf içinde bazı öğrencilere özel dersler yapılmaktadır.¹⁰⁸Derslerin başlama ve bitiş saat ayarlaması yapılırken kış-yaz saati uygulaması ve namaz vakitleri dikkate alınmaktadır.

Gündüzlü ve yatılı olarak ayrı ayrı düzenlenen tatil kursları yaş seviyesine göre ayrılmış ve her bir yaş seviyesine göre de haftalık ders dağılım çizelgesi belirlenmiştir. Buna göre; 3-6 yaş gündüzlü tatil kurslarına devam ana sınıfı öğrencilerinin grubunda işlenecek dersler oyun, eğlence, film, gezi ve gösteri gibi metotlarla yapılmaktadır.¹⁰⁹ 7-9 yaş, 9-12 yaş, 13-15 yaş ve 16 yaş ve üzeri gündüzlü tatil kurslarının haftalık ders dağılım çizelgeleri de ayrı ayrı belirlenmiştir.¹¹⁰

Ayrıca gündüzlü tatil kursları için örnek sosyal aktivite programı da düzenlenmiştir.¹¹¹Ders saatlerinin dışında gerçekleştirilen sosyal aktivite programlarına ilave olarak, Kur'ân-ı Kerîm Yarışması, Bilgi Yarışması, Şiir Yarışması gibi aktiviteler eklenmektedir. Öğrencilere seyrettirilecek aktüel filmler IGMG Eğitim Başkanlığı tarafından tavsiye olarak liste hâline getirilmiştir.

---

⁴¹ IGMG Eğitim Başkanlığı, *Tatil Kursları Müfredatı* (Köln: Plural Publications GmbH, 2017), 34.

⁴² IGMG Eğitim Başkanlığı, *Tatil Kursları Müfredatı*, 36.

⁴³ Bu konuda bk. IGMG Eğitim Başkanlığı, *Tatil Kursları Müfredatı*, 36-38.

⁴⁴ IGMG Eğitim Başkanlığı, *Tatil Kursları Müfredatı*, 38.

Tatil kursları rehberlik çalışmalarında, öğrenci ve çevresi ile ilgili problemleri dinlenir, çözüm önerileri getirilir. Aile içi iletişim ve sorumluluk bilinci kazandırılması çalışması yapılır. Yaşadığı toplumla ilişkileri, görev ve sorumlulukları ile ilgili yönlendirme yapılır. Öğrenciye meslekî yönlendirme ile ilgili yol gösterilir. Yine Namaz, Helaller ve Haramlar, Anne Baba Hakları, Tesettür, Türkiye ve Diğer Müslüman Ülkeleri Tanıtma, Medya ve İnternet (İstifade ve Korunma Yolları), İslam Davası ve Hizmetlerimiz, Geçmişten Günümüze İslam Önderleri, Kimlik ve Kişilik (Model Müslüman) başlıkları altında seminerler düzenlenir.

Tatil kurslarında öğrencilerin yeteneklerini sergilemesi için Gençlik Teşkilatı ile işbirliği içerisinde oyun, spor, konuşma, gösteri ve yarışma aktiviteleri de gerçekleştirilmektedir. Bu yarışmalardan bazıları şunlardır: Suda Elma Yeme, Gözleri Kapalı Arkadaşına Yoğurt Yedirme, Yumurta Taşıma, Çuval İçinde Yürüme, Tekerleme Söyleme, Fıkra Anlatma, Bilmece Sorma, Taklit Yapma ve Fotoğraf Yarışmasıdır.¹¹²

2 ve 5 haftalık olarak düzenlenen yatılı tatil kurslarında gündüzlü tatil kurslarından farklı olarak haftalık ders dağılım çizelgesine her gün öğle tatili sonrası 1 saat zorunlu etüt eklenmiştir. İmkânlara göre 2 saat etü de yapılabilir.¹¹³ Yatılı Tatil Kursları yıl içinde eğitime katılamamış çocukları hedeflemekle birlikte, eğitim alan çocuklara da hizmet vermektedir. Seviyeleri oldukça farklı öğrencilerden oluşan bu kurslar, katılımcılarını dinî bilgilerle teçhiz etmenin yanı sıra onlara İslam ahlâkı ve kişiliği de kazandırmaya yönelik bir amacı vardır.¹¹⁴

4.5. İFW Yetişkinler Eğitim Kursu

Yetişkinler Eğitim Kursları (YEK); IGMG Eğitim Sistemi içerisinde 36+ yaş grubuna yönelik şubelerde düzenlenen iki yıllık kurslardır. YEK kursları ile hedef, Müslüman hanım ve beylere temel dinî bilgilerin sistematik bir şekilde öğretilmesidir. Amaç bilgi sahibi olan öğrencilerin bilgilerini pekiştirmek, bilgi sahibi olmayanlara da eğitim fırsatı sağlamaktır. Kur'ân-ı Kerîm okuma, ilmihâl bilgileri, siyer ve akaid gibi derslerle bu uygulama yapılırken; belli aralıklarla

⁴⁵ IGMG Eğitim Başkanlığı, *Tatil Kursları Müfredatı*, 39.

⁴⁶ IGMG Eğitim Başkanlığı, *Tatil Kursları Müfredatı*, 41.

⁴⁷ IGMG Eğitim Başkanlığı, *Tatil Kursları Müfredatı*, 78.

yapılacak sosyal etkinliklerle de insanımızın bilhassa yaşadığı toplumda kamusal ve toplumsal hayata katılımları hedeflenmektedir.¹¹⁵

SONUÇ

Avrupa gündeminde sıkça karşılaşılan İslâm ve Müslüman kimliği ile ilgili tartışmalarda ön yargıları giderici, toplumu teskin edici doğru bilgi ve tutumu sağlayan yetenekli ve temsil gücü yüksek eleman yetiştirmek amacıyla yola çıkan Avusturya İslam Enstitüsü 2013/14 eğitim yılından itibaren 5 yıllık bir müfredatla yoluna devam etmektedir.

Enstitü, güçlü bir eğitim kadrosu ile verilen imam hatip ve ilahiyat programının yanı sıra, öğrencilerin geleneksel İslâm sanatları ile bağ kurmaları amacıyla hat, tezhip ve ebru dersleri de vermektedir. Ana dil eğitimine önem veren Enstitüde, Almanca ve Arapça derslerinin yanı sıra İngilizce öğrenme imkânı da sunulmaktadır. Zaman zaman Avrupa'nın farklı üniversitelerinden gelen misafir profesörlerin verdiği seminerler ile enstitü eğitimi zenginleştirilmektedir. Ayrıca yılsonu bitirme tezleri ile Avrupa'da yaşayan Müslümanların çeşitli problemlerine değinilerek çözümler üretilmeye çalışılmaktadır.

Netice olarak Enstitü; öğrencilerin tez çalışmaları ve eğitimcilerin; kitap, makale, seminer vs. ile ilgili bilimsel çalışmalarına teşvik ve destek sağlamakla birlikte, önemli bir "araştırma merkezi" olma doğrultusunda emin adımlarla ilerlemektedir.

KAYNAKÇA

Avusturya İslam Enstitüsü. *Avusturya İslâm Enstitüsü 2013-2014 Yılı Tanıtım Kitapçığı*. Viyana: Viyana İslam Federasyonu Yayınları, 2013.

Avusturya İslam Enstitüsü. *Avusturya İslam Enstitüsü 2011-2012 Yıllığı*. Viyana: Viyana İslam Federasyonu Yayınları, 2012.

Bahçekapılı, Mehmet. *Avrupa'da Din Eğitimi*. İstanbul: Önder Yayınları, 2012.

---

⁴⁸ IGMG Eğitim Başkanlığı, *Yetişkinler Eğitim Kursu (YEK) Müfredatı* (Köln: Plural Publications GmbH, 2017), 4.

Bahçekapılı, Mehmet. "Avrupa'da İslam Din Eğitimi Modelleri". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (2011), 21-64.

IGMG Eğitim Başkanlığı. *Temel Eğitim Müfredatı*. Köln: Plural Publications GmbH, 2017.

IGMG Eğitim Başkanlığı. *Orta Öğretim Müfredatı*. Köln: Plural Publications GmbH, 2017.

IGMG Eğitim Başkanlığı. *Tatil Kursları Müfredatı*. Köln: Plural Publications GmbH, 2017.

IGMG Eğitim Başkanlığı. *Yetişkinler Eğitim Kursu (YEK) Müfredatı*. Köln: Plural Publications GmbH, 2017.

Potz, Richard. "Avusturya". *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*. Ed. Talip Küçükcan - Ali Köse. 81-97. İstanbul: İsam Yayınları, 2008.

Şencan, Hüdayi. "Din ve Devlet İlişkileri". *Karşılaştırmalı Anayasa Çalışmaları*. Ankara: TBMM Basımevi, 2012.

Tavukçuoğlu, Mustafa. *Avrupa'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi Avusturya Örneği*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2000.

Tavukçuoğlu, Mustafa. "Avusturya İslam Diyanet Teşkilatı, Din Dersi Öğretmenleri ve Din Görevlileri". *Diyanet İlmî Dergi* 30/1 (1994), 65-86.

Türk, Veysel. *Avusturya'da Milli Görüş'ün İlkeleri 1. Bölge*. Viyana: Viyana İslam Federasyonu Yayınları, 2014.

Yılmaz, Esmâ. *Avusturya İslâm Enstitüsü ve Mezunları*. Bitirme Tezi, Avusturya İslam Enstitüsü, 2014.

**La'lizâde Abdülbâkî'nin Aşk ve Cezbe Hakkındaki
Görüşlerinin Tasavvufî Açından Değerlendirilmesi**

The Sufism Evaluation of La'lizâde Abdülbâkî's Views on Divine Love
and Divine Attraction

Haluk ENÖNLÜ

Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam
Bilimleri Ana Bilim Dalı

Dr. Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology, Department of
Basic Islamic Sciences, Eskişehir/ Turkey

henonlu@yahoo.com.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8597-0214

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 26 Ağustos / August 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Kasım / November 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Enönlü, Haluk. "La'lizâde Abdülbâkî'nin Aşk ve Cezbe Hakkındaki Görüşlerinin Tasavvufî Açından Değerlendirilmesi/The Sufism Evaluation of La'lizâde Abdülbâkî's Views on Divine Love and Divine Attraction". *kid: kisbu ilahiyat dergisi / journal of kisbu ilahiyat* 2 (Aralık / December 2019/2): 93-109.

DOI:

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/kisbu> | <mailto:ilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr>

Copyright © Published by Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi / Cyprus Social Sciences University, Faculty of Religious Sciences, Nicosia, TRNC

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz*

Aşk ve cezbe tasavvufu eskiden beri kullanılan ve insanı Allah'a ulaştıran en kısa ve etkili yollardan biri olarak kabul edilir. Aşk, Allah'a karşı duyulan aşırı sevgi, cezbe ise, Allah'ın kulunu kendine doğru çekmesi demektir. Sûfiler ilahi aşkı Allah'a ulaşmak için yeterli görmezler. Allah'a ulaşabilmek için Allah'ın da kulunu kendine doğru çekmesi gerektiğini belirtirler. Onlara göre kul ancak bu şekilde Allah'a ulaşabilir. İnsan ne kadar çalışırsa çalışsın ilahî cezbe olmadan hakikat ve marifete ulaşamaz.

XVI. yüzyılın son çeyreğinde ve XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nde yaşamış ve Bayramî-Melâmisi olan La'lîzâde Abdülbâkî de (ö. 1159/1746) bu düşünceyi paylaşan mutasavvıflardandır. Onun tasavvufî düşüncelerinin temelinde aşk ve cezbenin olduğu söylenebilir. Onun bu konuda Mevlânâ ve İbnü'l-Arabi'den etkilendiği de ifade edilebilir. Biz bu çalışmamızda La'lîzâde Abdülbâkî'nin tasavvufî görüşlerinin temelinde aşk ve cezbenin olduğunu ve Mevlânâ ve İbnü'l-Arabi'den etkilendiğini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Tasavvuf, La'lîzâde Abdülbâkî, Aşk, Cezbe, Marifet.*

Abstract

Love and divine attraction are considered to be one of the shortest and most effective ways used in Sufism since ancient times and brought man to God. Love means excessive love for Allah and divine attraction means to draw His servant towards himself. Sufis do not see divine love enough to reach God. They say that Allah must also draw His servant towards Him in order to reach Allah. According to them the servant can just reach Allah in this way. No matter how hard a person works, he cannot reach truth and marifet without divine attraction.

La'lîzâde Abdülbâkî, who lived in the Ottoman Empire in the last quarter of the 16th century and in the first half of the 17th century and was a Bayramî-Melâmi, was one of the sufis who shared this idea. It can be said that love and divine attraction forms the basis of his Sufi thoughts. It can be stated that his views on this subject were influenced by Mevlânâ and Ibn al-Arabi. In this study, we will try to reveal comparatively that love and temptation are the basis of the mystical views of La'lîzâde Abdülbâkî and that he is influenced by Mevlana and Ibn al-Arabi.

Keywords: *Mysticism, La'lîzâde Abdülbâkî, Divine Love, Divine Attraction, Marifet.*

GİRİŞ

---

* "Bu çalışma 02-05-2019 tarihinde tamamladığımız "La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is extracted from doctorate dissertation entitled "La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri" Ph.D. Dissertation, Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir/Turkey, 2019.

İnsanı Allah'a ulaştıran yollar mahlûkatın adedi kadardır. Bununla birlikte bu yolları mahiyetlerine göre tasnif ederek üç ana grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, *Tarîk-i Ahyâr'* dr. İbadet ve amel sahiplerinin yoludur. İkincisi, *Tarîk-i Ebrâr'* dr. Mücâhede ve riyazet sahiplerinin yoludur. Üçüncüsü ise *Tarîk-i Şuttar'* dr. Aşk ve cezbe sahiplerinin yoludur.¹

Aşırı sevgi anlamına gelen aşk ile kulu Allah'a yakınlaştıran ilahi inayet olarak kabul edilen cezbe, tasavvuf tarihi boyunca, özellikle de tasavvuf döneminin başından itibaren, talipleri hakikat ve marifete ulaştırmak için kullanılan manevi eğitim metotlarından birisi olmuştur. Tasavvuf tarihi boyunca birçok sûfi bu metotla eğitim görmüş ve bu metot vasıtasıyla hakikate ve marifete ulaşmıştır.

İlk dönem sûfilerinde genellikle eğitim metodu olarak aşk ve cezbeye çok sık rastlanmaz. O dönemde aşk kavramı mevcut olmakla birlikte genellikle Allah'a karşı duyulan ilahi sevgiyi ifade eder.

İlerleyen dönemlerde ise tasavvufî aşkın teorik ve metafizik temelleri atılmış, aşk, vecd ve cezbeyle dayalı bir tasavvufî düşünce ortaya çıkmaya başlamıştır. Horasan-Nişabur mektebinin karakteristik özelliği olarak belirginleşen bu anlayış, zamanla birçok kişiye ilham kaynağı olmuş ve tasavvufî eğitimde etkili bir eğitim metodu olarak kullanılmıştır.²

La'lizâde Abdülbâkî'ye (ö. 1159/1746) göre de aşk ve cezbe yolu insanı hakikate ve marifete ulaştıran ve diğer bütün yollara göre daha keskin ve daha kısa olan bir yoldur. Bu yolda vuslata erenlerin makamı da, *Tarîk-i Ahyâr* ve *Tarîk-i Ebrâr'* da vuslata erenlerin makamından daha yüksektir. Bu yolun talipleri, Allah'ı sevdikleri için Allah tarafından da sevilmektedirler. Allah'a duydukları sevgi sayesinde kendi benliklerini terk ederek fenâyâ ermişlerdir.

---

¹ Necmüddin Kübra, *Usûlü Aşere, (Tasavvufî Hayat İçinde)*, çev. Mustafa Kara (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980), 40-44.

² Ahmed Gazâlî, *Sevânihü'l-Uşşâk, (Mecmûa-i Âsâr-ı Fârsî-yi Ahmed-i Gazâlî İçinde)* haz. Ahmed Mücâhid (Tahran: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, 1388); bk. Halil Baltacı, "Aşkın Kazandığı Tasavvufî Muhtevası: Ahmed Gazali, Bakli ve İrâkî Çizgisi", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 34 (Aralık 2014), 23-44.

La'îzâde Abdülbâkî'nin bu düşüncesinin Bayramî-Melâmîliği'nin kabul ettiği ve takip ettiği aşk ve cezbe anlayışı ile paralellik arz ettiği söylenebilir. Biz bu çalışmamızda öncelikle tasavvufta genel olarak kabul gören aşk ve cezbe kavramları hakkında kısa bir malumat verdikten sonra, La'îzâde Abdülbâkî'nin bu konudaki görüşlerini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaya ve daha sonra da bir değerlendirme yaparak La'îzâde Abdülbâkî'nin aşk ve cezbe konusundaki görüşlerinin tasavvufta nereye tekabül ettiğini tespit etmeye çalışacağız.

1. TASAVVUFTA AŞK VE CEZBE

Şiddetli ve aşırı sevgi³ anlamına gelen *aşk* kavramı, sevginin son mertebesi ve en mükemmel şekli olarak kabul edilir. Tasavvuf geleneğinde aynı zamanda varlığın aslı ve yaratılış sebebi olarak da kabul edilen aşkı sevgiden ayıran en belirgin özellik ise, *insanın sevgiye, aşkın ise insana hâkim* olması olarak ifade edilir.⁴

İlk sûfilerin genelde aşk kelimesini eserlerinde çok kullanmadıkları, onun yerine Allah sevgisini, *hûb* ve *muhabbet* kelimeleri ile ifade etmeyi tercih ettikleri görülmektedir.⁵ Hatta Ebû Ali ed-Dekkâk'a (ö. 405/1015) göre aşk, sevgide ölçüyü aşma anlamına geldiğinden ve Allah için böyle bir aşırılık düşünülemez olduğundan Allah'ın kuluna duyduğu sevgiye aşk denilemez. Yine Ebû Ali ed-Dekkâk'a göre insan Allah'ı ne kadar severse sevsin, O'nu yeterince ve layıkıyla sevemeyeceğinden dolayı kulun Allah'a duyduğu sevgiye de aşk denemez.⁶ Dolayısıyla Allah'ın kuluna, kulun da Allah'a duyduğu sevgi aşk değildir.

İlk dönem sûfileri, Allah ile kul arasında olan bu sevgiyi, *Allah-kul* açısından ele alarak değerlendirmişlerdir. Onlara göre, Allah'ın kuluna olan

---

³ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ'ü Ulûmi'd-din*, çev. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1985), 2/697.

⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. Basım (İstanbul: Kocabalı Yayınevi, 2016), 48.

⁵ Ebû Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed es-Serrâc et-Tûsi, *el-Lüma' fi't-Tasavvuf*, thk. Reynold Alleyne Nicholson (Leiden: Beril Matbaası, 1333/1914), 57-59; Abdulkerim b. Hevâzin el-Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, nşr. Zekeriyâ el-Ensârî (b.y: y.y., 1304), 187-193; Ebu Talip Mekki, *Kûtu'l-Kulub*, thk. Asım İbrahim Keyâlî (Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 2005), 2/82-84.

⁶ Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 192.

muhabbeti, kuluna hayır irade edip rahmet etmesi, kulun Allah'a olan muhabbeti ise, O'na ibadet ve taatta bulunup rızasının dışına çıkmamasıdır.⁷

Tasavvuf döneminin önemli simalarından olan ve dönemin temellerinin atılmasına büyük katkı sağlayan Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 297/909) muhabbet tanımı ise, tasavvuf döneminin aşk anlayışını göstermesi açısından önemlidir. O muhabbeti, "sevenin sıfatlarının yerine sevilenin sıfatlarının geçmesidir" diye tanımlar. Bu tanımı değerlendiren Serrâc da (ö. 378/988) bu tanımın, "*Ben onu sevince gören gözü, işiten kulağı, tutan eli olurum*"⁸ kudsi hadisinin içerdiği manayı ifade ettiğini belirtir.⁹

Bununla birlikte, müteahhirin sûfiler, "*İman edenler Allah'ı şiddetle severler.*" (el-Bakara, 2/165) âyetinde zikredilen "*şiddetle*" tabirine binâen, aşk kelimesinin dinî bir terim olarak ve Allah için kullanılmasını makul görmüşlerdir. Onlara göre aşk, muhabbetin bittiği yerde başlar. Muhabbet kalp için, aşk ise ruh içindir.¹⁰ Ancak aşkın başlaması muhabbetin şiddetine bağlıdır. Muhabbet şiddetli olursa aşk başlar. Muhabbet nurdur, aşk ise ateştir.¹¹ Hakiki aşkın son hedefi ise, âşık ile maşukun asli birliğinin idrakidir.¹² Allah gizli bir hazine iken kendisinin ve sevgisinin bilinip tanınmasını istemiştir. İşte hakiki ve ezeli aşk bu sevgidir.¹³

Tasavvuf tarihinde aşk kavramını muhabbetten ayıran ve inceleyen ilk kişi Ahmed Gazâlî'dir. (ö. 520/1126) Ahmed Gazali, ilim ve marifet ağırlıklı bir tasavvuf görüşüne sahip olan İmam Gazâlî'nin (ö. 505/1111) aksine, aşkı, tasavvufî anlayışının temeline oturtularak, aşka dayalı bir tasavvuf düşüncesine önderlik etmiştir. Yazdığı eserlerle tasavvufî aşkın teorik ve metafizik temellerini atan Ahmed Gazali'nin tasavvuf anlayışı daha çok

⁷ Ali b. Osman Cüllâbî el-Hücviri, *Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 369-370.

⁸ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Camiu's-Sahih* (İstanbul: y.y., 1992), "Rikâk", 38.

⁹ Serrâc, *el-Lüma'*, 59.

¹⁰ Necmüddin Kübra, *Fevaihu'l-Cemal (Tasavvufî Hayat İçinde)*, çev. Mustafa Kara (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980), 121.

¹¹ Necmüddin Kübra, *Usûlü Aşere*, 42.

¹² Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Arabi, *Fütühâtü'l-Mekkiyye*, nşr: Osman Yahya (Beyrut: Daru'l-Sadr, 1405/1985), 7/565.

¹³ Ahmed Şemseddin Marmaravî, *Risâle-i Tevhid*, (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi Şer'iyyesi, 1343), 43^a, 55^a-55^b.

Horasan-Nişabur mektebinin karakteristik aşk, vecd ve cezbe tariki üzerinde şekillenerek, kendisinden sonra gelenlere de ilham kaynağı olmuştur.¹⁴

İnsanların Allah'a karşı duyduğu sevgi üç grupta incelenebilir. Bunlardan *birincisi*, sıradan insanların, Allah'ın verdiği nimetler sebebi ile duydukları sevgidir. *İkincisi*, sadık ve tahkik ehlinin, Allah'ın ilmine ve kudretine nazar etmek ve iradeyi ve beşerî sıfatları yok etmek suretiyle ilâhî sırlara vakıf olmaları neticesinde duydukları sevgidir. *Üçüncüsü* ise, âriflerin Allah'a karşı duydukları karşılıksız ve sebepsiz sevgidir ki, sûfiler nazarında *hakiki aşk* da budur.¹⁵

Allah sevgisi kalbe iki şekilde yerleşir. *Birisi*, mâsivayı terk etmek, diğeri ise, ibadet ve tâatla mârifeti arttırmak. İnsanda muhabbet ancak salih amel vasıtası ile doğar. İnsanı dağların ve taşların yüklenmediği emaneti yüklenmeye sevk eden, ilahî aşk isti'dâdıdır. Nefse galebe çalmak ve fenâfillaha ermek için en etkili ve kestirme yol, aşk yoludur¹⁶

Cezbe ise tasavvufta, kulu Allah'a yaklaştıran ilahî inayet olarak tarif edilir.¹⁷ Cezbe, Allah'ın sevdiği kulunu, kalbinden perdeleri kaldırarak, çalışma ve gayreti olmadan, yakîn nuru ile birden bire manevi makamlara yükseltmesidir. Bu Allah'ın kuluna bir lütfudur. Allah bu cezbe ile kuluna, kendine ulaşması için gerekli olan mücadele arzusu ve gayreti kazandırır.¹⁸

Başka bir ifadeyle, cezbe, sûfiler arasında, kalbe ansızın gelen ilahî tecellilerin tesiriyle vukû bulan ilahî bir çekim halini ve bunun sonucunda ulaşılan üst düzey bir müşâhede makamını ifade eder. Ayrıca sûfilerce, kesbi

---

¹⁴ Ahmed Gazali, *Sevânihü'l-Uşşâk*, 23-44; Süleyman Uludağ, "Aşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/12; Ayrıca Ahmed Gazali'nin hayatı ve tasavvufî görüşleri hakkında bilgi için bk. Halil Baltacı, "Saf Aşkın Üstadı: Ahmed Gazali ve Tasavvufî Anlayışı", *Tasavvuf İlmî ve Araştırma Dergisi* 32, (Aralık 2013), 1-14; Süleyman Uludağ, "Ahmed el-Gazzâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/70.

¹⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, 57-59.

¹⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 146.

¹⁷ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 185.

¹⁸ Hasan Kâmil Yılmaz, "Cezbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/504.

olarak değil, vehbi olarak ihsan edilen ve normal bir sülûka göre daha hızlı yol kattiren ilâhi bir lütuf olarak görülür.¹⁹

Sûfiler, “Allah dilediğini kendine çeker” (el-Şura, 42/13) âyetini ve “Allah'ın kuluna olan cezbese, ins ve cinnin amellerine denktir”²⁰ hadisini cezbeye delil sayarak, cezbeyi, sülûk ve amel ile beraber telakki ederler. Onlara göre, sülûka bağlı olmayan cezbe makbul sayılmaz. Nitekim İmam-ı Rabbâni cezbeyi, sülûkunu tamamlayanların ve sülûk görmeyenlerin cezbese olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre, sülûk görmeyenlerin cezbese, nefsin afetlerinden kurtulamadıkları için kalbîdir. Nefsin etkisinden kurtulanların ise ruhîdir.²¹

Ayrıca zikir ve sohbetlerde kalbinde meydana gelen varidata dayanamayarak kendinden geçen ve kendilerini nara atan kişilerin davranışlarına da *cezbe* denir. Ancak bu tür cezbe genel olarak Cüneyd-i Bağdâdî gibi bazı mutasavvıflarca pek muteber sayılmamıştır.²²

2. LA'LİZÂDE ABDÜLBÂKÎ'DE AŞK

La'lizâde Abdülbâkî'nin aşk konusundaki görüşleri, sûfiler nazarında hakiki aşk ya da âriflerin aşkı olarak bilinen ilahî sevgiyi temsil etmektedir. Ona göre; âşık, hakiki aşk ateşi ile yanıp mahbubunun zatında yok olan ve böylelikle de bekâya eren kişidir. Böyle bir âşık, aşkı sayesinde mahbubunda fâni olur ve seyrifillah makamına ulaşır. Makamı hayret olur. “Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır” (el-Yunus, 10/62) rütbesine nâil olur. Havf ve recâdan kurtulur ve makam-ı ihlâsa vâsıl olur. Nice mârifet-i ilâhiyye ve ilhâmât-ı rabbaniyyeyi müşâhede eder. Cem makamına ve vahdete varır. Kendinden hiçbir eser kalmaz. *Ayn-ı aşk* olur. La'lizâde Abdülbâkî'ye göre, “Rahman'ın cezbelerinden öyle bir cezbe vardır ki, insanların ve cinlerin ameline denktir”²³ hâli bu haldir. Bu hâli tatmayan bilmez. Öyle bir lezzettir ki tarif edilemez. Bu makama gelen başka lezzet istemez. Başka bir canan istemez. Bu makamdaki sevginin alameti gözyaşdır. Bu gözyaşının damlası kişi için cihana

¹⁹ Nurullah Koltaş, “Tasavvufta Bir Taarruf ve Mükâşefe İmkânı Olarak Cezbe”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/1, (Haziran 2017), 121-135.

²⁰ İsmail b. Muhammed Acluni, *Keşfu'l-hâfâ* (Beyrut: y.y. 1351), 1/1069.

²¹ Yılmaz, “Cezbe”, 7/504.

²² Serrâc, *el-Lüma'*, 385; Hücviri, *Keşfu'l-Mahcûb*, 461-466.

²³ Acluni, *Keşfu'l-hâfâ*, 1/1069.

denktir. Bu muhabbet, bütün ilâhi nurlara vesile olur.²⁴ Bu makama ulaşan âşık, pervane gibi aşk ateşinde yanar. Dert çeker ama bunu izhâr etmez.²⁵

La'îzâde Abdülbâkî aşkı, insanı Allah'a ve fenafillah makamına ulaştırır ve insanın ebedî kurtuluşuna vesile olan en keskin ve en kestirme yol olarak görmektedir. Ona göre insanın bu mertebeye ulaşması aşkında derinleşmesine bağlıdır. İnsanın mâsivayı kalbinden atarak, hatta kendi varlığını dahi unutarak Allah'a ulaşması, ancak karşılıksız ve katıksız bir aşk sayesinde mümkündür.

Başka bir ifade ile aşk ateşi ile yanan ve aşk ateşine müptela olan bir kimsenin derdine ancak Allah derman olabilir. Onu sadece Allah tatmin edebilir. İnsan vuslata erince de kalbinde taşıdığı aşk ateşi onu tamamen yakar ve bitirir, geriye sadece Allah kalır. İnsanın benliği aşk ateşi ile yok olunca kendi varlığını da unuttur.²⁶

Aşkı varlığın özü ve benlik dönüşümünün en etkili vasıtası olarak gören Mevlânâ'ya (ö. 672/1273) göre bütün sülûk uygulamalarının ortak gayesi, sâlikin gönlünde ilahî aşkı uyandırmaktır. Ona göre aşk, Allah ile kul arasında bir bağıdır ve insan bu bağ vasıtası ile benliğinden kurtularak Allah'a ulaşır. Başka bir ifade ile aşk, insanın içinde hissettiği ilahî bir tecellidir. Aşkta yoksun olan bu ilahî nurdan ve tecelliden de mahrum kalır. Hz Peygamber (sav), Allah'a duyduğu aşk ile miraca yükselmiştir. İnsan ilâhi esrâra ancak aşk ile muttali olabilir. Mevlânâ'ya göre aşkı olmayan insan mana âleminden bir koku dahi alamaz. Aşk bu âleme ait bir sıfat olmadığından dolayı da bu dünyanın söz kalıpları ile anlatılamaz. Aşkı bilmek ancak âşık olmakla mümkün olur. Aşk insanın çekeceği sıkıntı ve çilelerle olgunlaşır. Çilesi olmayanın aşkı olmaz. Bundan dolayı sülûkunu tamamlamayan aşkını da kaybeder. Sâlik ancak mâsivadan ve mevhum benliğinden aşk vasıtası ile kurtulur. Kahrı da lütfu da bir görmeyenin aşkı tam olmaz ve aşk, ancak yapılan kulluk ve ibadetler neticesinde elde edilebilir.²⁷

²⁴ La'îzâde Abdülbâkî, *Hedîyyetü'l-Müşâtâk fi Şerhi Mesleki'l-Uşşâk*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 636), 223^b-224^a.

²⁵ La'îzâde, *Hedîyyetü'l-Müşâtâk fi Şerh-i Mesleki'l-Uşşâk*, 224^a.

²⁶ Mohammed Rustom, "The Water and Fire of Love", *Uluslararası Hacı Bayram Veli Sempozyumu* (Ankara, 14-16 Aralık 2012), Ed. Ahmet Cahit Aksever. (Ankara: Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği, 2016), 539-547.

²⁷ Osman Nuri Küçük, *Mevlana'ya Göre Manevi Gelişim*, 6. Basım (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 667-676.

2. 1. La'lizâde Abdülbâkî'nin Aşka Dair Görüşleri İle İbnü'l-Arabi ve Mevlânâ'nın Görüşleri Arasında Bir Mukayese

La'lizâde Abdülbâkî ile Mevlânâ'nın aşk hakkındaki görüşleri arasında büyük bir benzerlik vardır. Her ikisi de mâsivayı ve benliği terk ederek Allah'a ulaşmanın en etkili yolunu aşk yolu olarak görürler. Her ikisine göre de aşk ilahî bir lütuftur. Çalışarak elde edilmekten ziyade Allah'ın kullarına bahşettiği hususi bir nimettir ve aşk, ilahî tecellilere mazhar olmanın en büyük vesilesidir. Allah aşkı bu âleme ait olmadığından dolayı da tarif edilemez ve tatmayan bilemez. Ancak La'lizâde Abdülbâkî'nin aşk anlayışında, Mevlânâ'dan farklı olarak İbnü'l-Arabi'nin (ö. 638/1240) aşk anlayışında mevcut olan Vahdet-i vücud anlayışının etkileri görülmektedir. İbnü'l-Arabi'ye göre, insanı Allah'a yaklaştıran, insanın Allah ile birliğini tesis edip külli aşk ile bütünleştiren *ilâhi aşk*'tır.²⁸ Bununla birlikte, İbnü'l-Arabi'nin aşk anlayışı, Mevlânâ'nın aşk anlayışı kadar keskin değildir.

Mevlânâ aşkı kalbin ve dinin özü olarak görürken, İbnü'l-Arabi de aşkı, insanı hakikate ulaştıran bir araç olarak görür. Mevlânâ'ya göre aşk, âlemi var eden, mahlukâtı harekete geçiren ve insan kalbinde kesret içinde vahdeti meydana getiren ilahî bir güçtür. Allah güzeldir ve bütün güzellikler Allah'tan kaynaklanmaktadır. Her şey ilahî güzellikten neş'et ettiği için sevmeye layıktır.²⁹

İbnü'l-Arabi'ye göre ise eğer insan Allah'a bağlanır ve ona âşık olursa, sevgilisi Allah olur. Sevgisinde öyle bir makama ulaşır ki, yaratılanlara karşı duyulan sevginin çok ötesine geçer ve Allah'ın aşkında yok olur. Allah'ı müşâhede ettikçe aşkı artar. Kişinin Allah sevgisinde fenâyâ ermesinin ve bu sevgide boğulmasının sebebi ise, Allah'ın insanı kendi suretinde yaratması ve Allah'ın esma ve sıfatlarına mazhar olması dolayısıyla'dır.³⁰ Allah kulunu, kendi kemâline "ayna", saltanatına ve hâkimiyetine vasita olduğu için sever³¹ ve bu sevgi ilk önce Hakk'tan kula doğru tecelli eder. Allah'tan gelen bu *ilâhi*

²⁸ İbnü'l-Arabi, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 12/565.

²⁹ William C. Chittuck, *Rumi ve Mevlevilik*, çev. Safi Arpaguş, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (Mevlana Özel Sayısı), 14 (Haziran 2005), 709-727.

³⁰ Muhyiddin İbnü'l-Arabi, "İlâhi Aşk", çev. Mahmut Kanık (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 36-37.

³¹ Sadreddin Konevi, *Nefhâtü'l-İlâhiyye, İlâhi Nefhalar*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayınları, 2012), 68.

aşk tecellilerine mazhar olanlar ise, Allah'a karşı bir sevgi duymaya başlarlar ve O'na âşık olurlar.³²

İbnü'l-Arabi, sevgiyi, vahdet-i vücud esasına bağlı kalarak açıklamış, sevginin zâhirde farklı olsa da öz itibariyle bir olduğunu ifade etmiştir. Sevgiyi Allah'ın bir sıfatı olarak gören İbnü'l-Arabi, onun Allah'ın bir sıfatı olması hasebiyle de sonsuz olduğunu belirtmiştir.³³

Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışı aşk üzerine kurulu iken, İbnü'l-Arabi'nin tasavvuf anlayışı, ilim ve mârifet ağırlıklı olmakla birlikte, Vahdet-i vücud, dolayısıyla da Allah'ın esma ve sıfatları üzerine kurulmuştur. La'lizâde Abdülbâkî'nin aşk anlayışında ise her ikisinin de tesirini görmek mümkündür. La'lizâde Abdülbâkî'nin aşk anlayışı, Mevlânâ'nın-ki kadar keskin, ama İbnü'l-Arabi'nin-ki kadar da Vahdet-i vücud anlayışına uygundur.

3. LA'LİZÂDE ABDÜLBÂKÎ'DE CEZBE

La'lizâde Abdülbâkî, aşk ateşi ile yanan bir Hakk âşığının, Allah'a ulaşmak için çıktığı yolda, Allah'ın hususi inayetine mazhâr olacağını ve Allah'ın onu kendine doğru manen çekip yaklaştıracığını, onu cezbedeceğini belirtir.³⁴

La'lizâde Abdülbâkî'ye göre *cezbe*, Allah'ın kendini seven ve kendine ulaşmak isteyen kullarına özel bir lütfudur. Kulu Allah'a yakınlaştıran bu cezbenin alameti ise, aşk ateşi ile kalbinden bütün mâsivayı atıp, tam bir teveccüh ile Allah'a müteveccih olmaktır. İbrahim'in, (as) ateşe atılırken Allah'a teslim olduğu gibi, Allah'a teslim olup, mukteza-yı aşk ne ise, ona razı olmaktır. Dünya lezzetlerini, nefis ve hevâyı terk etmektir. Bunun neticesinde, Allah'ın lütfedeceği bu cezbe ile "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol" (el-Enbiya, 21/69) nidası zuhur eder ve insanın aşk ateşi rabbanî ilham ve marifetle gülistanına döner. Beşeriyetten sıyrılarak, kalbi bir nevi cennete döner. Sonra kendi varlığı alınır ve sadece aşk kalır. Sonra aşk ateşi alevlenir ve bütün

³² Muhyiddin İbnü'l-Arabi, *Tedbirât-ı İlâhiyye*, çev. ve şrh. Ahmed Avni Konuk, haz. Mustafa Tahralı (İstanbul: İz Yayınları, 2004), 63-64.

³³ Ebu'l-Alâ Afifi, *Tasavvuf, İslâm'da Manevî Hayat*, çev. Ekrem Demirli-Abdullah Kartal (İstanbul: İz Yayınları, 2015), 207-213.

³⁴ La'lizâde, *Hediyetü'l-Müşâkâ fi Şerhi Mesleki'l-Uşşâk*, 213^a.

mâsivayı yakar. Ne söz kalır ne de lisân. Her şey silinir gider. Sadece rû'yet kalır. Gören ve görülen bir olur. Sadece Allah kalır.³⁵

La'îzâde Abdülbâkî'ye göre, Allah'ın kulunu kendine yaklaştırmasının sebebi kulun kalbinden mâsivayı atarak tam bir teveccüh ile Allah'a yönelmesinden dolayıdır. Allah, nefsinin ve hevâsını terk ederek Allah'a teslim olma gayreti içinde olan kulunun kalbine, onu kendine yakınlaştıracak bir sevgi, bir aşk ateşi lütfeder. Bu aşk ateşi, aynı zamanda Allah'ın kulunu kendine çekmesi, kendine doğru yakınlaştırması demektir. La'îzâde Abdülbâkî'ye göre, Allah, bu aşk ateşi ile kulunun kalbinden mâsivayı, nefis ve hevâyı çıkartarak onu fenâ makamına ulaştırır.

La'îzâde Abdülbâkî'nin görüşlerinden ve buraya kadar anlatılanlardan sonra cezbe için iki şekilde anlayabiliriz. Birincisi, rivayete göre, Hz. Peygamber'i (sav) öldürmeye giden Hz. Ömer'in, eniştesinin evinde duyduğu Kur'ân sesiyle imana gelmesi gibi, Allah'ın kulunu hidayete erdirmek için kendine cezbetmesi, diğeri ise, yoğun manevi duyguların yaşanması neticesinde insanın kendinden geçecek hale gelerek, ilahî birtakım hakikatlere muttali olması ve bu vesile ile Allah'ın kulunu manevi olarak, normal sülûkta olmayacak şekilde, manen terakki ettirmesidir.

3. 1. La'îzâde Abdülbâkî'nin Cezbeye Dair Görüşleri İle Mevlânâ'nın Görüşleri Arasında Mukayese

Mevlânâ'ya göre cezbe ise benlik dönüşümünü tahakkuk ettirecek ilâhî tecelliyi ifade eder. Mevlânâ'ya göre sâlikin aşk ile hedeflediği, sevgilinin bu cezbisine ulaşabilmektir. Cezbe aşka sebep olurken, aşk da cezbeyle ulaşır. Sâlikin zorlu sülûkundan sonra, sâlikin kalbinde aşk ateşi yanmaya başlar. Sâlik bu aşk ateşi ile pişip olgunlaşır. Bundan sonra, bu zorlu süreci tamamlayan sâliki fenâyâ ulaştıracak olan *ilâhi cezbe* lütfedilir. Bu makama gelen sâliki *ezeli ene* verilerek, çalışmakla elde edemeyeceği ilahî lütuflar bahşedilir.³⁶

La'îzâde Abdülbâkî de Mevlânâ da aşk ve cezbe için sâliki fenâyâ erdirecek bir vasita olarak görürler. Onlara göre Allah'ın kulunu kendine çekmesi cezbe, kulun Allah'a yönelmesi ise aşktır. La'îzâde Abdülbâkî'ye göre sâlik, aşk ve

³⁵ La'îzâde, *Hediyetü'l-Müşâk fi Şerh-i Mesleki'l-Uşşâk*, 213^a-214^b.

³⁶ Küçük, *Mevlana'ya Göre Manevi Gelişim*, 747-748.

muhabbette ifnâ olup ehl-i fenâ olur.³⁷ Mevlana'ya göre de sâlik, cezbe vasıtası ile fenâyâ erer.

La'lîzâde Abdülbâkî, müridin, manevi terakkisini ve aradaki perdelerin kalkarak ilâhî sırlara mazhar olmasını sağlayan ilâhî aşkı ve cezbeyi elde edebilmesi için bir vesileye ihtiyacı olduğunu belirtir. Bu vesile ise, hakiki cezbe sahibi olan ve Nur-ı Muhammed'e mazhar olmuş olan kâmil bir mürşiddir. Sâlik bu aşkı ve cezbeyi ancak hakiki bir mürşid vasıtası ile elde edebilir.³⁸

La'lîzâde Abdülbâkî, sâlikin ilâhî aşkı ve cezbeyi elde edebilmek için, *birisi*, manevi rehberliği, *diğeri ise*, sâlikin süratli bir şekilde terakki etmesini sağlayan *nazarı*, olmak üzere mürşidine iki sebepten dolayı ihtiyaç duyduğunu belirtir. Ona göre, bu nazarın tesir edebilmesi için de sâlikin aşk ateşine sahip olması gereklidir. Eğer sâlik bu aşka sahip değilse, mürşidin nazarı ona fayda vermez. Mürşidin nazarı vuku bulunca da ilk önce derunundan kesret izâle olur, sonra da ilâhî aşka ulaşır.³⁹

La'lîzâde Abdülbâkî'ye göre, aşk ve cezbeye tâlip olan sâlikleri bekleyen bazı tehlikeler vardır. O, aşk ile meczub olanların bazen aşkın şiddeti ile kendilerinden geçebileceklerini, *vecd* haline girebileceklerini ve burada bazı sırlara muttali olabileceklerini belirtir. Ancak ona göre, bu sırlara muttali olanlar, sırlarını ve vecd halinde duyduklarını ve hissettiklerini yabancılara söylememeleri gerekmektedir. Çünkü ona göre, yabancılar onların hallerine vakıf olmadıkları için onları anlamayabilirler.

Hatta âşıklar zikir esnasında vecd halinde iken bazen uygunsuz sözler de söyleyebilirler. Bu sözler küfür de işmam edebilir. Bundan dolayı da sülûku *cezbe* ile olan sâlikler, zevkleri olmayan ve tevhidi taklidi olanlarla aynı zikir halkasına da girmemelidir. Sülûku *cezbe* ile olan sâlikler, kendi zikir halkalarını oluşturmalı, yabancıları da bu halkaya almamalıdır.⁴⁰

La'lîzâde Abdülbâkî'ye göre, sâliki bekleyen *ikinci* tehlike, sâlikin elde ettiği bu ilâhî tecellileri kendisinden bilmesidir. Hakiki ilâhî cezbeye mazhâr olan âşıklar, bu cezbenin etkisi ile beşeriyetten soyutlanarak, nefsin ve beşerî

³⁷ La'lîzâde, *Hediyetü'l-Müşâtâk fi Şerh-i Mesleki'l-Uşşâk*, 222^a.

³⁸ La'lîzâde, *Hediyetü'l-Müşâtâk fi Şerh-i Mesleki'l-Uşşâk*, 209^a.

³⁹ La'lîzâde, *Hediyetü'l-Müşâtâk fi Şerh-i Mesleki'l-Uşşâk*, 213^a-214^b.

⁴⁰ La'lîzâde Abdülbâkî, *Mebde ve Meâd* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 636), 75^b-79^a.

vasıfların tehlikesinden kurtulurlar. Tecelliyat-ı zât ve sıfata mazhâr olurlar. Beşerî sıfatlardan soyutlanırlar. Cezbeden çıkınca geri dönerler. Ancak bu hâl sâlikin kendi fazileti değildir.⁴¹ Sâlik aşk ve cezbe yolunda elde ettiği bu lütufları kendinden bilmemelidir. Bu ilâhî tecellilerin ve lütufların Allah'tan olduğunu, mürşidinin de buna vesile olduğunun farkında olmalıdır. Aksi takdirde, elde ettiği bütün ilâhî tecellileri kaybedebilir.⁴²

Sâliki bekleyen üçüncü tehlike ise, sâlikin aşk ve cezbe vasıtasıyla elde ettiği bu manevi kuvveti gereksiz şekilde heba etmemeli, kalbin ve bedenın tâatı için kullanılmalıdır. Sâlik, elde ettiği bu *Rahmânî cezbeyi*, gerektiği gibi kullanabilirse, benliğinden ve kesretten tecerrüd ederek, Allah'ın zâtî sıfatlarına mazhar olup, *yeryüzündeki Allah'ın halifesi* olma şerefine nâil olur.⁴³

La'lizâde Abdülbâkî'ye göre, bu tehlikelerden kurtulabilmek için yapılması gereken, bir mürşidin terbiyesine girip onun sözünden çıkmamaktır. Ancak bu mürşid, aşk ve cezbeğe sahip kâmil bir mürşid olmalıdır.⁴⁴ Ona göre, aşk ve cezbe yoluna tabi olmayan bir mürşid bu yolda gerektiği gibi rehberlik yapamayabilir.

SONUÇ

Allah'a ve mârifetine ulaşmak için yapılan çalışmaların neticesinde insanın Allah'a yaklaştığını söylemek mümkündür. İnsanın Allah'a yaklaşmak için gösterdiği bu gayretlerin yanı sıra bir de Allah'ın kulunu kendine çekerek yakınlaştırması vardır ki, *İlâhî çekim* ya da *cezbe* denilen bu yakınlaştırma ile Allah, aradaki bazı perdeleri kaldırarak kuluna kendini tanıtır ve onu ilâhî tecellilere mazhar eder. Ancak insanın bu ilâhî lütfâ nail olabilmesi kalbindeki ilâhî aşka bağlıdır. Bu aşk ise Allah'a talip olan insanın, kalbinden bütün mâsıvayı atarak, hatta kendi benliğini dahi terk ederek, ihlas ve samimiyetle yapacağı ibadet ve tâat neticesinde kalbe verilen rabbanî bir lütuftur. Aslında, aşk, cezbeğe cezbe de aşka bağlıdır denebilir. Aşk, cezbeyi, cezbe de aşkı doğurur. Yapılması gereken, ilâhî ahlâkı ve takvayı elde edebilmek ve rıza-yı ilahiyeye ulaşabilmek için, şeriat dairesi içinde ihlasla cehd ve gayret etmektir.

⁴¹ La'lizâde, *Mebde ve Meâd*, 88^a-91^a.

⁴² La'lizâde, *Mebde ve Meâd*, 75^b-79^a.

⁴³ La'lizâde, *Mebde ve Meâd*, 40^b-41^a.

⁴⁴ La'lizâde, *Mebde ve Meâd*, 75^b-79^a.

Denebilir ki, aşk ve cezbe ilahî bir lütuftur. Çalışmakla elde edilemez ama bu lütfâ erenler, onu elde etmek için gayret edenlerdir.

La'îzâde Abdülbâkî'nin aşk ve cezbe konusundaki düşüncelerine bakıldığında ise, onun, *aşk, cezbe ve muhabbet* sahiplerinin yolu olarak kabul edilen *şuttar tariki'*ne⁴⁵ mensup olduğu ve kuru bir zühd anlayışından ziyade aşk ve cezbeyle dayalı seyr ü sülûk anlayışını benimsediği söylenebilir. Onun aşk ve cezbe konusunda Bayramî-Melâmîleri'nin görüşlerini benimsediği de söylenebilir. Nitekim, Bayramî-Melâmîleri, özellikle de Hamzavîler, aşkı ve cezbeyle sülûkun esası olarak kabul etmektedirler.⁴⁶ Onlara göre sâlikin âlâ-yı illiyyine yükselişi ilâhî cezbe ile olur ve sâlik, dünyayı ve mâ-fi-hâyı terk etmedikçe de aşkı elde edemez.⁴⁷ La'îzâde Abdülbâkî'ye göre de hakikate ve marifete ulaşmak ilahî cezbe sayesinde olur. Ancak bu ilahî cezbeyle cezbeden ilahî aşktr.

Bununla birlikte La'îzâde Abdülbâkî'nin aşk ve cezbe anlayışının, Mevlânâ'nın aşk ve cezbe anlayışı ile paralellik gösterdiğini, İbnü'l-Arabî'nin aşk ve cezbe anlayışından da etkilendiğini söylemek mümkündür. La'îzâde Abdülbâkî'nin aşk anlayışı Mevlânâ'nın ki kadar keskin, İbnü'l-Arabî'nin-ki kadar da vahdet-i vücud temellidir.

Bütün bunlara ilaveten, La'îzâde Abdülbâkî'nin, *varlığın temelinde aşk ve sevginin olduğu* düşüncesi Japon bilim adamı Masaru Emoto'nun su kristalleri ile ilgili tespitleri ile de telif edilebilir. Emoto'ya göre su cansız bir madde değildir. Duyguları algılayabilen ve ona göre tepki verebilen bir maddedir. Onun tespitine göre, su kristalleri sevgi ve ahenk dolu bir his, bir dua veya etki ile karşılaştıklarında güzel ve düzgün bir yapıya sahip olurken, kötü bir etki veya tavır ile karşılaştıklarında ise kaotik bir şekle ve hâle dönüşmektedirler.⁴⁸ Emoto'nun bu tespiti, maddeyi oluşturan bütün atom parçacıkları için geçerli olduğu varsayıldığında, La'îzâde Abdülbâkî'nin bu düşüncesinin doğru

⁴⁵ Necmüddin Kübra'ya göre talibi Hakk'a ulaştıran yollar çok fazla olmakla birlikte genel olarak üç ana grupta toplanabilir. Birincisi, ibadet ve amel sahiplerinin yolunu temsil eden *Tarîk-i Ahyâr*, ikincisi, mücâhede ve riyazet sahiplerinin yolu olarak kabul edilen *Tarîk-i Ebrâr*, üçüncüsü ise, aşk, cezbe ve muhabbet sahiplerinin yolu olan *Tarîk-i Şuttardır*. bk. Kübra, *Usûlu Aşere*, 40-44.

⁴⁶ Yılmaz, "Cezbe", 7/504.

⁴⁷ Mehmed Amiki, *Risâle-i Beyân-ı Hamzaviyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 764), 64^a.

⁴⁸ Masaru Emoto, *Message From Water* (Tokyo: HADO Kyoikusha, Co., Ltd, 1999); Masaru Emoto, *Hidden Messages in Water* (New York: Sunmark Publishing, Inc, 2001), (Erişim 01 Ağustos 2018).

olduğu ve dolayısıyla da insanın manevi yolculuğunun ve terakkisinin, hatta insan-ı kâmil mertebesine ulaşabilmesinin temelinde aşk ve sevginin olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, La'lizâde. *Hediyetü'l Müştâk fi Şerhi Mesleki'l Uşşâk*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 636/178^b-225^a.

Abdülbâkî, La'lizâde. *Mebde ve Meâd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 636/1^b-111^a.

Acluni, İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l-hâfa*. 2 Cilt. Beyrut: y.y. 1351/1932.

Amiki, Mehmed. *Risâle-i Beyân-ı Hamzaviyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 764/61^b-68^b.

Baltacı, Halil. "Aşkın Kazandığı Tasavvufi Muhteva: Ahmed Gazali, Bakli ve Irâkî Çizgisi". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 34 (Aralık 2014), 23-44.

Baltacı, Halil. "Saf Aşkın Üstadı: Ahmed Gazali ve Tasavvufi Anlayışı". *Tasavvuf İlmî ve Araştırma Dergisi* 32 (Temmuz 2013), 1-14.

Buhâri, Muhammed b. İsmail. *Camii's-Sahih*. 8 Cilt. İstanbul: y.y., 1992.

Chittick, William C. *Rumi ve Mevlevilik*. çev. Safi Arpaguş. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 14, (Mevlana Özel Sayısı), (Haziran 2005), 709-727.

Ebu'l-Alâ Afifi. *Tasavvuf, İslâm'da Manevi Hayat*. çev. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yayınları, 2015.

Emoto, Masaru. *Hidden Messages in Water*. New York: Sunmark Publishing, Inc, 2001, Erişim 1 Ağustos 2018. <http://www.masaru-emoto.net/english/entop.html>

Emoto, Masaru. *Message From Water*. Tokyo: HADO Kyoikusha, Co., Ltd, 1999, Erişim 1 Ağustos 2018. <http://www.masaru-emoto.net/english/entop.html>

Gazzâli Ahmed. *Sevânihü'l-Uşşâk (Mecmûa-i âsâr-ı Fârsi-yi Ahmed-i Gazali İçinde)*. haz. Ahmed Mücâhid, Tahran: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, 1388.

Gazzâli, Ebu Hâmid Muhammed. *İhyâ'ü Ulûmi'd-din*. çev. Ahmed Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1985.

Hücviri, Ali b. Osman Cüllâbî. *Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

İbn Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. nşr. Osman Yahya. 14 Cilt. Beyrut: Daru'l-Sadr, 1405/1985.

İbnü'l-Arabi, Muhyiddîn. "İlâhi Aşk". çev. Mahmut Kanık. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

İbnü'l-Arabi, Muhyiddîn. *Tedbirât-ı İlâhiyye*. çev. ve şrh. Ahmed Avni Konuk. haz. Mustafa Tahralı. İstanbul: İz Yayınları, 2004.

Koltaş, Nurullah. "Tasavvufta Bir Taarruf ve Mükâşefe İmkânı Olarak Cezbe". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/1 (Haziran 2017), 121-135.

Konevi, Sadreddin. *Nefehâtü'l-İlâhiyye, İlâhi Nefhalar*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.

Kuşeyri, Abdulkerim b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. nşr. Zekeriya el-Ensâri. b.y.: y.y., 1304.

Kübra, Necmüddin. *Fevaihu'l-Cemal (Tasavvufi Hayat İçinde)*. çev. Mustafa Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.

Kübra, Necmüddin. *Usûlü Aşere (Tasavvufî Hayat İçinde)*. çev. Mustafa Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.

Küçük, Osman Nuri. *Mevlana'ya Göre Manevi Gelişim*. 6. Basım. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.

Marmaravî, Ahmed Şemseddin. *Risâle-i Tevhid*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi Şer'iiyesi, 1343, 1^a-60^b.

Mekki, Ebu Talip. Mekki. *Kûtu'l-Kulub*. thk. Asım İbrahim Keyâli. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 2005.

Rustom, Mohammed. "The Water and Fire of Love". *Uluslararası Hacı Bayram Veli Sempozyumu* (Ankara, 14-16 Aralık 2012). ed. Ahmet Cahit Aksever. 539-547. Ankara: Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği, 2016.

Serrâc, Ebu Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed. *el-Lüma’ fi’t-Tasavvuf*. thk. Reynold Alleyne Nicholson. Leiden: Beril Matbaası, 1914.

Uludağ, Süleyman. “Ahmed el-Gazzâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/70. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Uludağ, Süleyman. “Aşk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2016.

Yılmaz, Hasan Kâmil. “Cezbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/504. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Yılmaz, Hasan Kâmil. *Tasavvuf Meseleleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

TEZ ÖZETİ
THESIS SUMMARY

Tez Özeti: Necip Fazıl Kısakürek ve Eserlerinde Tasavvufi Düşünce

Thesis Summary: Necip Fazıl Kısakürek and The Sufistic Thought in His Works

Merve Nur KILIÇ

Öğretim Görevlisi, Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler
Fakültesi, Tasavvuf Ana Bilim Dalı

Instructor, Cyprus Social Sciences University, Faculty of Religious
Sciences, Department of Sufism, Nicosia/TRNC

merve.kilic@kisbu.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1438-395X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Tez Özeti / Thesis Summary

Geliş Tarihi / Date Received: 7 Aralık / December 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 7 Aralık / December 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Kılıç, Merve Nur. Tez Özeti: "Necip Fazıl Kısakürek ve Eserlerinde Tasavvufi Düşünce/ Thesis Summary: Necip Fazıl Kısakürek and The Sufistic Thought in His Works". *kid: kisbu ilahiyat dergisi / journal of kisbu ilahiyat* 2 (Aralık/ December 2019/2): 111-114.

DOI:

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/kisbu> | [mailto: ilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr](mailto:ilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr)

Copyright © Published by Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi / Cyprus Social Sciences University, Faculty of Religious Sciences, Nicosia, TRNC

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Bu çalışma, Necip Fazıl Kısakürek'in hayatını, şahsiyetini, tasavvufi görüşlerini ve eserlerinde yer alan tasavvufi kavramları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada eserlerin muhtevasını hem mütefekkinin bizzat kaleme aldığı kaynaklar hem de tasavvufi manada etkilendiği Abdülhakim Arvasi'ye ait sadeleştirme ve çeviri kaynaklar oluşturmaktadır.

Necip Fazıl Kısakürek, tam adı ile Ahmed Necip Fazıl Kısakürek, 1904 senesinde 26 Mayıs (1320 Rebiülevvel) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Mütefekkinin yaşadığı dönem, toplumsal ve küresel açıdan radikal kırılmaların, rejim değişikliklerinin, ihtilâllerin, inkılapların var olduğu bir dönemdir. Özellikle Türk Toplumunda "yenileşme dönemi" olarak ifade edilen bu çalkantılı dönem toplumdaki her bireyi etkilediği gibi mütefekkinin de hayatına ve düşüncelerine yansımıştır. Necip Fazıl içinde yetiştiği bu yenilikçi ama baskıcı ortamın etkilerinden birini eğitim hayatında görmek mümkündür. O ilerde tasavvufi görüşlerinde Batı mukayesesini yapmasına olanak sağlayacak Batı merkezli birçok kolej ve mektebe devam etmiş, üniversite eğitimi esnasında Paris'te Sorbonne Üniversitesi felsefe bölümünde de sekiz aya yakın eğitim almıştır.

Yaşadığı ve daha sonraki dönemlerin sembol şahsiyetlerinden biri olan Necip Fazıl hayatının arayış evresinde eğitimin, yetiştiği seçkin çevrenin, keskin zekâsının ve sanata yatkın mizacının sayesinde henüz on sekiz yaşlarında şöhret sahibi olmuştur. Ancak zahiren ışıltılı görünen bu hayatın içerisinde o tasavvufi bir arayışa yönelmiştir. Çünkü "Sanat için sanat" anlayışından, çalışmanın konusu olan "Allah için sanat" ilkesine geçmesini sağlayan vehim ve metafizik kaygı peşini bırakmamıştır.

Sancılı bir hayatın içerisinde Necip Fazıl'ın Abdülhakim Arvasi ile tanışması en önemli hadise olmuştur. Bu vesile ile kendisi sıkıntı, kaygı ve vehim ile geçirmiş olduğu arayış döneminden tasavvufi bir hayata kapı aralamıştır. Metafizik kaygılarından kurtularak sükûn dönemine geçen mütefekkinin verimliliği artmıştır. Araştırmanın esas konusu olan eserlerin birçoğunu da mürsidi Abdülhakim Arvasi'ye intisap ettikten sonra kaleme almış vehimlerinin ve arayışlarının bu sayede son bulduğunu ifade etmiştir.

Necip Fazıl'ın eserleri bir İslam savunucusu olarak topluma hizmet etmiştir. Onun dünya görüşünde tasavvuf sadece dinî bir patika değil; aksine

medeniyetin, devletin ve bireyin çöküşten kurtulması ve onların yeniden doğuşu için gerekli bir inkılap niteliğindedir. Sadece dünyayı algılama ve yaşama biçimiyle bile tasavvuf, İslam'ın özüdür ve temel amaçtır. Ona göre tasavvuf insanın ruhi ve aşkın boyutunu yüzlerce yıllık birikimiyle doyurabilecek tek kaynaktır.

Necip Fazıl'ın tasavvufi görüşleri mürşidi Abdülhakim Arvasi başta olmak üzere birçok kaynaktan beslenmiştir. Kendisi eserlerinde bir yandan savunucusu olduğu tasavvufu betimlerken diğer yandan da görüşlerinin oluşmasına katkıda bulunan İslam büyüklerinin eserlerine yer vermiştir. Abdülhakim Arvâsî'den Rabıta-i Şerife ve Tasavvuf Bahçeleri ile Şeyh Safiyyüddin'den Reşahat ve İmam-ı Kastalanî'den şair Bâki'nin Mevahibü'l Ledünniyye sadeleştirmesi veya tercümesi Necip Fazıl'a ait olan tasavvufi eserlerden bazılarıdır. Bu metot ve çok yönlü bakış açısı onu ve eserlerini özgünleştiren kriterlerin başında gelmektedir.

Ayrıca onun tasavvufi görüşlerinden bahsederken önemli bir hususa değinmek gerekmektedir. Necip Fazıl'ın savunduğu tasavvuf görüşü Batı mistisizmi ile karıştırılmamalıdır. O bu algının oluşmaması için tasavvuf görüşünün temelinde Kur'an ve sünnet çizgisini vazgeçilmez olduğunu özellikle vurgulamıştır. Hatta bu ayrımın farkına varılması için Batıda müşahede etmiş olduğu hayatıda referans alarak felsefe ve tasavvufu mukayese etmiştir. Batı felsefesinin yalnızca madde ve akla önem vererek ruhu göz ardı ettiğini, İslam toplumlarının aşk ve vecdini kaybettiğini ahlaktan uzaklaştığını ve manaların içini boşaltarak özünü unuttuğunu tespit etmiştir.

Değinen bilgiler kapsamında çalışmanın temel çerçevesi, enfüsi âlemde bir arayış içerisinde bütünsel, afakta birbiriyle bağlantılı olmayan, "arayış evresi" ve sükûn evresi" olarak iki temel dönemde ele alınmıştır. Çalışma bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tarihi bir yanılısamadan uzak durabilmek açısından mütefekkirin yaşadığı döneme, toplumun dini yapısına ve içinde yetişmiş olduğu edebi çevresine genel bir bakış sağlanmıştır. Böylelikle Necip Fazıl'ı ve eserlerini o dönem içerisinde değerlendirmek mümkün olacaktır.

Birinci bölümde Necip Fazıl'ın hayatı, kişiliği ve eserleri ele alınmıştır. Düşünürün çocukluktan itibaren eğitim, aile, sanat hayatı hakkında bilgi

verilerek düşüncelerinin ortaya çıkmaya başlaması olgunluğa nasıl eriştiği süreci tarihi bir akış olarak betimlenmiştir. Bu bölümde dikkat çekilmek istenen iki husus mevcuttur. Bunlardan birincisi; Necip Fazıl'ın yaşamış olduğu kriz entelektüel ve metafizik kaygının ayrı birer başlıkta değerlendirilmesidir. İkincisi ise; müellifin kaleme aldığı eserlerin, dini ve tasavvufi, düşünce ve sadeleştirme eserleri olarak kategorize edilmesidir.

İkinci bölüm ise Necip Fazıl'ın tasavvufi görüşlerinin yer aldığı başlıktır. Bu kısımda Necip Fazıl'ın tasavvufi görüşleri, Batı ve Doğu tefekkürü mukayesesi ile ele alınarak izah edilmiş bu görüşler eserlerinde yer alan tasavvufi ıstılahlar derlenerek güçlendirilmiştir. Mütefekkirin eserlerinden derlenen şeriat-hakikat, tarikat, marifet, mürid-mürşid, akıl ve kalp, vehded-i vücud, edep, nefis-ruh, ibadet-muamele-amel, bela-rıza-sabır, yaratılış ve ahlak ile alakalı olan ıstılahlardır.

Netice olarak Necip Fazıl'ın tüm yaşantısı ile kendisine benzer bir rol-modelle kıyaslanması mümkün olmayan nevi şahsına münhasır bir figür olduğu söylenebilir. O yalnızca fikirleri olan ve bunları kaleme alan bir düşünce insanı değil aynı zamanda kalabalıklar içerisinde toplum ve dünyayı eleştirerek öneriler sunan bir aksiyonerdir. Onun düşünceleri ve inançları bir gölge niteliğinde olmayıp dervişliğinden beslenen ve bedelini fikir çileleri ve sancılılarıyla ödediği bir kaynağı teşkil etmektedir. Bu kaynak ise onu tanımaya ve anlamaya ihtiyacı olan aydın bir nesil için miras niteliğindedir.

YAYIN İLKELERİ

1. *Kisbu İlahiyat Dergisi*, ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel niteliklere sahip çalışmalarını yayınlamak için ilahiyat ve sosyal bilimler alanlarında bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. *Kisbu İlahiyat Dergisi* yılda iki kez (15 Haziran - 15 Aralık) yayınlanan hakemli bir dergidir. Haziran sayısı için makale gönderim son tarihi 1 Mart, Aralık sayısı için 1 Eylül olarak belirlenmiştir. Belirtilen tarihlerden sonra gönderilen çalışmalar, bir sonraki sayı için değerlendirmeye alınır. Dergiye gönderilen yazıların yayınlanıp yayınlanmayacağı konusunda son gönderim tarihinden itibaren en geç üç ay içerisinde karar verilir ve çalışma sahibi bilgilendirilir.

3. *Kisbu İlahiyat Dergisi*'nin yayın dili Türkçe'dir. Ayrıca Arapça ve İngilizce bilimsel çalışmalar da yayınlanır. Diğer dillerdeki çalışmalara Yayın Kurulu karar verir. Makaleler, Türkçe olarak öz (en az 120 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram)'dan oluşmalı, ayrıca İngilizce başlık, İngilizce abstract (en az 120 kelime), keywords (en az 5 kavram) ve Summary (en az 750 kelime)'den oluşmalıdır. Makale İSNAD Atıf Sistemine uygun hazırlanan kaynakça ve dipnot içermelidir. Extended Summary (geniş özet), hakemler tarafından yayınlanmasına karar verilen makaleler için daha sonra yazardan talep edilecektir.

4. Dergide yayınlanacak makaleler, öncelikle kendi alanlarına uygun araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış özgün ve akademik çalışmalar olmalıdır. Ayrıca bilimsel alana katkı niteliğindeki çeviriler, kitap ve sempozyum tanıtım, eleştiri ve değerlendirmeleri de kabul edilir. Çeviri eserlerin yayınlanması için eseri yayınlayan kurumdan izin belgesinin ibrazı mecburidir.

5. Dergiye gönderilen çalışmalar, başka yerde yayınlanmış ya da yayınlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır. Bu durumdan kaynaklanacak sorunlarla ilişkili hukuki sorumluluk, yazara aittir.

6. Tebliğden üretilen makalelerin işleme alınabilmesi için yazarın "Çalışmam, yayınlanmamıştır veya yayınlanmayacaktır." şeklinde ıslak imzalı taahhütname doldurarak sisteme yüklemesi gereklidir. Dublication / Tekrar Yayın / Bilimsel Yanıltma / Çoklu Yayın, suçtur. TÜBİTAK Yayın Etik Kurulu'na göre duplikasyon, aynı araştırma sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayınlamaktır. Bir makale önceden değerlendirilmiş ve yayınlanmışsa bunun dışındaki yayınlar duplikasyon sayılır.

7. Yazarlardan kitap değerlendirmesi ve sempozyum tanıtımı türündeki çalışmaları için de İngilizce başlık, abstract ve keywords istenmektedir.

8. Bir sayıda aynı yazara ait (telif veya çeviri) en fazla bir çalışma yayınlanabilir.

9. Yayınlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez.

10. Yazardan makale başvuru ücreti alınmaz.

11. Yazardan yayın ücreti alınmaz.

12. Yayınlanan çalışma, daha önce sunulan bir tebliğ ise veya yazı tezden üretilmişse çalışmada bu durum mutlaka belirtilmelidir.

13. Yayınlanmak üzere kabul edilen yazıların bütün yayın hakları Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Dini İlimler Fakültesine aittir.

14. Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi, *Kisbu İlahiyat Dergisi* Yayın Kurulu'na aittir.

15. Üniversiteler Yayın Yönetmeliğinin 6. Maddesi uyarınca yazıların, dil, üslup ve içerik yönünden ilmî ve hukukî her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir. Açıklanan görüşler, *Kisbu İlahiyat Dergisi* Yayın Kurulunu herhangi bir şekilde bağlamaz.

16. *Kisbu İlahiyat Dergisi*, atıf ve kaynakça yazımında İSNAD Atıf sistemi stilinin kullanılmasını şart koşmaktadır.

17. *Kisbu İlahiyat Dergisi*'nde yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Dergi Editörlüğü'ne devredilmiş sayılır.

18. *Kisbu İlahiyat Dergisi*'nde yayınlanan makaleler iThenticate İntihal tespit programıyla taranmaktadır.

19. Yayınlanmasına karar verilen makaleler için yazarlar tarafından ORCID numarası alınması gerekmektedir. (<https://orcid.org>)

20. Arap dilinde yazılan makalelerin, Arapça kaynakça yanında ikinci bir latinize edilmiş kaynakçaya sahip olması zorunludur.

Makale yazım kuralları için bakınız:

<http://dergipark.gov.tr/kisbu/writing-rules>